

İNGİLİZ BELGELERİ'NDE BALKAN HARBİ EDİRNE KUŞATMASI 1912-1913

Ali Fuat ÖRENÇ*

Öz: 1912-1913 Balkan Harbi, Türk tarihinin en büyük felaketlerinden biriyle sonuçlandı. Savaş, sadece Balkan ülkeleriyle Osmanlı'nın son hesaplaşması şeklinde değil, aynı zamanda İngiltere'nin de dahil bulunduğu Avrupa büyük devletlerinin çekişmelerine sahne olmuştur. Balkan krizi, çok geçmeden uluslararası rekabetin en önemli sorunu haline gelmiştir. Bölgede Rusya'yı kontrol altında tutmaya çalışan İngiltere, harbin başında tarafsız kalacağını ilan etmişti. Bununla birlikte döneme ait İngiliz resmi belgeleri, savaş ihtimalinin belirmesinden itibaren gelişmelerin çok yakından izlendiğini ve bölgedeki dengelerin muhafazası için çalışıldığını göstermektedir.

Balkan Savaşı sonunda Osmanlı Devleti Avrupa'daki topraklarının çok büyük kısmını yitirmiştir. Savaşın en fazla etkilenen vilayetlerden biri Edirne'dir. Birinci Balkan Harbi'nde alınan mağlubiyetler sonucu bir anda yeniden serhad şehri haline gelen Edirne, yaklaşık beş ay süreyle şiddetli Bulgar-Sırp müttefik ordularının kuşatması altında kalmıştır. Şehir 26 Mart 1913 tarihinde yıkıcı bir işgale uğramıştır. Osmanlı kamuoyunda Edirne kuşatması günlerine dair önemli tartışmalardan biri şehirdeki yabancı misyonların, özellikle İngiliz Konsolosu Binbaşı Samson'un kale komutanı Şükrü Paşa ve diğer mülki zevatla olan yakın ilişkileriydi. Konsolosun Edirne kuşatması sürecini konu alan Londra'ya gönderdiği çok ayrıntılı raporlarda bu iddialar ve eleştiriler hakkında bulgulara tesadüf edilmektedir. İngiliz belgelerinin tedkiki sonucu savaş süresince Bulgar ve Türk ordularının genel durumları, günbegün cephe çarpışmaları, kuşatma sürecinde Edirne'nin şiddetli bombardmanı, şehirde yaşanan sosyal ve ekonomik sorunların yanı sıra bölgede Bulgar vahşetine dair İngilizlerin yaklaşım tarzını gösteren önemli bilgilere ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Balkan Savaşı, Edirne Kuşatması, İngiliz belgeleri, Osmanlı, Bulgaristan.

ACCORDING TO BRITISH DOCUMENTS, THE SIEGE OF ADRIANOPLE DURING THE BALKAN WAR (1912-1913)

ABSTRACT: The Balkan War of 1912-1913 is the one of the disasters in Turkish history. Not only this war was fought as the last battle between the Balkan countries and the Ottoman Empire but also it staged antagonisms amongst the Great Powers including England. The Balkan crises soon became the most important issue of competition on the international agenda. Trying to keep Russia under control in the region England had declared neutrality at the beginning of the war. Nonetheless, on a closer scrutiny over the British official documents pertaining the event shows the fact that from the moment the signs for an imminent war appeared the developments were being closely watched in order to establish a policy to maintain the regional balance.

Ottoman Empire lost almost all its European territory at the end of Balkan War. One of the provinces that extremely exposed to the warfare was Adrianople (Edirne). Following the defeats at the first Balkan war Edirne suddenly turned into a frontier city experienced a nearly

* Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. ore@istanbul.edu.tr.

five month long intensive siege by the allied armies of Bulgaria and Serbia. The city eventually succumbed to a destructive invasion on 26 March 1913. One of the notable debates in the Ottoman press about the siege of Edirne was on the intimate relations between foreign representatives, especially the British consul Major Samson and Şükrü Pasha, the commander in charge of the fortress, together with other civil servants. In the very detailed reports dispatched to London by British Consul Samson concerning the siege is seen trails of the allegations and criticism. Examining the British documents in detail offered valuable information about the general situation of both Turkish and Bulgarian armies; daily front wars; the heavy bombardment of Edirne; the socio-economic problems prevailed in the city as well as the British policy against the atrocities committed by Bulgarians.

Keywords: First Balkan War, Siege of Adrianople, British Documents, Ottoman Empire, Bulgaria.

Giriş: İngiliz resmi belgelerine dayalı olarak Balkan Harbi'nde Edirne kuşatması sürecini ele almadan bazı hususların altını çizmekte yarar görmekteyiz. Şöyle ki, savaş döneminde Balkanlar'daki her türlü gelişmeyi yakından takip ettiği anlaşılan İngiliz Hükümeti'nin bu hususta politika oluştururken Osmanlı ve bölge ülkelerindeki konsolos ve askerî ataşelerinin kapsamlı raporlarından, yani birinci elden istihbarattan yararlandığı anlaşılmaktadır. Savaşın genelinde olduğu gibi Edirne'deki gelişmeler de buradaki İngiliz Konsolosu Binbaşı Samson, İstanbul'da Büyükelçisi Gerard Lowther, İstanbul Askerî Ataşesi Lieut Tyrell, Sofya Sefiri H. Bax-Ironside ile Sofya Askerî Ataşesi'nin konuya dair yazılarının Londra'ya ulaşmasıyla değerlendiriliyordu. Önemli kısmı bizzat gözlemlere, şahsî ilişkiler sayesinde edinilen bilgilere ve biraz da kanaatlere dayalı bu istihbarat raporlarına muhakkak ki ihtiyatla yaklaşılması zarureti bulunmaktadır. Ancak bu belgelerin, o dönem dünya dengelerinin en mühim aktörlerinden olan İngiltere'nin resmî politikalarının oluşumundaki etkisini de gözden uzak tutmamak gerekir¹.

Balkan Harbi'nin çıkış sebebini Osmanlı'nın Avrupa'da kalan topraklarının paylaşımı veya bölgedeki son hesaplaşma olarak izah etmek yanlış olmaz. Bilindiği gibi savaş öncesinde Balkanlar'da son statüko 1877-

¹ Bahsi geçen raporlara dayalı olarak İngiliz Dışişleri adına hazırlanan dokümanter çalışmalar için bkz. *British Documents on the Origins of the War (1898-1914): The Balkan Wars, The Prelude; The Tripoli War*, (Ed: G.P. Gooch- H. Temperley), London 1933, c. IX/1, s. 351-787; *British Documents on the Origins of the War (1898-1914): The Balkan Wars, The League and Turkey*, (Ed: G.P. Gooch- H. Temperley- L. Penson), London 1934, c. IX/2, s. 1-475; *British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Near and Middle East (1856-1914), The Ottoman Empire Under the Young Turks (1908-1914)*, (Ed: David Gillard), University Publications of Amerika, 1983, c. I/20, s. 332-429.

78 Osmanlı-Rus Savaşı ardından belirlenmişti². Rus Ordusu'nun Yeşilköy'e kadar geldiği bu savaşın sonunda imzalanan Ayastefanos ve Berlin antlaşmaları, bölgede hassas bir dengeye zemin hazırladı³. Bu yeni statükonun oluşumunda, artık Osmanlı'ya yönelik geleneksel politikalarını terk etmeye başlayan İngiltere'nin önemli rolü olmuştur⁴. Neticede, mümkün olduğunca Avrupa büyük devletlerini tatmin edecek biçimde ve dengeleri bozmayacak tarzda bir anlaşma yürürlük kazanmıştır. Kuşkusuz Balkanlar'da Berlin sonrası ortaya çıkan yeni durumdan en fazla rahatsız olan devlet Bulgaristan'dı. Ayastefanos ile çok önemli kazanımlar edinen ve büyük Bulgaristan hayaline yaklaşan Bulgarlar, Berlin'de Makedonya'ya sahip olmak ve sıcak denizlere yani Ege'ye inmek gibi hayallerinin büyük kısmına veda etmek zorunda kalmıştır⁵. Ancak Rusya tarafından desteklenen Bulgarlar, bu hayallerin peşini bırakmadılar ve uygun bir fırsatı beklediler⁶. Bu fırsat XX. yüzyılın ilk çeyreğinde geldi. Zira önce Balkan ülkeleri arasında önemli bir ihtilaf konusunun çözümünü sağlayan 1910 Kiliseler Kanununun çıkarılışı⁷ ve ardından 1911'de İtalya ile başlayan Trablusgarp Harbi, beklenen imkanı doğurdu. Bu sürpriz gelişme üzerine Bulgaristan,

² Kemal Beydilli, "Balkanlarda Dönüm Noktası: 93 Bozgunu ve Sonrası", *Berlin Antlaşmasından Günümüze Balkanlar*, (Haz: M. Bereketli), İstanbul 1999, s. 25-34.

³ Berlin Kongresi sonrası Sırbistan, Romanya ve Karadağ bağımsızlıklarını kazandı. Bulgaristan üç ayrı vilayete ayrıldı. Yunanistan için ise Teselya bölgesinde sınır müzakerelerinin başlaması kararı alındı: W. N. Medlicott, *The Congress of Berlin and After, A Diplomatic History of the Near Eastern Settlement (1878-1880)*, London 1938, s. 36-426.

⁴ İngiltere, Berlin sonrasında Osmanlı'nın bir şekilde ayakta kalması politikaları yerine en uygun şartlarda paylaşımı prensibini kabul etmişti. Bu hususta bkz. William M. Sloane, *The Balkans A Laboratory of History*, New York 1914, s. 241-262; Ali Kemal Meram, *Belegelerle Türk-İngiliz İlişkileri*, İstanbul 1969, s. 144-160; Marian Kent, "Great Britain and the End of the Ottoman Empire 1900-23", *The Great Powers and the end of the Ottoman Empire*, (Ed: M. Kent), London 2005, s. 172-205.

⁵ Berlin Kongresi'ne göre Balkanlar'da oluşan yeni statükoya dair İngiliz Dışişleri'nin kapsamlı değerlendirmeleri: The National Archives (TNA), Rekord of Admiralty, Naval Forces, Royal Marines, Coastguard (ADM), nr. 116/1197. Berlin'e göre Bulgaristan'ın durumu için ayrıca bkz. Mahir Aydın, "Prenslikten Krallığa Bulgaristan", *Berlin Antlaşması'ndan Günümüze Balkanlar*, (Haz: M. Bereketli), İstanbul 1999, s. 35-47.

⁶ Berlin sonrası Rusya'nın Balkanlar'daki Panlavist politikaları için ayrıca bkz. B. H. Sumner, *Russia and The Balkans (1870-1880)*, Oxford 1937, s. 155-580, 658-674; Barbara Jelavich, *Russia's Balkan Entanglements (1806-1914)*, Cambridge 1991, s. 123-248.

⁷ Dönemin İttihat ve Terakki Partisi denetimindeki hükümeti, 3 Temmuz'da çıkardığı bu kanunla aslında Makedonya'daki sorunları gidermek istemişti. Fakat kanunun etkisi bütün Balkan coğrafyasına oldu. Bu coğrafyada Fatih Sultan Mehmet saltanatından itibaren oluşan denge bozuldu. Kanunda, ihtilafli kilise, mektep ve mukaddes yerlerde hangi unsurun nüfusu çok ise ona ait olması benimsenmişti. Böylece Balkan milletleri arasında uzun yıllardır devam eden ihtilaf son buldu ve ittifaklara zemin oluştu: Hale Şıvgın, "Kiliseler ve Mektepler Kanunu", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sayı 148, (Şubat 2004), s. 133-146.

önceliği Sırp'lar'a vermek üzere, bütün Balkan ülkeleri ile Osmanlıya karşı ittifak görüşmelerini hızlandırdı⁸.

1-Savaşa Girilirken Balkanlar'daki Genel Duruma Dair İngiliz Belgeleri

İngiltere, Balkan Harbi başlamadan önce hem genel siyasî havayı hem de savaşacak ülkelerin sosyo-ekonomik durumlarını yakından takip etmekteydi. İngiliz Dışişleri ve Savaş Bakanlıkları'nın gelişmelere göre muhtemel senaryolar üzerinde değerlendirmeler yaptıkları anlaşılmaktadır⁹. Nitekim savaş öncesinde Bulgar Ordusu'nun durumu ve kaynakları hakkında çok ayrıntılı bir çalışma dikkat çekicidir. "Gizli" ibaresiyle basılarak kitap haline getirilen bu çalışmada, Bulgar Kralı Ferdinand'ın büyük Bulgaristan hedefi uğruna tertip ettiği ordunun genel durumu, ülkedeki siyasî vaziyet, meclis ve partilerin yapısı hakkında ayrıntılı analizlere yer verilmekteydi. Kitapta 1910 yılı itibarıyla Bulgar ordusunun mevcudu 286 bin piyade, 6 bin süvari, 30 bin topçu ve 32 bin diğer sınıflar olmak üzere toplam 354 bin olarak gösteriliyordu. Buna ilave olarak 40 bin milis gücü mevcuttu. Bulgar Ordusu'ndaki subay sayısı ise 6215 kadardı. Böylece Bulgarların toplam asker sayısı 400 bini buluyordu. Ordunun elinde çoğunluğu Alman Krupp menşeli silahlar ile 956 top bataryası vardı¹⁰. Söz konusu kitapta Bulgar Ordusu'nun savaş organizasyonu ve stratejilerine de geniş yer ayrılmıştı. Buna göre Bulgarlar ordularını 3 ana hat üzerinde teşkilatlandırmıştı. Orduda, Edirne kuşatması esnasında yararlandıkları, bir de balon sınıfı faaliyetliydi¹¹. Kitapta ayrıca Bulgarların Rumeli'ye yönelik bir taarruz gerçekleştirmeleri durumunda karşılarında 60 bini Edirne çevresinde olmak üzere toplam 230 bin Türk askerini bulacakları ve buna göre strateji geliştirdikleri belirtiliyordu. İngilizlere göre böyle bir mücadelede Türkler Edirne ile İstanbul arasındaki demiryolu hattını açık tutmaya önem vereceklerdi. Bunun nedeni, tren yolunun kapalı olması durumunda

⁸ İngiltere'nin Sofya Askerî Ataşesi'nin, Bulgaristan'ın savaştan beklentileri ve hazırlıkları hakkında tanzim ettiği 6 Ocak 1913 tarihli ayrıntılı rapor: TNA, Foreign Office (FO), nr. 195/2448, s. 2- 31.

⁹ Bu hususta ayrıca bkz. Önder Kocatürk, *Osmanlı-İngiliz İlişkilerinin Dönüm Noktası (1911-1914): İlişkilerin Bozulması ve İlk Krizler, Birinci Cilt (1911-1912)*, İstanbul 2011, s. 107-145.

¹⁰ Bulgar Ordusu'ndaki silahlar için ayrıca bkz. Pierre Dumont Desiere, *Edirne Muhasarası (1912 Teşrin-i Sâni- 1913 Mart)*, (Trc: Mülazım S. B), İstanbul 1331, s. 256-258.

¹¹ Balkan Savaşları'nda Bulgar hava gücü için ayrıca bkz. Ayşe Zamacı, "Birinci Balkan Harbi'nde Edirne Semalarında Bulgar Tayyare ve Balonları", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. 1, sayı 2, (Temmuz 2011), s. 199-225.

İstanbul'dan Edirne'ye askerî'n yürüterek naklinin ancak 18 günde tamamlanabiliyor olmasıydı¹².

İngilizler, savaş öncesinde Osmanlı Devleti'nin de sosyal ve ekonomik durumunu ortaya koyan ayrıntılı raporlar tanzim etmişlerdi. Bu raporlarda özellikle ülkede iç siyasî çekişmenin geldiği ciddi boyuttan bahsediliyordu. İçteki bu istikrarsızlığın dış politikayı olumsuz etkilediği değerlendirilmişti. 1911'de Trablusgarp Savaşı'nın başlaması ise durumu daha da kötüleştirmişti. İngiliz yetkililer, Türkiye'nin 1908'de Meşrutiyet ilanıya sahip olduğu havayı artık yitirdiğini ve yeni süreçte Avrupa'dan da destekçi bulmalarının zor olduğunu düşünmekteydi. Bu yalnızlığın gerekçesi olarak ise İttihat ve Terakki Partisi'nin geleneksel Osmanlı dış ilişkilerindeki denge politikasını terk etmesi gösterilmekteydi. Dönemin İngiliz belgelerinde Osmanlı'daki siyasî durum ve uygulanan politikalar değerlendirilirken sıklıkla gelişmelere "kör olma" veya hadiseleri okuyamama halinden bahsedilmesi ise dikkat çekicidir¹³. Diğer taraftan İngiliz Dışişleri'ne ait bir değerlendirmede, Balkan Savaşı'na girilirken Türkiye'deki yetkili kimselerin gelişmeler hakkında dostça uyarıldığı, fakat bu uyarılar dikkate alınmadığı gibi Türk Hükümeti'nin Hindistan'da Müslümanları organize ederek kendilerini zor durumda bırakmak için çalıştığı kaydedilmekteydi¹⁴.

Osmanlı'ya karşı Balkan ittifakı gayretlerinin öncü devleti Bulgaristan'dı. Elbette böyle bir birliğin oluşabilmesi için başta Rusya ve Avusturya olmak üzere Avrupa devletlerinin desteğinin, İngiltere, Fransa ve hatta Almanya'nın ise mümkün olduğunca tarafsızlıklarının temin edilmesi

¹² Savaş öncesi Bulgar Ordusu ile ülkenin sosyo-ekonomik durumunun ayrıntılı tahlil edildiği söz konusu kitabın nüshaları: TNA, FO, nr. 881/10110X, s. 1-53; TNA, War Office (WO), nr. 33/603, (1912) s. 1-53.

¹³ İngiliz yetkililer bu siyasî körlüğe örnek olarak ise savaş kapıya dayanmışken Türkiye'nin hala Sırp'ın Avusturya'dan çekineceği beklentisini taşımaları, bir kısım askerî terhis ve Balkan ittifakına Yunanistan'ın katılma hazırlığının farkedilememesini göstermişlerdi (bkz. *British Documents on Foreign Affairs*, 1983, I/20, s. 364-368, 388-389). İngilizler Osmanlı idarecilerini gelişen hadiselerle kör olmakla suçlarken, benzer bir görüş, farklı bir boyuttan Osmanlı Ordusu'nda görevli bir Alman subayın hatıralarında yer alıyordu. Gustav von Hochwächter adlı subay, Babiâli'nin Avrupa ülkelerinin savaşta tarafsız kalacakları sözlerine inanmasını ve durumun ciddiyetini kavrayamamasını önemli bir hata olarak görmekteydi (Gustav von Hochwächter, *Balkan Savaşı Günlüğü*, "Türklerle Cephe", (Çev: S. Toydemir), İstanbul 2007, s. 3). Yabancılar Osmanlı Hükümeti'ni gelişmeleri okuyamamakla eleştirirken Osmanlı Hariciye Nazırı Asım Bey, Meclis-i Mebusan'da yaptığı 15 Temmuz 1912 tarihli bir konuşmasındaki sözleri bu yorumları haklı çıkarıyordu: Ahmet Bedevi Kuran, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul 2000, s. 382.

¹⁴ *British Documents on Foreign Affairs*, 1983, c. I/20, s. 370-371. İngiltere, 1911 Trablusgarp Harbi'nden itibaren Hindistan Müslümanları arasında Osmanlı'ya olan ilginin artmasından ve gelişmelerin "Haç ile Hilal kavgası" olarak değerlendirilmesinden rahatsızdı: Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılap Tarihi*, Ankara 1991, c. II/1, s. 309-311.

önemliydi¹⁵. Balkanlar'daki bu ittifak müzakereleri ve tarafların oluşturduğu askerî potansiyel, İngiltere'nin bu ülkelerdeki misyonları tarafından günbegün Londra'ya rapor ediliyordu¹⁶.

Bulgaristan ittifak görüşmeleri yaparken Osmanlı Hükümeti de Sofya Askerî Ataşesi'nin uyarıları ve Makedonya'da artan çete faaliyetleri üzerine Rumeli'de kısmî seferberlik ilan etti (19 Eylül 1912). Bu seferberlik emri aynı gün Edirne Kalesi'ne ulaştı. Bu karar uyarınca Edirne, Babaeski, Gümülcine, Kırcaali, Drama, Siroz, İştib, Üsküp, Mitroviçe ve Elbasan Redif askerlerinin bir buçuk ay müddetle silah altına alınması kararlaştırıldı¹⁷.

Balkanlar'da kriz derinleşince İngiliz Hükümeti bilhassa 3 Ekim 1912'den itibaren gelişmeleri daha ciddiyetle ele almaya başladı. Zira bu tarihte müttefik Balkan ülkeleri Osmanlı'ya bir nota vererek üç gün içinde Makedonya, Arnavutluk ve Girit'e muhtariyet verilmesi gibi taleplerde bulunmuşlardı. Bu gelişme karşısında İngiltere'de yetkililer, Avrupa kabinelerinin Türkiye'ye karşı bir Balkan ittifakına henüz sıcak bakmadıkları, fakat bölgedeki tarihî dengeler ve beklentiler dikkate alındığında eninde sonunda hep birlikte bu işin içine girilmek durumunda kalınacağı yorumlarını yapmaktaydı. Ayrıca Türkiye'nin, krizin çözümü adına Berlin Antlaşması'na uygun olarak Balkanlar'da yeni reform adımları atmaya kabul etmesinin dahi Rusya ve Avusturya'nın büyük beklentileriyle örtüşmediği, bütün bunlara Almanya'nın bölgedeki aktif politikalarının da eklenmesiyle konunun içinden çıkılmaz uluslararası bir mahiyet kazanmasının an meselesi olduğu değerlendiriliyordu¹⁸.

İngiltere Dışişleri Bakanı Edward Grey, Balkanlar'da gelinen son durumu öğrenmek için Sofya konsolosluk görevlilerine emir vererek, Sırp ve

¹⁵ W. M. Sloane, *a.g.e.*, s. 184-204; Carnegie Endowment for International Peace, *Report of The International Commission to Inquire into The Causes and Conduct of The Balkan Wars*, (Directör: N. M. Butler), Washington 1914, s. 38-47.

¹⁶ Raporlar için bkz. TNA, ADM, nr. 116/1190.

¹⁷ Rifat Uçarol, "Balkan Savaşı Öncesinde Terhis Olayları ve Seferberlik İlanı Sorunu", *Dördüncü Askerî Tarih Semineri, Bildiriler*, Ankara 1989, s. 272-276; Sevgi Aşkın, *Balkan Savaşlarında Edirne*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2007, s. 23-35, 42-43.

¹⁸ Savaş öncesi Balkan ittifakları ve Avrupa ülkelerinin politikalarını ele alan İngiliz belgeleri için bkz. TNA, FO, nr. 244/781, s. 1- 430; FO, nr. 881/10110X, s. 1-53; TNA, WO, nr. 33/603. Balkanlar'da Osmanlı'nın reform yapmasından ne anlaşıldığı, İngiltere'nin Rusya Büyükelçisi George Buchanon'dan Dışişleri Bakanı E. Grey'e gizli kaydı ile sunulan, 9 Ekim 1912 tarihli bir raporda şu cümlelerle açıklanıyordu: "Eğer Türkler Balkan reformlarını büyük devletlere devrederlerse savaş açılmasına engel olunabilir. Bu durumda bütün Avrupa Türkiyesi Hıristiyanlara ait olmalıdır. Müslümanlar da orada kalmak istiyorlarsa Balkan müttefik kuvvetlerinin onayından geçmelidir": A. K. Meram, *a.g.e.*, s. 214; E. Ulubelen, *a.g.e.*, s. 118.

Bulgarlarla temas kurmalarını istedi. Bu talimat üzerine 23 Ekim 1911 tarihinden itibaren iki ülke yetkilileri ile yapılan görüşmeler belgelere yansımıştır. Sofya Askerî Ataşesi görüşmelere dair raporunda, Bulgar Kralı Ferdinand'ın ittifakta aceleci davrandığını, radikal partinin iktidarda olduğu Sırpların ise Bulgarlarla müzakereleri kamuoyundan gizleme eğilimi gösterdiklerini belirtmişti. Ataşe, Bulgar Kralı'nın talebi üzerine 18 Ocak 1912'de Rusya ve Avusturya ile görüşmelerin başlatıldığını, hem Bulgarlar'ın ve hem de Sırplar'ın ittifakın mahiyetini anlamak için Rusya'ya özel temsilciler gönderdiklerini kaydediyordu. Kral Ferdinand, bilhassa Avusturya ile görüşmelerden olumlu sonuç alınca Sırplarla temaslarını sıklaştırmıştı. Sofya Ataşesi, Balkan ülkeleri arasında Türkiye'nin Avrupa topraklarını paylaşmaya yönelik ittifak görüşmelerinin büyük güçler tarafından ancak 30 Eylül 1912 tarihinden itibaren tam olarak öğrenilebildiğini ve basında bu yönde haberler yapılmaya başlandığını belirtmekteydi. Ataşeye göre Bulgarların öncülüğünde yapılan bütün bu hazırlıklar, bir yıldan az bir zamanda müttefiklerin Türklere saldıracaklarının açık işaretleriydi¹⁹.

Bu arada Balkanlar'daki hadiseleri ele almak üzere Avrupa büyük devletleri arasında diplomatik temaslar yoğunlaşmaya başladı²⁰. İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Almanya savaş çıkmadan krizin çözümü adına nihayet ortak bir deklarasyonda anlaştilar. Buna göre öncelikle Berlin Antlaşması'nın 23. Maddesi'ne göre Osmanlı Devleti Balkanlar'da reform yapmayı kabul edecekti²¹. Buna rağmen Osmanlı ile Balkan ülkeleri arasında bir savaş çıkması durumunda ise bölgede kesinlikle statükonun değişmesine izin verilmeyecek, eski sınırlar geçerli olacaktı²². Büyük devletler, statükonun değişmeyeceği yönünde kendilerini de bağlayıcı bir karara imza atarken, şüphesiz Balkan ülkelerinin Osmanlı karşısında başarısız olma ihtimalini dikkate almışlardı. En kötü durumda Berlin Antlaşması sonrası dengelerin muhafazasına çalışılacaktı²³.

¹⁹ TNA, FO, nr. 195/2448, s. 2- 31.

²⁰ İngiliz diplomatların Avrupalı meslektaşları ile Balkan krizi ve gelişmeler hakkındaki temasları için bkz. *British Documents on the Origins of the War (1898-1914)*, 1933, c. IX/1, s. 513 vd. Ayrıca bkz. Ö. Kocatürk, *a.g.e.*, s. 110-145.

²¹ Berlin Antlaşması'nın 23. Maddesi uyarınca Osmanlı Devleti Girit, Epir, Tesalya, Makedonya ve geri kalan bölgelerde ıslahat yapmayı kabul ediyordu. Daha fazla bilgi için bkz. W. N. Medlicott, *a.g.e.*, s. 413; Y. H. Bayur, *a.g.e.*, s. 402-405.

²² *British Documents on the Origins of the War (1898-1914)*, 1934, c. IX/2, s. 13-14; *British Documents on Foreign Affairs*, 1983, c. I/20, s. 369.

²³ *British Documents on the Origins of the War (1898-1914)*, 1934, c. IX/2, s. 14 vd; *British Documents on Foreign Affairs*, 1983, c. I/20, s. 370-371.

Balkanlar'da adım adım harbe yaklaşıldığı günlerde İngiltere Hükümeti aldığı fiilî tarafsızlık kararına son şeklini verdi (18 Ekim 1912). Bu kararlar ile uygulama esasları The London Gazette'nin 21 Ekim 1912 tarih 7765 sayılı olağanüstü baskısında Kral I. George ve Dışişleri Bakanı Edward Grey adına ayrı ayrı ilanlarla kamuoyuna duyuruldu. İlanda ana hatlarıyla; İngiltere'nin savaştan bütün taraflarla dost olduğu, bu nedenle Birleşik Krallığa bağlı karasuyu ve limanların savaş maksatlı kullanımına izin verilmeyeceği, fakat ticarî etkinliklerin süreceği belirtiliyordu. Ayrıca barışın sağlanması için çalışılacağı, savaş boyunca karşılaşılabilecek insanî durumlara kayıtsız kalınmayacağı, savaş bölgesindeki İngiliz vatandaşlarının korunması hususunda tedbirlerin alınacağı kaydediliyordu²⁴.

İngiltere tarafsızlık esaslarını belirlerken, aynı tarihte Dışişleri Bakanı Edward Grey ile Bulgar Başbakanı M. Guechoff (Geşof)'ın temasları belgelere yansımıştır. Bu görüşmede Bulgarlar, savaşın kaçınılmaz olduğunu, zira Türkiye'deki aktif güçlerin hadiselerin gelişimi karşısında dirençli olmadıklarını ifade etmişti. İngiliz Bakan ise muhtemelen Hint Müslümanları'nın tepkisinden çekinildiği için, savaşta masum insanların zarar görebileceği endişesini dile getirmişti. Bunun üzerine Bulgar heyeti, eskiden Türkiye'de olduğunun aksine, bu muharebede katliam ve yağmaların önlenebileceğini ve masum insanların ölmemesi için tedbir alınabileceğini söylemişti²⁵.

²⁴ TNA, FO, nr. 141/802. İngiltere Dışişleri'nde savaştaki tarafsızlık kararının uygulanışında Mısır Hidivliği'nin sorun olup olmayacağını tartışılıyordu. Yapılan değerlendirmelerde Türk Hükümeti üzerinde Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın eskisi kadar tesirinin bulunmadığı, zaten Balkan meselesinde Mısır askerinin yer almadığı, ancak Hidiv'in Trablusgarp Harbi sonucu İtalya ile barışta etkili olduğu, bu durumda Yunan Donanması'nın Ege'de baskın duruma geleceği, böyle bir vaziyette ise doğal olarak İngiltere egemenliğindeki Mısır'ın tarafsızlığının gündeme geleceği değerlendirilmişti (TNA, ADM, nr. 116/1197). Aslında İngilizlerin Mısır Hidivliği hususunda tereddüt yaşamalarının sebebi 1897 Osmanlı-Yunan Harbi'nde Babıali'nin talebi üzerine Mısır Hidivi ülkedeki Yunan Konsolosları'nı sınır dışı etmesi ve bu ülke gemilerine el koymasındı (Y. H. Bayur, *a.g.e.*, s. 34-36; Yılmaz Öztuna, *93 ve Balkan Savaşları, Avrupa Türkiyesi'ni Kaybımız, Rumeli'nin Elden Çıkışı*, İstanbul 2006, s. 105). Açıklanan tarafsızlığın uygulanmasında ilk sorun Hamidiye kruvazörünün Kızıldeniz ve Süveyş bölgesindeki faaliyetleri sonucu yaşanmıştı. Aynı şekilde 6 Kasım 1912 tarihli acil bir raporda Marmaris ganbotunun 28 Kasım'da Bombay ziyareti, oralarda destek arama olarak değerlendirilmiş ve tahkikat başlatılmıştı. Sonuçta bu geminin Bombay Tersanesi'nde tamir edilmesi, ancak savaşa katımına izin verilmemesi yönünde karar alınmıştı. Hindistan Hükümeti ile temas kurularak bu durum iletilmişti: TNA, ADM, nr. 116/1197.

²⁵ TNA, ADM, nr. 116/1197. Aynı tarihlerde Balkan sorununun çözümü için Almanya'nın da girişimleri ile Viyana'da görüşmeler yapılmıştır. Burada Bulgarlar, Türkler Edirne'yi boşaltmasalar dahi bir ateşkese razı olduklarını dile getirmişlerdi (19 Ekim 1912): TNA, FO, nr. 244/781, s. 199.

Balkanlar'daki gelişmeler üzerine Osmanlı Hükümeti, krizin savaşımsız çözümü için diplomatik girişimlerde bulundu. İngiltere'nin İstanbul Sefiri Lowther'den Dışişleri Bakanı E. Grey'e gelen 21 Ekim tarihli bir yazıda, Kamil Paşa Hükümeti'nin Avrupada'ki Osmanlı vilayetlerinin yönetiminde otonom bir idare tarzının kabul edilebileceği yönündeki teklifi gündeme getiriliyordu²⁶. Fakat Kamil Paşa ve Babıâli bu gibi teşebbüslerde çok geç kalmışlardı. Özellikle Trablusgarp Harbi'ndeki başarısız gidişat karşısında bir Balkan Savaşı'nın çıkışının önlenmesi imkansız hale gelmekteydi.

2-Balkan Savaşı'nın Başlaması ve Trakya'da İlk Muharebeler

İngiltere'nin Sofya Ataşesi, savaşın bir yıl içinde başlayacağına dair tahmininde haklı çıkmıştır. Nitekim Balkan ülkeleri arasındaki görüşmeler peşpeşe ittifak antlaşmalarıyla sonuçlanmıştır. İlk olarak 13 Mart 1912'de Bulgaristan ve Sırbistan, 29 Mayıs'ta Bulgaristan ile Yunanistan, 6 Eylül'de ise Sırbistan ve Karadağ antlaşma imzaladı. 30 Eylül 1912'de Bulgaristan ve Sırbistan seferberlik ilan etti. Ertesi gün Yunanistan ve Karadağ bunlara katıldı. 8 Ekim'de Karadağ Osmanlı Devleti'ne savaş ilan ederken, bunu 17 Ekim'de Sırbistan ve Bulgaristan, 19 Ekim'de ise Yunanistan izledi²⁷.

[Resim-1:Müttefik Balkan Kralları (sağdan sola): Yunan Yeoryios, Bulgar Ferdinand, Karadağ Nikola, Sırp Petar (G. Dinç, s. 33)]

²⁶ *British Documents on the Origins of the War (1898-1914)*, 1934, c. IX/2, s. 40.

²⁷ Daha fazla bilgi için bkz. *British Documents on the Origins of the War (1898-1914)*, 1933, c. IX/1, s. 513-524, 710-747; *British Documents on the Origins of the War (1898-1914)*, 1934, c. IX/2, s. vi-ix, 1-246, 1006-1026; *British Documents on foreign Affairs*, 1983, c. I/20, s. 373-389; Reginald Rankin, *The Inner History of The Balkan War*, London 1914, s. 138-159; C. S. Ford, *a.g.e.*, s. 27 vd; Carnegie Endowment for International Peace, *a.g.e.*, s. 47-49; Y. H. Bayur, *a.g.e.*, s. 197-230; Necdet Hayta-Togay Seçkin Birbudak, *Balkan Savaşları'nda Edirne*, Ankara 2010, s. 5-13.

Osmanlı Hükümeti, son gelişmeler üzerine 1 Ekim 1912 tarihi itibarıyla genel seferberlik ilan etti. Edirne Kalesi bu seferberlik emrini aynı gün saat 19'da almıştı. Kale Komutanlığı, elde mevcut ve talep edilecek kuvvetlerle 50 gün müddetle şehrin savunmasını öngören bir seferberlik planı hazırladı²⁸. İngiliz belgelerinde ise Osmanlı seferberlik planlamasına göre Edirne Kalesi'nde yaklaşık 56 bin askerî istihdam edileceği belirtiliyordu²⁹. Edirne, İstanbul'un güvenliği açısından stratejik öneme ve savaşın seyri bakımından psikolojik etkiye sahip olduğundan³⁰, hem Osmanlı tarafı hem de Bulgarlar buraya yönelik hazırlıklarına ayrı bir önem vermişlerdi. Bulgarlar savaş öncesinde Edirne için çok kapsamlı muhasara ve saldırı planları hazırladılar³¹.

Herşey bir anda olup biterken İngiliz Dışişleri'ne gelen bilgilerde Türk Ordusu'nun genel seferberlik ilan ettiği tarihte Avrupa topraklarında 150 bin civarında askerî bulunuyordu. Avrupa'daki Türk Ordusu, sınırlardaki tehdit durumları dikkate alınarak doğu (Trakya) ve batı (Makedonya ve Arnavutluk) olmak üzere ikiye ayrılmıştı³². Türk ana karargahının

²⁸ Remzi Yiğitgüden, *Balkan Savaşı'nda Edirne Kale Muharebeleri*, (Yay. Haz. Z. Türkmen, B. Turan, A. Kaptan, Ö. Demireğen, T. Kılıç), Genelkurmay ATASE Yay., Ankara 2006, s. 44-45; N. Hayta-T. S. Birbudak, *a.g.e.*, s. 30-31. Bu arada 6 Ekim'de Osmanlı Meclisi'ndeki müzakerelerde, kuşatmanın en fazla 2 ay sürebileceği dikkate alınarak şehirdeki 40 bin kişiye 2 aylık erzak bedeli olmak üzere Harbiye Nezâreti bütçesinden 4.900.000 kuruş tahsis edilmişti. Meclis kararının onaylanmasından sonra Başkomutanlık Vekâleti, Edirne Komutanlığı'na durumu bildirerek ücreti İstanbul tarafından ödenmek üzere erzak alımını emretmişti. Erzak tedarikinin başlanmasından bir ay sonra 6 Kasım'da bu sefer Harbiye Nezâreti'nden gönderilen bir emirde, şehire Gümülcine bölgesinden erzak sevkini durdurulması istenmiştir. Bölgedeki erzakın Kırcalı müfrezesinin istifadesine sunulması emrediliyordu. Bu arada 9 Ekim tarihi itibarıyla Edirne'de sıkıyönetim ilan edilmişti: *Balkan Harbi (1912-1913)*, c. I, Genelkurmay Yay., 2. Baskı, Ankara 1993, s. 133-134; N. Hayta- T. S. Birbudak, *a.g.e.*, s. 31-32.

²⁹ TNA, FO, nr. 195/2437, s. 152; FO, nr. 195/2438; s. 437-441, 445-450.

³⁰ Savaşta Edirne'nin stratejik önemine dair değerlendirme için bkz. Richard C. Hall, *The Balkan Wars 1912-1913, Prelude to the First World War*, London 2000, s. 38-39.

³¹ Philip Gibbs-Bernard Grant, *The Balkan War, Adventures of War with Cross & Crescent*, Boston (t.y.), s. 97-102. Bulgar Ordusu'nun Osmanlı'ya karşı hareket planları için ayrıca bkz. N. İvanov, *Balkan Harbi (1912-1913), 2. Ordu Harekati, Edirne Kalesi'nin Muhasarası ve Kaleye Hücum*, (çev. M. Murat), İstanbul 1937, c. 1, s. 3-14; Valeri Velkov İvanov, "Bulgar Genelkurmayının XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti ile Savaş Durumunda Muharebe Sahasını Değerlendirmesi", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasî İlişkileri*, Genelkurmay ATASE Yay., Ankara 2005, s. 9-26.

³² Osmanlı Ordusu Balkan Savaşları'nda Doğu cephesinde Bulgarlarla Batı cephesinde ise bütün müttefiklerle mücadele etti. Balkan savaşında orduların genel durumu ve cephe için bkz: TNA, ADM, nr. 116/1190; ADM, nr. 116/1197; G. v. Hochwächter, *a.g.e.*, s. 5-13; P. Gibbs-B. Grant, *a.g.e.*, s. 9-241; Mahmud Muhtar, *Balkan Harbi, Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusu'nun Muharebeleri*, (Haz. Z. Engin), İstanbul 1979, s. 12-188; *Balkan Harbi (1912-1913)*, 1993, s. 1 vd; *Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi, Osmanlı Devri, Balkan*

bulduğu Doğu Ordusu Abdullah Paşa komutansındaydı³³. Bu ordu ağırlıklı olarak Kırkkilise (Kırklareli) ile Babaeski arasında konuşlandırılmıştı. Aslında savaş için bölgede 200 bin asker buldurulması planlanmış fakat çeşitli zorluklar nedeniyle ancak 115 bin kadarı hazır hale getirilebilmişti. İngilizler, 21 Ekim 1912 tarihine gelindiğinde Türk komutanların hâlâ asker toplama ve cepheye sevk gibi sorunlarla uğraştıkları tespitini yapmaktaydı. Ayrıca Balkan ülkeleri genel seferberlik ilan edip büyük hazırlıklar yürütürken, 1912 Eylülü'nün kritik ilk 3 haftasında Türkler, Edirne ve çevresinde askerî manevralar yaparak zaman geçirmişlerdi³⁴.

[Balkan Savaşları ve Sultan Mehmed Reşat (G. Dinç, s. 30)]

Türk Ordusu'ndaki her türlü gelişmeyi yakından izleyen İstanbul'daki Büyükelçisi Gerard Lowther, 15 Ekim 1912 tarihinde Dışişleri Bakanı Edward Grey'e Balkan Savaşı hakkındaki mütalaasını sunmuştur. Elçi, savaş hakkında genel değerlendirmelerde bulduktan sonra Türkiye ile Balkan devletleri arasındaki çarpışmanın 93 Harbi'nde olduğu gibi hayati bir

Harbi, c. II/1-2, 2. Baskı, Ankara 1993, s. 1 vd; Cevdet Küçük, "Balkan Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. V., İstanbul 1992, s. 23-25; Ahmet Halaçoğlu; "Balkan Savaşları (1912 – 1913)", *Türkler*, Ankara 2002, c. 13, s. 296-307; R.C. Hall, *a.g.e*, s. 15-130; *The Balkan Wars*, (Ed. V. Kolev –C. Koulouri), Thessaloniki 2009, s. 74 vd; N. Hayta-T. S. Birbudak, *a.g.e*, s. 5-139.

³³ M. Muhtar, *a.g.e*, s. 12-15. Kırkkilise ve Lüleburgaz muharebelerinin komutanı olan Abdullah (Kölemen) Paşa'nın askerî hayatı için bkz. R. Yiğitgüden, *a.g.e*, s. 63.

³⁴ *British Documents on Foreign Affairs*, 1983, c. I/20, s. 376-379, 388-389. Osmanlı Ordusu'nun Trakya'daki bu manevraları Balkan ülkeleri ve Rusya tarafından kendi ve Avrupa kamuoyuna Türkler aleyhinde propagandalarda kullanılmıştır. Osmanlı saldırgan emeller taşıyan taraf olarak gösteriliyordu: Y. H. Bayur, *a.g.e*, s. 379-380.

mücadeleye dönüşeceği kanaatini belirtmiştir³⁵. İstanbul'daki İngiliz Askerî Ataşesi Lieut Tyrell ise çok daha kapsamlı bilgileri Londra'ya rapor ediyordu. Nitekim 16 Ekim 1912 tarihli bir yazısında Doğu Orduları Komutanı Abdullah Paşa'nın Babaeski'den ayrıldığını, Mahmut Muhtar Paşa'nın ise 3. Ordu'nun başına getirildiğini bildiriyordu. Tyrell, demiryolu istasyonlarında büyük askerî hareketlilik yaşandığını, Anadolu'dan çok sayıda deneyimsiz Redif askerinin Rumeli'ye sevk edildiğini aktarırken³⁶, bizzat görüştüğü Türk Generallerin neşeli ve zaferden emin bir tavır içinde bulduklarını yazmaktaydı³⁷. Ataşe, son zamanlarda Türklerin askerî hazırlıklarının beklenenden hızlı gerçekleşmeye başladığını, zira bu hususta önce çok karamsar bir hava olduğunu, İstanbul'daki askerî muhitlerde sınırdaki başarılı operasyonlardan bahsedilerek Bulgarların kötü durumu hakkında haberlerin yayıldığını aktarmaktaydı. Tyrell, kısa süre önce Osmanlı'nın Sofya Askerî Ataşesi olan Ali Şükrü Bey ile yaptığı bir mülakat sayesinde Bulgarlar'ın Tunca Nehri'nin batısında 86 bin, doğusunda 64 bin askerlerinin olduğu bilgisini öğrendiğini yazmaktaydı. Tyrell, kendi gözlemlerine dayanarak şu anki durumda Türk Ordusu'nun henüz ciddi bir saldırıya hazır olmadığını, Bulgar Ordusu hakkında ise muhtemelen yanlış bilgilendirildiklerini, Bulgarlar'ın savaşa bu kadar hazırlıksız gireceklerine kesinlikle ihtimal vermediğini, eğer Türk Ordusu'nun savaşa dair ilk planlarını bu yanlış bilgilere dayanarak sonradan değiştirmesi durumunda çok büyük bir hata yapılmış olacağını değerlendirmekteydi³⁸. Tyrell, ertesi günkü yazısında ise İstanbul'dan cepheye sevki yapılan Redif askerleri hakkında edindiği ayrıntılı bilgileri Londra ile paylaşmaktaydı. Yaşanan büyük hareketlilik yüzünden tamamen dolu trenlerdeki asker mevcudunu belirlemenin mümkün olmadığını belirten Ataşe, bazı sevkiyatlarda trenlerde

³⁵ TNA, ADM, nr. 116/1197; FO, nr. 141/802; *British Documents on the Origins of the War (1898-1914)*, 1934, c. IX/2, s. 24.

³⁶ Balkan ülkeleri arasında ittifak görüşmelerini ciddiye almayan Osmanlı Hükümeti, 29 Temmuz 1912 tarihli bir kararla ordudaki 1908 girişli eğitimli Nizamiye askerlerinin terhisine, ihtiyat Redif birliklerinden bir kısmının ise iznine karar vermişti. Bu karar uyarınca ordudan terhis edilen asker sayısı 75 bin kadardı. Bu uygulamadan daha 2 ay geçmeden seferberlik ilan edilince tekrar asker alımına ve cepheye sevkine başlanılmıştı. Savaş sonrasında, dönemin hükümetinin başı sıfatıyla Gazi Ahmet Muhtar Paşa, askerî erken terhisi ve seferberlik ilanında geç kalınması gibi uygulamalar ile Balkan Savaşı'ndaki mağlubiyetten sorumlu tutulmuş, 21 Temmuz 1914'de Yüce Divan (Divan-ı Âli)'de yargılanmıştır (bkz. Rifat Uçarol, a.g.m, s. 257-277). Terhisler için ayrıca bkz. R. Yiğitgüden, *a.g.e*, s. 22-23.

³⁷ Balkan Savaşında 3. Ordu Komutanı Mahmut Muhtar Paşa'nın emrinde görev yapan Alman subay Gustav von Hochwächter de Türk subaylarının zaferden emin ve düşmanı küçümseyen bir tavır içinde olduklarını müşahade etmişti: G. v. Hochwächter, *a.g.e*, s. 2-3.

³⁸ TNA, FO, nr. 195/2437, (16 Ekim 1912 ve 76 nolu rapor), s. 36-37.

2 bin kadar asker taşındığı bilgisine ulaşmıştı³⁹. Ataşe, bir başka istihbarat raporunda Türk Ordusu'nun genel durumu ile Anadolu'dan yapılan sevkiyat ve komutanların stratejileri hakkında çok ayrıntılı değerlendirmelere yer vermiştir. 23 Ekim 1912 tarihini taşıyan raporunda Edirne ve Kırcaali merkezli Doğu Ordusu, XV. Ordu Komutanı Mehmet Şükrü Paşa komutasında olarak 1 Nizamiye ve 3 Redif taburundan oluşuyordu. Ana orduda ise toplam 11 Nizamiye ile 10 Redif taburu mevcuttu⁴⁰. Tyrell, 24 Ekim tarihli raporunu Büyükelçi Gerard Lowther'e hitaben hazırlamıştı. Bu yazısında Edirneye doğru ilerleyen Bulgar askerlerinin İstanbul ile ana ordugâh arasındaki demiryolu irtibatını tehdit etmeleri durumunu ve buna karşılık Türklerin muhtemel harekât planlarını yorumlamıştı. Ataşe, Bulgarların donanmayı devreye sokmaları durumunda avantaj sağlayacakları tespitini yapmaktaydı⁴¹.

[Resim-2: Bulgar askerlerinin sınıra sevki (G. Dinç, s. 49)]

³⁹ Ataşe, 6-14 Ekim 1912 tarihleri arasında İstanbul'dan trenle yapılan sevkiyatın tam listesini vermiştir. Buna göre 65 seferde 85.100 asker ile 798 at nakledilmişti. Ayrıca her türlü silah ve benzeri malzemeden ayrı olarak 6 otomobil, 19 sahra fırını, 140 muhtelif kapasitede yük kamyonlarının ayrıntısını rapor etmişti (bkz. TNA, FO, nr. 195/2437, s. 39). Londra'ya gönderdiği 18 Ekim 1912 tarihli bir başka yazısında ise Abdullah Paşa ile yaptığı görüşmede Paşanın kendisine Osmanlı Ordusu'nun genel durumu, Selanik ve diğer savaş bölgelerinde kazanılan başarılar ve bölgeye yapılan askerî sevkiyat hakkında çok ayrıntılı bilgi verdiğini, Sırp'lar'dan elde edilen 44 vagon silahtan bahsettiğini bildirilmekteydi (bkz. TNA, FO, nr. 195/2437, (78 nolu rapor), s. 42-45). Gustav von Hochwächter hatıratında, seferberliğin ilanından itibaren İstanbul-Edirne tren hatında günde ortalama 12 bin kişinin taşındığını kaydetmektedir: *a.g.e.*, s. 6.

⁴⁰ TNA, FO, nr. 195/2437, (23 Ekim 1912 tarih ve 82 nolu rapor), s. 96-101.

⁴¹ TNA, FO, nr. 195/2437, (24 Ekim 1912 tarih ve 83 nolu rapor) s. 105-106.

Edirne'ye yönelik büyük Bulgar saldırısından kısa süre önce Osmanlı'nın Londra Büyükelçisi Tevfik Paşa'nın hükümet nezdindeki temasları dikkati çekmektedir. Bu konuya dair 21 Ekim 1912 tarihli İngiliz Dışişleri mütalaasında, Osmanlı'nın büyük devletleri özellikle de İngiltere'yi Balkan politikalarında şeffaf olmamakla suçladığı belirtiliyordu. Tevfik Paşa'nın İngiliz Dışişleri Sekreteri Arthur Nikolson ile yaptığı bir görüşmede, Sadrazam Kamil Paşa'nın daima İngiltere ile ilişkileri geliştirmenin önemini kendisine fısıldadığını, eğer İngilizler bu kadar pasif kalmayıp Balkan işinde inisiyatif almış olsalardı, savaşın meydana gelmeyeceğini söylediği kaydedilmekteydi. Nikolson, bu ifadelere karşılık olarak Tevfik Paşa'ya, Balkan işinde kendilerinin faal olmaları durumunda muhtemelen bölgeyle ilgilenen diğer güçlerin de işin içine karışacaklarını, meselenin bir anda büyük bir Avrupa sorunu haline geleceğini, ülkesinin bahsi geçen tarafsızlık politikasının Balkan Savaşı'nı büyük bir Avrupa krizi olmaktan kurtardığını söylemişti. Bu cevap üzerine Tevfik Paşa Nikolson'un yorumunu haklı bulmakla birlikte, bu işin Kamil Paşa'nın pisliliği olduğunu söylediği kayıtlara geçmiştir⁴². Aynı tarihte Dışişleri Bakanı Edward Grey, Büyükelçi Lowther'a gönderdiği telgrafta savaşın önlenmesi için çaba gösteren ve İngiltere'nin arabulucuk yapmasını öneren Kamil Paşa ile daha ayrıntılı görüşme yapmasını istiyordu. Bakan, kendilerinin en fazla yapabilecekleri şeyin uygun bir fırsat olursa Kamil Paşa'nın dileğini akıllarında tutmak olabileceğini, yapabileceklerinin bununla sınırlı kalacağını ifade ediyordu⁴³.

Birinci Balkan Harbi başlayınca Bulgar Ordusu beklenenden hızlı ilerlemeye başladı. Zaten 18 Ekim tarihine gelindiğinde Bulgarlar'ın bütün saldırı hazırlıkları tamamı. Kral Ferdinand genel karargâhını Starazagora'da kurmuştu. General Kontincev komutasındaki I. Ordu Kırkkilise-Edirne arasındaki bölgeye yerleşmişti. General Nikola İvanov idaresindeki II. Ordu ise Edirne'nin doğusunda konuşlanmıştı. Bulgar III. Ordusu General Dimitriev komutasındaydı. Bu ordu Kırkkilise'nin doğu

⁴² TNA, FO, nr. 195/2437, (21 Ekim 1912 tarih ve 487 nolu rapor), s. 259-260. İngilizler gibi Ruslar arasında da Balkan krizinin genel bir Avrupa sorunu haline gelmesinden endişeli olanlar vardı. Bilhassa Dışişleri Bakanı Sergei Sazonov, savaşın kontrolsüz devam etme ihtimalini istemiyordu. Bakan, Osmanlı'nın Berlin Kongresi uyarınca taahhüt ettiği reformları yapmasıyla meselenin savuşturulmasını ümit ediyordu (bkz. Necdet Hayta, *Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912-11 Ağustos 1913)*, Ankara 2008, s. 4-5). Aynı şekilde bu ülkenin Paris Büyükelçisi Aleksandr İzvolski, Sazonov'a gönderdiği 23 Ekim 1912 tarihli bir yazısında Balkan Savaşı'nın muhtemel sonuçlarını değerlendirirken, meselenin Avrupa dengelerine dokunmasının bir felaket olacağını dile getirmişti. Fakat Rusya siyasetinde son sözü söyleyecek olan Çar Nicolas farklı düşünüyordu. Çar, Slav birliği taraftarı olarak savaş istiyordu: Y. Öztuna, *a.g.e.*, s. 101-102.

⁴³ Erol Ulubelen, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul 1982, s. 117.

kısımında faaliyet gösteriyordu. Edirne'yi kuşatma görevi verilen II. Orduda yaklaşık 48 bin asker bulunuyordu. Bu ordunun elinde 120 kadar top mevcuttu. Hareket emrini alan Bulgar II. Ordusu, 18 Ekim'de Meriç vadisinde, Tunca üzerinden harekete geçerek Mustafapaşa (Cisrimustafapaşa)'yı işgal etmiş ve Edirne'ye doğru yaklaşmaya başlamıştı⁴⁴.

Bulgar askerlerinin harekete geçişinin ardından İngiltere'nin Askerî Ataşesi Tyrell İngiliz Dışişleri'ne durumu aktaran ayrıntılı bir rapor takdim etmiştir. Ataşe, 18 Ekim 1912 tarihi itibarıyla taarruz başlatan Bulgar, Sırp ve Yunan ordularının ortak harekâtı ile Karadağ'ın durumu hakkında edindiği bilgileri ve kendi analizlerini aktarıyordu. Tyrell, Kırcaali'ye doğru ilerleyen Bulgarlar'ın, İstanbul ile irtibatı sağlayan demiryolu hattını kesme hedefine ulaşacakları tahminini yapmıştı. Zira kendisine göre Bulgarların en önemli beklentisi, Türk ileri birliklerini etkisiz hale getirip bir an önce Edirne'ye ulaşmaktı. Buna karşılık deniz yolundan yeterince yararlanamayan Türk Ordusu ise demiryolunu açık tutmak için uğraşacaktı. Tyrell'in bizzat Abdullah Paşa'dan edindiği bilgilere göre Bulgarlar ya Ortaköy tarafından Edirne'ye yürüyecekler ve Dedeağaç demiryolunu tehdit edebilecekler veya kuzeyde kalacaklardı. Ataşe, Abdullah Paşa'nın Bulgar ilerleyişi karşısındaki ilk hamlesinin 19 Ekim'de Dimetoka'daki 11. Tümeni harekete geçirmek ve Edirne'deki üç Redif taburunu Ortaköy'e sevk etmek olacağını öğrenmişti. Tyrell ayrıca, savaş boyunca Türk cephesinin Edirne-Kırkkilise yolu üzerinde ağırlık kazandığını ve bütün mücadelenin demiryoluna hakim olmak üzerinde yoğunlaşacağını değerlendirmekteydi. Türk askerî otoriteleri, Kırkkilise'nin elde tutulması ve kaybına göre ayrı ayrı stratejiler belirlemişlerdi. Bu kapsamda 11. Tümen, Edirne'nin içinden geçerek 21 Ekim'de Havsa'ya ulaşmıştı. 21 Ekim'de trenle Edirne'ye gelen 5. Tümenin yanına biraz ek kuvvet verilerek hemen Kırkkilise'ye hareketi sağlanmıştı. Bu bilgileri Londra'ya aktaran Tyrell, Bulgarların başarıları hakkında abartılı bilgilerin olduğunu, Türklerin durumunun o kadar kötü görünmediğini,

⁴⁴ Bulgar Ordusu ve savaşta hareket planı için ayrıca bkz. R. Rankin, *a.g.e.*, s. 148-152; P. D. Desiere, *a.g.e.*, s. 63-88; Ivan Lesiçokof, *Balkan Muharebatı Hatıratından: Kırkkilisenin Sükutu*, (çev. M. Nuri), Filibe 1913, s. 1-22; R. C. Hall, *a.g.e.*, s. 22-31; Valeri Velkov İvanov, "Bulgar Genelkurmayının XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti ile Savaş Durumunda Muharebe Sahasını Değerlendirmesi", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasî İlişkileri*, Ankara 2005, s. 9-26; İgnat Krivorov, "Bulgar Ordu Komutasının XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'ne Karşı Savaşma Anlayışındaki Evrim", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasî İlişkileri*, Ankara 2005, s. 27-36; Mahmud Belig Üzdil, *Balkan Savaşı'nda Mürettep 1 inci Kolordunun Harekâtı*, (Yay. Haz: A. Tetik-Ş. Büyükcen), Genelkurmay Yay., Ankara 2006, s. 151-152.

kendisinin böyle yanlış haberler hususunda diğer askerî ataşeleri de uyardığını raporuna eklemiştir⁴⁵.

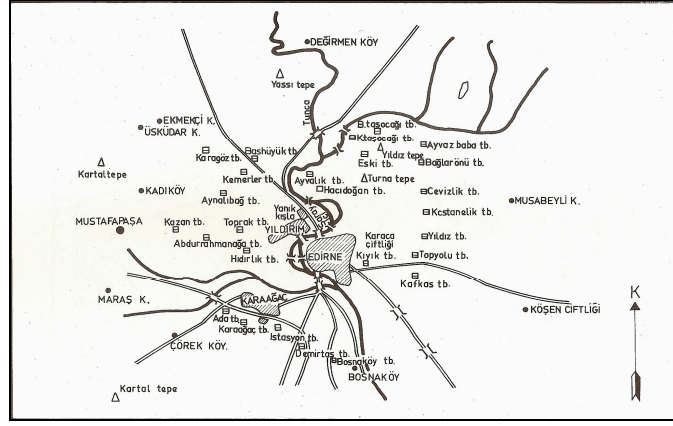
Tyrell, yaptığı özel temaslardan Türk Ordusu'nun şu anki pozisyonunun yeniden organize edildiğini tespit etmişti. Türk komutanlar cephede uğranılan kayıpların İzmit'ten tertip dilen Redif askerlerinin bölgeye nakliyle telafi edileceğini düşünüyorlardı. Bu yeni birlikler, Kırkkilise'nin sol tarafında konuşlandırılmış olan 1. ve 3. Ordular ile 2. Tümeni takviye edeceklerdi. Ataşenin temasta olduğu askerî yetkililer, Bulgarların daha fazla ilerleyemeyeceği görüşündeydiler. Ataşe son olarak Ferik Hurşit Paşa'nın yeni bir ordu oluşturduğunu, fakat işlerin iyi gitmediğini, zira Türklerin mantıklı bir sistematige ve plana sahip olmadıklarını, sürekli stratejik hatalar yaptıklarını, bu hataların yeni hatalarla telafi edilmeye çalışıldığını, daha ordunun ekme ihtiyacının bile temin edilemediği bir stratejik planlamadan ne beklenebileceğini sorarak durumu izah ediyordu. Tyrell, Türk Ordusu'nun politik yapısının etkinliğini azalttığını, iş başındaki hükümetin yetersiz kaldığını, bu durumda doğal olarak uluslararası müdahalelerin her geçen gün arttığını, Alman, Avusturya ve Ruslar'ın meseleye karışmasıyla sorunun daha karmaşık hale geldiğini değerlendirmekteydi⁴⁶.

Savaşın hemen başında Bulgarlar Mustafapaşa (Cisrimustafapaşa) ve Ortaköy'ü ele geçirmişlerdi. Bu durumda Bulgar Ordusu harekât planına uygun olarak Edirne'ye yönelmiştir. Hedef demiryolunun geçtiği batı ve güneybatı yönünden Edirne'ye girmektir. Zira şehrin istihkâmları Arda'nın sol kıyısı ile Meriç arasındaki Papaztepe ve güneybatı yönündeki Kartaltepe mevkiilerinde yoğunlaşmaktaydı. İlerleyen Bulgar Ordusu ilk olarak Edirne şehrini çevreleyen ve 4-5 kilometre mesafede yer alan tabyalarla karşılaştı. Bu tabyalar Rus tehdidi nedeniyle belirli dönemlerde tahkimat görmüş, hatta bu tahkimatta Alman uzmanlar da görev almıştı⁴⁷.

⁴⁵ Askerî Ataşe'nin ayrıntılı raporu: TNA, FO, nr. 195/2437, (29 Ekim 1912 tarih ve 85 nolu), s. 109-112.

⁴⁶ TNA, FO, nr. 195/2437, (29 Ekim 1912 tarih ve 85 nolu rapor), s. 109-112.

⁴⁷ Edirne Kalesi'nde bilhassa 1910 yılından itibaren başlatılan modern tabya inşası ve batarya takviyesi çalışmaları, Nisan 1912'de Alman uzmanların da yardımı ile önemli bir aşamaya getirilmişti. Kaledeki batarya mevkiileri, tel örgüler ile siperlerin savaş esnasındaki durumu için bkz. Celadet-Kamiran Bedirhan, *Edirne'nin Sükûtinun İç Yüzü*, İstanbul 1329, s. 9-12; P. D. Desiere, *a.g.e.*, s. 16-32, 228; I. Lesiçokof, *a.g.e.*, s. 1-22; H. Cemal, *Yeni Harb: Başımıza Tekrar Gelenler: Edirne Harbi Muhasarası, Esaret ve Esbâb-ı Felaket*, İstanbul 1332, s. 123-124; Nazmi-Kenan, *Edirne'de Altı Ay, Musavver Edirne Tarih-i Mahsuriyeti*, İstanbul 1329, Cüz I-II, s. 26-31; C. S. Ford, *a.g.e.*, s. 36-49; N. İvanov, *a.g.e.*, s. 15-28; R. C. Hall, *a.g.e.*, s. 39-40; Raif Necdet Kestelli, *Osmanlı İmparatorluğunun Batışı (Ufûl), Edirne Savunması*, (Haz: V. Özdemir), İstanbul 2001, s. 12, 21, 23, 25, 26, 28, 31, 33, 35, 57; G. v. Hochwächter, *a.g.e.*, s. 14-16; R. Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 9-16, 22-28, 57-61, 183-187; S.

[Resim-3: Edirne Kalesi tabyaları (R. Kazancıgil, s. 115)].

3-Edine Kuşatması Öncesi Türk ve Bulgar Orduları'nın Vaziyeti

Bulgar Ordusu Edirne'ye yaklaşırken şehirdeki İngiltere Konsolosu Binbaşı Samson, 21 Ekim 1912 tarihinde Londra'ya gönderdiği bir raporunda son gelişmeleri ve Vali Halil Bey'den⁴⁸ sınırdaki çarpışmalar hakkında topladığı bilgileri iletmekteydi. Vali, 18 Ekim 1912 sabahı şafak vakti sınıra yakın bölgelerde küçük birliklerin Selbikim, Lefke, Luhana ve Paşaköy civarında birçok noktada Bulgarlarla temas sağladıklarını söylemişti. Bulgar Ordusu, Türk öncü birliklerinin bu son operasyonları nedeniyle açık bir şekilde saldırı pozisyonu olarak hazırlık yapmıştı. Fakat Ömer Yaver Paşa komutasındaki Kırcaali kuvvetlerinin ilerlemesini ve bazı mevkiileri ele geçirmesini engelleyememişlerdi. Konsolos Samson, Mustafapaşa mevkinin 1000 mevcutlu bir piyade müfrezesi marifetiyle tutulduğunu, son duyumlarına göre bu müfrezenin 18 Ekim'de dışarı çıkarak bölgede stratejik önemi bulunan Mustafapaşa köprüsünü havaya uçurduğu bilgisini veriyordu⁴⁹.

Aşkın, *a.g.t.*, s. 9-12, 35-36; Güney Dinç, *Mehmed Nail Bey'in Derlediği Kartpostallarla Balkan Savaşı*, İstanbul 2008, s. 173-203; N. Hayta-T. S. Birbudak, *a.g.e.*, s. 30-43.

⁴⁸ Edirne Valisi Halil Bey 3 Mart 1912'de Hicaz'dan buraya atanmıştı. Kendisinden önce Celal Bey görev yapıyordu: Nazmi-Kenan, *a.g.e.*, s. 12-13; N. Hayta-T. S. Birbudak, *a.g.e.*, s. 27.

⁴⁹ Mustafapaşa'nın Bulgarların eline geçişi sonrası Arda üzerinde demiryolu geçen köprü havaya uçurulmuştur. Ayrıca bazı ekmek fırınları da imha edilmiştir. Böylece Bulgar ilerleyişinin yavaşlatılması amaçlanmıştır. Bu durumda Bulgarlar karşıya geçiş için dubalardan köprü yaparak sorunu çözmeye çalışmıştır (P. D. Desiere, *a.g.e.*, s. 1; R. Rankin, *a.g.e.*, s. 61; *Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi ve Balkan Savaşı Anıları*, (Haz: Ratip Kazancıgil- Nilüfer Gökçe), Edirne 2005, s. 157; G. Dinç *a.g.e.*, s. 78-79).

[Resim-4: Türk askerlerinin tahrip ettiği Arda üzerindeki köprü (G. Dinç, s. 78)].

Kendisi de asker olan Konsolos Samson, Türk Ordusu'nun bu son başarılarını kısmî görmekteydi. Ona göre Bulgarlar eninde sonunda bu kayıpları telafi edecekti. Bu görüşünü desteklemek için raporuna Bulgarlar'ın 19 Ekim'de Lefke'yi geri almaları bilgisini ve aynı gün Bulgar 11. Tümeni'nin Dimetoka'dan Ortaköy, 3. İskeçe (Ksanti) Redif Alayı'na mensup 3 taburun ise Dimetoka'dan Edirne istikametine hareketini göstermişti. Konsolosun tahminine göre 19-20 Ekim gece boyunca 2 bin mevcutlu küçük Bulgar kuvvetleri, Hasköy'de bir Türk ileri karakoluna anî bir saldırı yapmış ve Karahamza Çiftlik'teki 29. Alayın mevcut taburunu çekilmeye zorlamıştı. Buradaki Bulgar birliklerinden gelen bilgilere göre bölge 20 Ekim öğleden sonra ele geçirilmişti⁵⁰. Bulgar kuvvetleri aynı günün gecesinde Edirne ile Mustafapaşa mevkinin orta kısmındaki en önemli istasyon olan Hadımköy'de görülmüşlerdi. Bulgarların ilerleyiş haberleri alınmaya devam edilmiş ve ertesi sabah erken saatlerde bazı kuvvetlerin Kurtköy-Çirmen hattındaki kasabalara ulaştıkları ve hatta buralardan gıda talebinde buldukları öğrenilmişti.

Binbaşı Samson raporunda, 11. Bulgar Tümeni'nin yürüyüşü hakkında bilgi verirken, bunların anî bir kararla Havsa'ya yöneldiği bilgisini edinmişti. Konsolosa göre bu hamlenin sebebi Havsa'nın stratejik önemi idi. Zira burası Türk 4. Ordu birliklerinin ana karargâhu durumundaydı. Konsolos 20 Ekim tarihi itibarıyla Türk ileri birlikleri ile ana karargâhının irtibatının kopmuş olduğunu Londra'ya duyurmaktaydı⁵¹.

Savaş esnasında Edirne Kalesi'nde Kurmay Yüzbaşı olarak görevli Remzi Bey (Yiğitgüden), köprünün uçurulma emrinin tam uygulanmadığını ve bu kararın da yanlış olduğunu belirtmektedir: *a.g.e.*, s. 55-56.

⁵⁰ Daha fazla bilgi için bkz. N. İvanov, *a.g.e.*, s. 66-84.

⁵¹ TNA, FO, nr. 195/2437, (21 Ekim 1912 tarih ve 63 Nolu Rapor), s. 28-30.

Samson, bahsi geçen raporunda kuşatma öncesinde Edirne'deki durum hakkında da önemli bilgilere yer vermişti. Kaledeki askerî otoritelerin şehrin kuşatma altında kalacağı dönemler için etkili tedbirler aldıklarını belirten Konsolos, ancak şehirdeki Türk nüfusun, Bulgar ilerleyişi karşısında çevre köylerden başlayacak muhtemel bir göçten çok endişeli olduklarını ifade etmekteydi. Samson, ahalinin böyle bir göç karşısında endişelerinin giderilmediği gibi ilan edilen askerî bir bildiri ile de 2 ay boyunca kendi ihtiyaçlarını karşılayacak durumda olmayan bütün yoksul ve yaşlı insanların bir an önce Edirne'yi terk etmelerinin emredildiği bilgisini rapor ediyordu⁵². Bu emir üzerine bir çok Edirneli trenle şehirden ayrılmaya gayret etmiş, fakat demiryollarındaki kapasite sorunları nedeniyle yetkililer seferlere kısıtlama getirmek zorunda kalmışlardı. Şehirdeki Türk memurlara değinen Samson, bunlar arasında ciddi bir karamsarlık gözlemlediğini, Türk Ordusu'nun henüz saldırıya geçememesinden büyük bir hayal kırıklığı yaşandığını müşahade etmişti. Son olarak 19 Ekim'de şehirde görevli Bulgar ve Yunan konsoloslarının, işlerini Rus meslektaşlarına havale ederek ayrıldıkları bilgisini vermektedir⁵³.

Osmanlı Ordusu, Bulgarlarla 22-23 Ekim 1912 tarihleri arasında yapılan Kırkkilise muharebelerinde başarısız olmuştu. Bu savaşlar Kırkkilise ile Edirne arasındaki yaklaşık 65 kilometrelik bir cephe üzerinde cereyan etmişti. Türk Ordusu sol kanadını Edirne Kalesi'ne yaslayarak savaş düzeni oluşturdu. Süvari tümenleri Edirne ile IV. Kolordu arasındaki büyük boşluğu gidermeye çalışmıştı. Osmanlı birlikleri Bulgar I. Ordusu ile karşılaştıklarında, Bulgar II. Ordusu da Edirne Kalesi'ndeki Türk askerlerinin savaşa katılımını önlemek için batıdan şehre doğru yaklaşmıştı. 22 Ekim'de Bulgar III. Ordusu Kırkkilise'ye yoğun bir saldırı başlattı. Bulgar I. Ordusu da Edirne'nin kuzeydoğusundan Kırkkilise'nin güneybatısına doğru saldırıya geçmişti. Osmanlı Trakya ordusu ile Edirne'den kuzeye doğru ilerleyen birlikler, Bulgar I. Ordusuyla iki gün çok şiddetli mücadele etti. Verilen kayıplar üzerine Türk Ordusu Kırkkilise'yi boşaltıp, Lüleburgaz tarafına çekilme kararı aldı. Bu savaşta Bulgarlar 887

⁵² Edirne Kale Komutanlığı tarafından seferberlik ilanı çerçevesinde 5 Ekim'de uygulamaya konulan bu beyanname için bkz. Ratıp Kazancıgil, *a.g.e.*, s. 8, 14-15; R. Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 37-39; N. Hayta-T. S. Birbudak, *a.g.e.*, s. 31-32.

⁵³ TNA, FO, nr. 195/2437, (21 Ekim 1912 tarih ve 63 Nolu Rapor), s. 28-30. Dönemin kaynaklarında Edirne'nin Bulgar Konsolosu Çaçarov'un şehirden ayrılışının sorunlu olduğu kaydedilmektedir. Bunun nedeni ise konsolosun esnafa olan borcuydu. Bu konuda şehirde dedikodular olmuş, hatta Yeni Edirne Gazetesi'nde haber yayımlanmıştı: Nazmi-Kenan, *a.g.e.*, s. 19-20, *Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi ve Balkan Savaşı Anıları*, s. 157.

ölü, 4034 yaralı ve 824 kayıp verirken, Osmanlı Ordusunda 1500 ölü ve yaralılarla birlikte 2-3 bin civarında esir kayıtlara geçmişti⁵⁴.

Kırkkilise galibiyeti ardından Bulgar askerî Edirne'ye doğru ilerlerken Binbaşı Samson, sınırdaki çarpışmalar ve şehirdeki durum hakkında İstanbul Büyükelçisi Gerard A. Lowther'a kapsamlı bir rapor daha göndermiştir. Konsolos, Bulgarlar'ın Edirne'ye doğru her biri 30 bin askerden oluşan dört ordu ile operasyon başlattıklarını haber vermekteydi. Bu ordular Tunca, Filibe, Şumnu ve kesin olmamakla birlikte Jampoli kolordularına aitti. Bulgar ordularından birinin Edirne yakınındaki Mustafapaşa ve Lefke'den sınırı geçtiği, diğer üçünün Vaysal Köyü yakınlarında olduğu ve bunların 18 Ekim'de Bulgaristan'dan hareket eden süvarilerin gelişini bekledikleri haber alınmıştı. Konsolosa göre Edirne civarındaki Bulgar birlikleri süvari ve topçu sınıfıyla desteklenmiş 14 piyade taburundan oluşuyordu. 20 Ekim'de Edirne'nin kuzey ve batısında Çirmen ve Kurtköy'deki Türk öncü birlikleri ile Bulgarlar arasında çatışmalar olmuştu⁵⁵. Kaledeki komutanlardan edindiği bilgilere göre Kurtköy'deki öncü Türk birliklerinin amacı Dimetoka ve demiryolu istikametini açık tutmaktı. Samson, Çirmen'in 20 Ekim'de Edirne'den gönderilen ve büyük kısmı deneyimsiz Redif askerinden müteşekkil birliklerce savunulduğunu, bu askerlerin çarpışmalar esnasında çok zor şartlarla boğuştuklarını rapor etmekteydi. Konsolos Samson, Arda ile Meriç arasında konuşlu Bulgar birliklerinin karşılaştıkları Türk öncü birliklerini geri çekilmeye zorlayarak Hadımköy yönünde, tren yolu hattı boyunca ilerlediklerini ve burayı 21 Ekim gecesi ele geçirdiklerini yazmıştı. Bu durumda Türklerin Dimetoka'ya yönelik bir ilerleme harekâtı yapmak zorunda kalacaklarını, hazırlık için Edirne'nin batı ve kuzeybatısındaki birliklerin geri çekildiğini, merkezi Havsa ve Edirne Kalesi olan 4. Ordu'nun eksikliklerinin giderilmeye çalışıldığını öğrenmişti.

Samson'un belirttiğine göre çarpışmalar esnasında 21 Ekim sabahı Edirne garnizonundan 4. Redif taburu ile bir makineli silah bölüğü bizzat Edirne Kale Komutanı Mehmet Şükrü Paşa⁵⁶ idaresinde hareket etmişti. Bu tabur

⁵⁴ Edirne'den Kırkkilise muharebelerine katılan birliklerin durumu ve savaşta başarısızlığın nedenleri için bkz. *British Documents on the Origins of the War (1898-1914)*, 1934, c. IX/2, s. 66-178; R. Rankin, *a.g.e.*, s. 61-89, 148-159, 268-330; C. S. Ford, *a.g.e.*, s. 50-60; M. Muhtar, *a.g.e.*, s. 31-129; Y. H. Bayur, *a.g.e.*, c. II/2, s. 12-37; R. C. Hall, *a.g.e.*, s. 24-28; R. Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 61-72; G. v. Hochwächter, *a.g.e.*, s. 21-28, 60-68.

⁵⁵ Bu saldırılar sonrası kale dışındaki bütün Türk birlikleri kale içine çekilmişti: *Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi*, s. 157.

⁵⁶ Oldukça iyi bir askerî eğitim alıp yurtdışı deneyimleri de bulunan Mehmet Şükrü Paşa, Balkan Savaşı başlayınca görevli olduğu Koçana İdare-i Örfî Mahkemesi Reisliğini bırakarak Edirne Müstahkem Mevki Kumandanlığı'na getirilmiştir: Hüseyin Yarım, *1912 Edirne Müdafası ve Komutan Şükrü Paşa*, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih

şehrin savunmasında önemli mevkilerden olan Maraş'ta konuşlandırılmıştı. Maraş, ayrıca 2 topçu bataryası ile takviye edilmişti. Bu bataryalardan biri 10.5 cm ve diğeri 8.5 cm ebatındaydı. 8.5 cm olan batarya daha sonra Maraş kalesi yakında bulunan 10.5'luk bir diğeri ile değiştirilmişti. Konsolos, Arda ile Meriç arasındaki Bulgar Ordusu'nun başarılarına karşın, Meriç ile Tunca bölgesindeki birliklerin Edirne'nin kuzeyindeki Türk askerleri tarafından püskürtüldüğünü aktarmaktaydı. Bu arada Hasköy'ü elinde tutan 29. Piyade Alayı'na mensup bir tabura 20 Ekim sabahı âni bir saldırı yapılmıştı. 300 şehit veren Türk taburu önce Karahamza Çiftliği'ne ve sonra Edirne'ye çekilmişti.

[Resim-5: Edirne Kalesi Komutanı M. Şükrü Paşa (G. Dinç, s. 68)].

Konsolos, 22 Ekim 1912 günü sonunda bölgedeki Bulgar birliklerinin durumunu şu şekilde rapor ediyordu: Bıldırcıköy ve Koyunlu arasında 8 Piyade Taburu, 4 Topçu Bataryası, 1 Süvari Alayı ve Vozgach 3 Piyade taburu. Değirmenköy ve Yeniköy yakınında ise 3 Piyade taburu. Konsolosun öğrendiğine göre 22 Ekim öğleden sonra Bıldırcıköy ve Koyunlu mevkindeki Bulgar askerleri Maraş'taki Türk birliklerinin saldırısına uğramıştı. Bulgarlar biraz geri çekilmelerine rağmen gece yarısına kadar süren mücadeleler neticesi, gelen taze birlikler sayesinde durumlarını koruyabilmişlerdi. Çatışmanın ilerleyen safhalarından Bulgarlar Papaztepe olarak bilinen bölgede durumlarını sabitleyebilmişti. Binbaşı Samson, bu savaşta Maraş'ın batı tarafındaki rampalarda bulunan Bulgar topçu ateşinin isabet oranının ve süvari birliklerinin Epçeli Köyü'ndeki Redif askerine karşı saldırılarının çok etkili olduğunu özellikle belirtiyordu.

Konsolosun bildirdiğine göre en son Tuna'yı geçen Bulgar askerlerinden Demirköy-Vaysal hattındaki bölümü de pozisyonlarını korumaktaydı. Aynı

Bölümü Bitirme Tezi), İstanbul 1976, s. 46-51; Syed Tanvir Wasti, "The 1912-13 Balkan Wars and the Siege of Edirne", *Middle Eastern Studies*, (July 2004), c. 40/4, 61, 72-73.

tarихlerde Kale Komutanı Şükrü Paşa'dan Edire'ye gelen haberlerde 21 ve 22 Ekim'de Kara Yusuf ve Geçkinli bölgesinde çarpışmalar sürüyordu. Ayrıca 23 ve 24 Ekim'de gece boyunca Edirne'nin batı yönündeki savunma birliklerine yönelik iki saldırı olmuşsa da bunlar püskürtülmüştü⁵⁷. Bu saldırılardan ilki saat akşam 8.15'de başlamıştı ve hedef olarak Yassitepe ve Yeşiltepe ile Karagöz tabyası seçilmişti. İkincisi Maraş ve Kazantepe'ye yönelikti. İlk saldırı yanıltma amaçlı ve uzak mesafeden olmuştu. Samson, ikinci saldırının çok ciddi olduğunu ve muhtemelen Papastepe ve Maraş'ın ele geçirilmesi için yapıldığını rapor etmekteydi. Bu saldırıda 8 tabur Papaztepe'ye yönelmiş, 3'ü Kazantepe'ye ve 3'ü Karagöztepeye sevk edilmişti. Saldırı esnasındaki hava şartları geceleri karanlık ve gece yarısından sonra ise yağmurluydu⁵⁸.

[Resim-6: Papaztepe'de Bulgar piyade ve topçusu (G. Dinç, s. 80)].

Samson'un raporunu hazırladığı gün Arda sahil boyunca Türk askerlerince ele geçirildiği haberi gelmişti. Konsolos, bu son harekâtta amacın Bırdırköy ve Koyunlu'daki Bulgarları geri çekilmeye zorlamak olduğunu düşünüyordu. Bu arada ana garnizon 10 bin askerle güçlendirilmişti. Bu durumda Edirne garnizonu 32 bin asker mevcuda ulaşmıştı. Yetkililerden öğrendiğine göre Türk Ordusu'nun sol tarafı Edirne'nin savunmasında kalacak ve bunlar aynı zamanda Kırkkilise için de kullanılacaktı. Binbaşı Samson, şehirde Kırkkilise'nin Bulgarlar tarafından ele geçirildiği söylentisinin yayıldığını, ancak kendisinin bundan pek de emin olmadığını, zira Kırkkilise'den telgraf gelmediğini, eğer böyle bir şey olsa Vali Halil Bey'in kesinlikle gerçekleri inkâr etmeyeceğini ifade etmekteydi. Konsolos, Bulgar askerleriyle yapılan savaşta Türk

⁵⁷ Bu saldırıların şehirdeki etkileri için ayrıca bkz. R. Kazancıgil, *a.g.e.*, s. 25-26.

⁵⁸ Bahsi geçen muharebeler ile Türk askerinin durumuna dair bizzat çarpışmalara katılan H. Cemal'in hatıratında önemli tespitler yapılmaktadır (*a.g.e.*, s. 1-100). Türk askerinin durumu hakkında ayrıca bkz. P. D. Desiere, *a.g.e.*, s. 51-62.

Ordusu'ndaki Rediflerin yetersizliğini ve başarısızlığını da dile getirmişti. Ayrıca komutanların tecrübesizliğine işaret etmekteydi⁵⁹.

Trakya'da Osmanlı Ordusu Bulgarlar karşısında hiçbir noktada tutunamıyordu. İstanbul Büyükelçisi G. Lowther imzasıyla hazırlanan 31 Ekim 1912 tarihli bir raporda, Türk Ordusu'nun son durumu değerlendirilmişti. Buna göre Kırkkilise civarında konuşlu olup demiryolu ve Vize'nin güvenliği ile vazifeli 1., 2. ve 3. Ordulardan oluşan Batı Ordusu, salgın hastalıklar nedeniyle çok zor şartlar altındaydı. Bunlar 22-23 Ekim'de Bulgarlar'ın anî saldırısına uğramışlardı. Bütün bu haberlere rağmen Kırkkilise'nin Bulgarların eline geçtiği doğrulanamıyordu. Bu durumda Bulgarlar'ın Babaeski-Vize hattına çekilmeye zorlandığı yorumu yapılmıştı. Bölgeye Başkomutan ve Harbiye Nazırı Nazım Paşa birlikleri ile Karadeniz yoluyla nakledilecek Anadolu (Asya) Redif askerlerinin gelişi bekleniyordu⁶⁰. Bu arada Askerî Ataşe Tyrell, 15-25 Ekim tarihleri arasında İstanbul'dan Rumeli'ye yapılan büyük askerî sevkiyatı rapor ederken, trenlerle Lüleburgaz'a 6 uçak, Edirne'ye 8 projektör (ki bunlar Çanakkale savunma tertibatı için alınmıştı)⁶¹, 12 sahra topu ve 18 de makinalı tüfeğin gönderildiğini, cepheye Rediflerin yollanmasının ise bütün hızıyla devam ettiğini belirtiyordu⁶².

Bulgar askerlerinin Edirne çevresindeki 23 ve 24 Ekim saldırıları haberi şehir sakinleri üzerinde büyük dehşete neden olmuştu. Samson, özellikle Müslümanların çoğunun geçen 3 gün içinde tren istasyonlarına akın ettiklerini yazmaktaydı. Konsolos, yine askerî otoritelerden edindiği bilgilere göre şehirdeki bütün silahların toplanacağını ve Edirne'de yaşayan yabancılarla konsoloslukların da bu uygulamadan muaf olmayacaklarını ifade etmekteydi. Bu esnada şehirdeki konsolosların atlarının ihtiyaçlarının karşılanması sorun haline gelmişti. Edirne'deki İngiliz unsurların hiç birinin atı olmadığından bu uygulamadan zarar görmemişlerdi. Samson, sivil otoritelerin sıkıntılarla oldukça ilgili göründüklerini, son zamanlarda Edirne'deki Bulgar unsurların bir kısmının komitacılık iddiasıyla tutuklandıklarını⁶³, fakat kısa süre sonra serbest bırakıldıklarını, buna

⁵⁹ Hafız Rakım Bey, Edirne çevresindeki cephelerden şehre dönen yaralı askerlerle 10 Ekim'de yaptığı bir görüşmede erler kendisine, düşman saldırıları başlayınca kendilerini komuta eden subayların kaçtıklarını söylediklerini kaydetmiştir: R. Kazancıgil, *a.g.e.*, s. 17-18.

⁶⁰ TNA, FO, nr. 195/2437, (31 Ekim 1912 tarih ve 87 nolu rapor), s. 180-182.

⁶¹ Edirne Kale savunmasında bir de ışıldak/projektör müfrezesi bulunuyordu: P. D. Desiere, *a.g.e.*, s. 61, 122-123; R. Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 24-25.

⁶² TNA, FO, nr. 195/2437, (26 Ekim 1912 tarih ve 86 nolu rapor), s. 109-112.

⁶³ Sabah ve İkdam gazeteleri adına Edirne'de muhabir olarak bulunan Kenan ve Nazmi beyler, tutuklanan Bulgar komitacı sayısını 101 olarak vermektedirler: *a.g.e.*, s. 13.

rağmen bir kısım Osmanlı vatandaşı Bulgar'ın güvenlik kaygıları nedeniyle İstanbul'a yollandığını rapor etmişti⁶⁴. Samson, şehirde gündelik hayatın aşırı derecede zorlaştığını, gıda fiyatlarının normal zamanların çok üstünde olduğunu, odun ve kömür sıkıntısının had safhaya ulaştığını da belirtmekteydi⁶⁵.

Türk Ordusu'nun son mağlubiyetleri üzerine ana karargâhın Lüleburgaz'dan Çorlu'ya taşınma kararı Ataşe Tyrell tarafından, Edirne'nin bir kuşatma ile karşı karşıya bırakılması olarak değerlendirilmişti⁶⁶. Tyrell'e göre Dedeâğaç demir yolunun açık kalmasının sağlanamaması, Doğu ile Batı Orduları arasındaki irtibatın kopuşunu gösteriyordu⁶⁷. Bu hususta 26 Ekim 1912'de Edward Grey'e Sofya'dan gelen bir istihbaratta ise Mahmut Muhtar Paşa'nın, emrindeki 2 bin askerle Kırkkilise civarından çıktığı ve Edirne'ye 8 kilometrelik mesafede olduğu bildirilmişti. Bulgarların Edirne'yi almak için büyük gayret içinde oldukları da öğrenilmişti⁶⁸.

İngiliz yetkililerin öngörülleri doğrudu. Bulgarlar Kırkkilise'yi alınca, önce Lüleburgaz'a yöneldiler. Buradaki başarılarıyla eş zamanlı olarak Edirne'yi de tam bir kuşatma çemberi içine alma imkânı doğmuş oluyordu.

4-Bulgar Ordusu'nun Edirne'yi Kuşatması ve Kale Muharebeleri

Edirne kuşatmasını ve savunmasını başlıca üç safhada ele almak mümkündür. Bunlardan birincisi şehrin tamamen kuşatıldığı 28 Ekim 1912'den ataskesin imzalandığı 4 Aralık'a kadarki süreç, ikincisi mütareke dönemi ve üçüncüsü savaşın yeniden başladığı 3 Şubat 1913'ten şehrin düştüğü 26 Mart'a kadar geçen dönem.

Bulgar II. Ordusu'nun Edirne şehrini kuşatması Kırkkilise (Kırklareli) muharebeleri sonrasında gerçekleşebilmiştir. Şehre doğru ilerleyen Bulgar

⁶⁴ TNA, FO, nr. 195/2437, (25 Ekim 1912 tarih ve 64 nolu rapor), s. 154-159. Edirne'de benzer bir tutuklama tedbiri uygulaması savaştan kısa süre önce 1910 yılında patlayan Makedonya meselesi esnasında yaşanmıştı. İngiliz belgelerine yansıdığı üzere Edirne Kalesi'nde istihdam edilen askerler, Makedonya'daki gelişmeleri yakından izlemekte ve çok sert tepki göstermekteydiler. Padişahın Edirne ziyareti dahi bu tepkilerin gölgesinde kalmıştı. Bu esnada şehirdeki bazı Bulgar ve Yunanlılar tutuklanmıştı: *British Documents on Foreign Affairs*, 1983, c. I/20, s. 193-196.

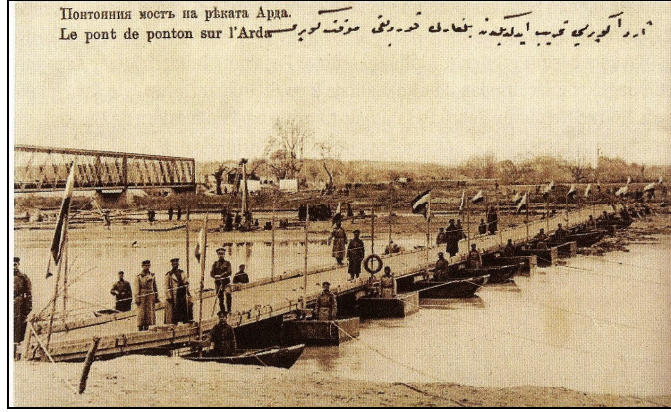
⁶⁵ TNA, FO, nr. 195/2437, (25 Ekim 1912 tarih ve 64 nolu rapor), s. 154-159.

⁶⁶ Bu karar ile Edirne Kalesi'nin kendi kaderine terk edildiği kanaatini savaşa katılan Kurmay Albay Mahmud Belig (Uzdil) Bey de paylaşmaktadır. Böylece Bulgar Orduları'na Marmara sahilleri, Meriç Nehri'nin aşağı kısmı ve hatta Çanakkale Boğazı'na kadar geniş bir harekât sahası bırakıldığı değerlendirilmekteydi: M. Uzdil, *a.g.e.*, s. 7.

⁶⁷ Tyrell'in oldukça ayrıntılı raporu: TNA, FO, nr. 195/2437, (29 Ekim 1912 tarih ve 85 nolu), s. 109-112.

⁶⁸ TNA, FO, nr. 195/2437, (26 Ekim 1912 tarih ve 859 nolu rapor), s. 94. Ayrıca bkz. M. Muhtar, *a.g.e.*, s. 31-129.

birlikleri, 28 Ekim 1912 tarihine gelindiğinde Edirne'yi tamamen kuşatmış durumdaydı⁶⁹. Bulgar harekât planına göre II. Orduya ait 8 Tümenen 2 Tugayı Arda Nehri güneyine geçecekti. Süvari tugayı ise Arda'nın sağ kıyısına inerek Dimetoka yönünde ilerleyip demiryolunu tutacaktı. Bu harekât için Arda üzerinde köprüler kurulmuştu⁷⁰.

[Resim-7: Bulgarların Arda üzerindeki geçici köprüsü (G. Dinç, s. 80)].

Bulgarlar Edirne'yi kuşatınca, şehirdeki gelişmeleri İngiliz Konsolosu Binbaşı Samson'un kaleme aldığı ayrıntılı bir istihbarat raporundan öğrenmek mümkün olmaktadır⁷¹. Yaşanan hadiselerin adeta günlük şeklinde kaydedildiği rapor 31 Aralık 1912 tarihine kadar gelişen askerî, siyasî ve sosyal hadiselere değinmekteydi⁷². Binbaşı Samson, mufassal raporunun ilk

⁶⁹ Nazmi-Kenan, *a.g.e*, s. 30-31; N. İvanov, *a.g.e*, s. 106-121; *Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi*, s. 160; N. Hayta-T. S. Birbudak, *a.g.e*, s. 45-46.

⁷⁰ N. İvanov, *a.g.e*, s. 28-65; R. Yiğitgüden, *a.g.e*, s. 105-106; S. Aşkın, *a.g.t*, s. 55-56.

⁷¹ Fransız gazeteci P. D. Desiere, Edirne'nin 26 Mart 1913'de Bulgarların eline geçişinden 18 gün sonra yani 13 Nisan'da Edirne'ye gelip 20 gün kalmıştı. Yanındaki askerî uzmanlarla arazide incelemelerde bulunup, Bulgar ve Sırp askerleriyle muhasaraya dair görüşmeler yapmıştı. Yazar, bu hususta kaleme aldığı eserinde Binbaşı Samson'dan kuşatmaya dair edindiği bilgileri şu övücü cümlelerle aktarmaktadır: “*Esir edilen Türk zâbitleri Bulgaristan'a sevk edildiklerinden, ma'at-teessüf bu cihetle istihsâl-i ma'lumât mümkün olamadı. Bu noksanı İngiliz Konsolosu'nun mu'avenetiyle bir dereceye kadar tazmîn edebildim. Bu zât sair konsoloslarla birlikte muhâsara müddetince şehirde kalmış, fakat kendisi bir zâbit olmak sıfatıyla müdâfa'anın bütün harekâtını kemâl-i dikkatle ta'kîb etmiş idi*”: P. D. Desiere, *a.g.e*, s. 3-4, 6.

⁷² Rapor, Edirne'nin posta ve telgraf ile irtibatı belirli bir tarihten sonra sağlanamadığından, şehrin işgali sonrasında Londra'ya iletilebilmiştir. Edirne'nin 26 Mart 1913'de Bulgar işgaline uğrayışı sonrası şehirden ayrılan Samson'un raporu 29 Mart 1913 günü itibarıyla Philippopolis (Filibe) şehrinde Konsolos George H. Barclay'e ulaştırılmıştı. Burada raporun bir kopyası çıkarılarak İstanbul Büyükelçisi Gerard Lowther'a iletildi. Konsolosun ayrıntılı raporu İngiliz Dışişlerine ancak 2 Şubat 1913'de ulaşabilmişti. Samson, Edirne kuşatmasına dair raporunda yer verdiği konuları şu başlıklar altında toplamıştır: - 20 Ekim-25 Ekim

kısmını savaşın genel gidişatına ayırmıştı. Raporunda belirttiğine göre, çarpışmaların başladığı andan itibaren sınırdaki son askerî operasyonlar ve sınır istihkâmları hakkında ayrıntılı rapor hazırlama imkânı bulamamıştı. Bunun nedeni Edirne'deki askerî otoritelerin bu gibi hususlarda kesinlikle ketum davranmalarıydı. Bu nedenle raporunda konu ettiği bilgiler, şehirdeki diğer konsolos heyetlerinden, kasaba halkından edindiği bilgilerden ve şahsî gözlemlerinden oluşmaktaydı. Samson, savaşın gidişatı için önemli olan sınır istihkâmlarına dair bilgi toplamanın artık zorlaştığını, ancak Kale Komutanı Şükrü Paşa'nın kendisiyle görüşme hususunda söz verdiğini belirtmekteydi. Bu görüşme gerçekleştiğinde operasyonların ayrıntısını ve gelecekteki barış şartları hususunda Paşanın kararlarını öğrenip rapor edecekti⁷³.

Binbaşı Samson, Şükrü Paşa komutasındaki 10. ve 11. Tümenlerin 21 Ekim 1912'deki genel durumu hakkında elde ettiği bilgileri şu şekilde aktarıyordu: Edirne'deki 4. Nişancı Alayı, 12. Süvari Alayı'ndan üç süvari bölüğünü ihtiva etmekteydi. Süvari Alayı 22 Ekim'de yeniden düzenlenmişti. Buna göre Alay, 10. Bölük Sofular, 11. Bölük Hızırağa, 4. Nişancı Alayı Demirhanlı, Etapköy ve Çiftlikköy süvarilerinden mürekkepti. Bu arada 20 Ekim'de Havsa'dan bildirildiğine göre, 4. Ordu tümenleri eş zamanlı olarak cepheden Bulgarların sağ cenahına saldırmıştı. Edirne'ye gelen haberlerden orduyu komuta eden Abuk Paşa'nın, sağ ve sol taraflarından hattı yarma girişimlerinin başarısız olduğu öğrenilmişti. Abuk Paşa, 22 Ekim'de vaziyette bulunduğu Hasköy'de saldırıya uğramış ve Lüleburgaz'a çekilmeye zorlanmıştı. Konsolosa göre Şükrü Paşa, askerlerinin kale dışında katıldıkları çarpışmalardan sonra Edirne'ye dönüş yollarının kesilmesinden büyük endişe duyuyordu. Sınırdaki çarpışmalarda Türk askerlerinin 24 Ekim'de başlayan geri çekilmeleri Sofular ve Kara Yusuf havalisine kadar sürmüştü⁷⁴.

arasındaki operasyonlar (s. 1-3); - Edirne'deki garnizonun vaziyeti (s. 4); - 25 Ekim-30 Ekim arasındaki operasyonlar (s. 5); - Edirne şehrinin durumu (s. 6-10); - Kuşatma kuvvetlerinin ayrıntıları (s. 10); - 1 Kasım- 4 Aralık arasındaki operasyonlar (s. 11-18); - Ateşkes ilanı (18); - Şehrin bombardımanı (s. 18-22); - 4 Aralık-31 Aralık arasındaki durum (s. 23-24); - Mahalli Otoriteler (s. 24); - Hastaneler (s. 26); - Genel Mülâhazalar (s. 28); - İddia edilen Bulgar mezalimi (s. 29); - Siyasî Partiler (s. 30). Raporda ayrıca savaş ve kuşatma süresince ilan edilen beyannameler ve bazı resmi yazışmaları ihtiva eden 7 adet ek bulunmaktaydı: TNA, FO, nr. 195/2438, (31 Aralık 1912 ve 65 nolu rapor), s. 433-471.

⁷³ TNA, FO, nr. 195/2438, (31 Aralık 1912 ve 65 nolu rapor), s.435-439.

⁷⁴ TNA, FO, nr. 195/2438, (31 Aralık 1912 ve 65 nolu rapor), s.435-439.

[Resim-8: Bulgar siperleri (G. Dinç, s. 176)].

Konsolosun bildirdiğine göre Şükrü Paşa huruç harekâtına çıktığında Edirne'de sadece Redif askerleri kalmıştı. Ancak bu Redif birliklerinin büyük kısmı talimden yoksundu; hatta namlu doldurmayı ve doğru biçimde nişan almayı dahi beceremiyorlardı⁷⁵. Konsolos, Edirne'nin batısındaki Bulgar güçlerinin bu durumu farkettiğini ve 22 Ekim öğleden sonra şehrin batısındaki istihkâmlara yönelik saldırısını şiddetlendirerek, 23 Ekim bütün gece ve 24 Ekim'in ilk saatlerine kadar sürdürdüklerini kaydetmişti. Şükrü Paşa, yokluğunda yerine komutan olarak İsmail Paşa'yı bırakmıştı. İsmail Paşa ilk olarak 2200 kale topçusunu doğu savunma hattından geri çekmişti. Ardından biri Mustafapaşa yolu üzerinde 1700 askerle, diğeri de Ekmekçiköy Çiftliği'ndeki 500 askerle iki karşı saldırıda bulunmuştu. Böylece Bulgar güçleri geri püskürtülmüştü. Şehirden ayrılmış bulunan Şükrü Paşa'nın kuvvetleri, İstanbul ile demiryolu bağlantısının Lüleburgaz ve Muratlı'da kesildiği 25 Ekim sabahı Edirne'ye geri dönmüşlerdi⁷⁶.

[Resim-9: Kale Komutanları: ortada Şükrü Paşa ve sağda İsmail Paşa (G. Dinç, s. 221)].

⁷⁵ Edirne'deki Redif askerlerine tabur kumandanlığı yapan Raif Necdet (Kastelli) Bey hatıratında, bu askerın vaziyeti hakkında çok önemli bilgiler vermektedir. Rediflerin silah altına alınana kadar talim, hatta silah dahi görmediklerini kaydetmektedir (bkz. *a.g.e.*, s. 18-19). Redif askerlerinin durumu için ayrıca bkz. M. Muhtar, *a.g.e.*, s. 165-166; Gustav von Hochwächter, *a.g.e.*, s. 18-19, 21-22.

⁷⁶ Bahsi geçen muharebelerin tafsilatı için bkz. R.Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 68-102.

Samson'un aldığı bilgilere göre demiryolunda meydana gelen bir kaza Bulgar çiftçilerin iki menfezi yıkmaları neticesinde gerçekleşmişti. Ancak şehirdeki askerî otoriteler bu olayın bir yük treni ile koyun sürüsünün çarpışması neticesinde vuku bulduğunu açıklamışlardı⁷⁷. Bu esnada demiryolu yetkililerine emir verilerek Edirne'deki bütün lokomotif ve vagonların Çerkezköy istasyonuna harekete hazır olmaları istenmişti⁷⁸.

Samson gibi İstanbul Askerî Ataşesi Tyrell de Bulgarlar'ın Edirne saldırısını değerlendirmişti. Bu husustaki raporunda, şehre yönelik Bulgar saldırısına 14 bin askerî katıldığını, fakat bunların püskürtüldüğünü, Bulgarların kafalarını Edirne Kalesi'ne bu yolla çarpmalarının büyük bir hata olduğunu, kalenin güçlü bir garnizonla tahkim edildiğini, Bulgarların yeterince gayret göstermediklerini değerlendiriyordu⁷⁹.

Balkan ülkelerinin Osmanlı Ordusu karşısındaki beklenmedik başarıları Avrupa'da diplomatik hareketliliğe neden olmuştur. Özellikle Bulgar ilerleyişi Alman ile İngiliz yetkililer tarafından ele alınmıştır. İki ülke diplomatlarının 25 Ekim'deki bir görüşmesinde Balkanlar'daki genel durum değerlendirilirken, Bulgarların Edirne'yi alarak büyük bir zafer kazanması durumunda bütün Türk Ordusu'nun çöküş yaşayacağı ve bunun ise çok beklenmedik sonuçlar doğurabileceği üzerinde durulmuştu. Türk Hükümeti'nin elini çabuk tutarak büyük güçlerin taleplerini karşılayacak tedbirler alması gerekliliği vurgulanmıştı. İki ülke de Türk cephesinin çökmesi durumunda bundan sonraki en önemli sorunun İstanbul'un geleceğinin ne olacağı hususundaki çekişmeler olacağına hemfikirdiler. Bu konuda ve Rus tehlikesi karşısında ortak endişe dile getirilmişti. İki ülke Rusların Bulgarları İstanbul'a kadar destekleyip desteklemeyeceğini merak etmekteydiler⁸⁰.

Binbaşı Samson yukarıda bahsi geçen 31 Aralık 1912 tarihli raporunda Türk Doğu Ordusu'nun Kırkkilise'den çekildiği haberinin 27 Ekim tarihinde Edirne'ye geldiğini yazmaktadır. Aynı tarihte Şehidler mevki yakınında hasar gören demiryolu hattı onarılmış, önce yaralıların olduğu bir tren, ardından da içinde bütün Edirne demiryolu çalışanlarının da bulunduğu bir diğer konvoy şehirden ayrılmıştı⁸¹.

⁷⁷ R. N. Kestelli, *a.g.e.*, s. 19.

⁷⁸ TNA, FO, nr. 195/2438, (31 Aralık 1912 ve 65 nolu rapor), s. 436-437.

⁷⁹ TNA, FO, nr. 195/2437, (29 Ekim 1912 tarih ve 85 nolu rapor), s. 109-112.

⁸⁰ İki ülke yetkilileri İstanbul hususunda temaslarda bulunmuşlardı. 4 Kasım 1912'de Ruslar ve Bulgarlarla yapılan değerlendirmelerde her iki ülke de İstanbul'un geleceğine dair ortak bir görüş taşıdıklarını inkâr etmişlerdi: TNA, FO, nr. 244/781, s. 209-210, 244.

⁸¹ Bu trenden sonra Edirne'den sefer yapılmamıştı. Son kafiyle yaralı askerler ile bazı muhacir gruplar da yer almıştır. Bkz. "Edirne Alyans Musevi Okulu Müdüresi Angel Gueron'un 1912-13 Edirne Bulgar Kuşatması Anıları", *Yöre*, yıl 8, sayı 85, (1987), s. 3.

Bulgar II. Ordusu, 28 Ekim'de Lüleburgaz-Pınarhisar muharebesiyle eş zamanlı olarak Edirne'ye yönelmiş ve 28 Ekim'de tam kuşatma durumuna gelmişti. 28 Ekim harekâtıyla Edirne Kalesi, kuzey ve batı yönünde Bulgar askerlerinin saldırısı altındaydı. Bulgarlar aynı zamanda doğu tarafını da kapatmışlardı. Ancak güneydeki Dedeağaç istikametinde bulunan demiryolu hattı hala sağlam durumdaydı. Fakat bu kasabadaki yoğunluk, işlerin aksamasına ve irtibatın sürmesine mani oluyordu. İstanbul ile olan telgraf bağlantısı Uzunköprü ve Keşan yoluyla sağlanmakta ise de buradaki iletişim de 31 Ekim'de kesilmişti. Konsolos Samson ise 27 Ekim itibarıyla İstanbul Pera ile rahatlıkla telgraf irtibatı kurabilmekte, gelişmeleri aktarabilmekteydi. Bu arada alınan yeni bir kararla Dedeağaç demiryolu hattını koruyan birkaç müstahfiz birlik dışında Şükrü Paşa komutasındaki bütün askerler 28 Ekim'de Edirne savunması için kalede toplanmış vaziyetteydi. Konsolos Samson'un verdiği bilgilere göre bu karar ardından kaledeki asker mevcudu 58 bine ulaşmıştı. Bunların birliklere göre dağılımı ise aşağıdaki gibiydi⁸²:

Tablo-I	
Şükrü Paşa Komutasındaki Edirne Savunma Birlikleri	
(28 Ekim 1912)	
Askerî Birlik	Nefer Sayısı
10. Nizamiye Tümeni	12.000
11. Nizamiye Tümeni	7.500
Süvari Sınıfı- 5. Süvari Bölüğü	500
Edirne Redif Kıtası	7.000
Babaeski Redif Kıtası	10.000
Gümülcine Redif Kıtası	8.000
Kale Topçu İstihkam Taburları	11.000
2 Müstahfiz Alayı	2.000
Toplam	58.000

Bu birlikler içinde yer alan 4. Nişancı Alayı, 10. Tümene, Bursa Redif Alayı da Kırcaali'ye sevk edilen 31. Alay ile yer değiştiren 11. Tümene bağlıydı. Binbaşı Samson, bu asker mevcudundan Şükrü Paşa ve Binbaşı Fuat Bey komutasındaki son operasyonlarda 1000 kadarının zayıat verildiğini, bu nedenle Edirne garnizonundaki savunma güçlerinin mevcudunun 57 bin olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtmekteydi⁸³.

⁸² TNA, FO, nr. 195/2438, (31 Aralık 1912 ve 65 nolu rapor), s. 438-439. Edirne'deki askerî kıtaların tertibi için ayrıca bkz. R. Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 28-37; S. Aşkın, *a.g.t.*, s. 33-39.

⁸³ Kuşatma esnasında şehirde bulunanlardan Dağdevirenzâde Mustafa Şevket Bey anılarında kaledeki asker mevcudunu hemen hemen Binbaşı Samson ile aynı sayıda vermektedir. Yalnızca süvari sayısı 300 olarak gösterilmekte ve bu durumda genel toplam 57700 olması

İsmail Paşa, Şükrü Paşa garnizona gelene kadar sadece kale birliklerinin komutasından sorumlu kılınmıştı. 10. Tümen Albay Hüsameddin Bey, 11. Tümen ise İbrahim Edhem Paşa tarafından komuta ediliyordu. Binbaşı Samson, bahsi geçen bu tümenleri, gerekli görüldüğünde savunma amaçlı olmak üzere bir noktadan başka bir noktaya kaydırılan mobilize birlikler olarak bildiriyordu. Zira şehirdeki iki tümen arasında nadiren eşgüdüm bulunmaktaydı. Operasyona çıkıldığında biri muhakkak kışlada kalıyordu.

Konsolos, Edirne'deki savunma stratejisini zorunlu olarak üç mıntıkada gerçekleştiğini gözlemlemişti. Bunlardan doğu ve batı mıntıkları, kuzeyden güneye akan Tunca Nehri tarafından ikiye bölünüyordu ve kalenin merkezinde birleşiyordu. Meriç Nehri ise güney mıntikasını, diğer iki bölgeden ayırıyordu. doğu mıntikasındaki çalışmalar Tunca Nehri'nin sol cenahında, batı mıntikasındakiler sağ cenahında ve güney mıntikasında ise Meriç'in sağ cenahında yürütülmekteydi. Redif askerleri gerekli görüldüğünde her bir mıntıkaya dağıtılmaktaydı. Ordunun bütün bu gibi organizasyonları İsmail Paşa'nın sorumluluğuna verilmişti ve yetki alanları ayrıntılı belirlenmişti. Son durumda doğu mıntıkası Babaeski tümeninin, batı mıntıkası Edirne tümeninin ve güney mıntıkası da Gümülcine tümeninin yetkisindeydi⁸⁴.

Samson'un raporunda bildirdiğine göre karargâhı Mustafapaşa mıntikasında bulunan Bulgar birlikleri, 28 Ekim'de tekrar saldırıya geçmişlerdi. Bu taarruza Bulgarların 9 bini Koyunlu ve Yürüş arasında, 3 bini Kemal'de ve 3 bini de Akpınar'da olmak üzere toplam 15 bin mevcutlu birlikleri katılmıştı. Bulgarlar bu saldırının ertesi günü 29 Ekim'de Edirne yakınlarındaki savunma birliklerine anî saldırılarda bulunmuşlardı. Buradaki

gerekirken 57000 olarak gösterilmektedir (bkz. *Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi*, s. 158. Aynı rakam için bkz. R. Kazancıgil, *a.g.e.*, s. 10-12). Balkan Savaşları'na gazeteci olarak şahitlik eden Reginald Rankin, Edirne garnizonundaki asker sayısını yaklaşık 53 bin olarak kaydetmektedir. Bunların 999'u subaydı. Savunmada 430 top, 77 de batarya 60 bin asker bilgisini vermektedir (*a.g.e.*, s. 151). Fransız P. D. Desiere, kalede 613 top, 50 de mitralyöz bulunduğunu belirtir. Yazar ayrıca Türk askerinin elindeki silahların adedini ve türünü ayrıntılı olarak kaydetmiştir. Muhtemelen görüştüğü Binbaşı Samson'dan edindiği bilgiler sonrası Edirne'deki asker miktarını 58 bin olarak yazmaktadır. Bu rakamların ayrıntısında ise kaledeki 60 bin mevcudun 2 bininin şehit olduğu bilgisini kaydetmiştir (bkz. *a.g.e.*, s. 33-41, 48, 52-53). Yine Balkan Savaşları hakkında gözlemlerine dayalı eser kaleme alan Clyde Sinclair Ford, Edirne garnizonunda normal zamanlarda 25 bin olan asker sayısının kuşatma esnasında 53-55 bin arasında olduğunu belirlemişti. Yazar, Bulgar raporlarında bu sayının 75 bine kadar çıkarıldığını aktarmaktadır (*a.g.e.*, s. 39). Londra'ya ulaşan bazı istihbarat raporlarına göre ise Türk ordusu seferberlik ilan ettiğinde Edirne ve çevresinde 50 bin asker mevcuttu. Bunların 20 bini Kırcaali'deydi (bkz. *British Documents on Foreign Affairs*, 1983, c. 1/20, s. 388-389). R. Hall, garnizonda 52.597 asker, 340 da top olduğunu yazmaktadır: *a.g.e.*, s. 39.

⁸⁴ TNA, FO, nr. 195/2438, (31 Aralık 1912 ve 65 nolu rapor), s. 438-439.

Türk kuvvetleri 500 kayıp vermelerine rağmen saldırıyı püskürtmüşlerdi. Bu başarısız taarruz neticesinde Bulgarlar şehrin batı tarafındaki pozisyonlarını kaybederek Kadıncöy ve Koyunlu mıntikasına kadar çekilmek zorunda kalmışlardı⁸⁵. Bu günlerde şehirde konuşulan husus Vali Halil Bey'in Babıâli'den vilayet merkezinin Tekirdağ'a taşınması teklifinin kabul edilmemesiydi⁸⁶.

Samson bu çarpışma esnasında Bulgarların tarassut için sabit balon kullandıkları bilgisini vermektedir⁸⁷. Ertesi gün Türk Ordusu'ndan kaçan iki Bulgar firarî Mustafapaşa yolu üzerinde yakalanmış ve askerî mahkemenin kararından sonra şehrin merkezinde idam edilmişti⁸⁸. 31 Ekim'de Bulgar uçakları, Edirne'nin teslimi aksi durumda şehrin yıkılacağını yazılı olduğu bildirileri atmışlardı⁸⁹. Konsolos Samson'un raporunun ekinde tam metnini verdiği bu bildiriye, Bulgarlar'ın Balkan Yarımadası'nın güvenliğine yönelik talepleri ile bildirinin hazırlanması sırasındaki askerî durumları ifade edilmekteydi. Ertesi gün Şükrü Paşa mukabil bir bildiri hazırladı. Binbaşı Samson'un yine raporunun ekinde takdim ettiği bu bildiriye ise savaşın gidişatına dair Türk bakış açısı ile askerî durumu izah edilmekteydi⁹⁰. Konsolos, Türk bildirisinin bir paragrafında Bulgarların, masum kadınlar ile

⁸⁵ Remzi Bey (Yiğitgüden), Lüleburgaz muharebelerinin başladığı sıralarda gerçekleşen 29 Ekim huruç hareketinde Bulgarların 1 subay, 5 erbaş ve 53 er ile 6 subay ölü, 38 erbaş ve 498 er yaralı yanında 7 kaybıyla toplam sayının 608 olduğunu yazar. Edirne Türk birliği ise 2 subay ile 101 er şehit, 10 subay ile 480 er yaralı vermişti (bkz. *a.g.e.*, s. 106-111). Hafız Rakım Bey hatıratında, Türk askerinin bu başarılı savunmasının İngiliz Konsolosu tarafından çok beğenildiğini yazmaktadır. Konsolos, ifadelerinde savaşın çete mücadelesinden çıkıp tam olarak savaşa benzemeye başladığını ifade etmişti: R. Kazancıgil, *a.g.e.*, s. 32.

⁸⁶ *Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi*, s. 160.

⁸⁷ Edirne kuşatması sırasında Bulgarların balon kullanımı ve şehirde mevcut olup yararlanılmayan Osmanlı balonu için bkz. A. Zamacı, *a.g.m.*, s. 202-213.

⁸⁸ Edirne Divan-ı Harbi'nde casusluk suçunu itiraf eden Osmanlı Ordusu'nda bulunan Bulgarlar askerlerden Hristo ile Estoyan kurşuna dizilmişti. Bunların cesetleri Abacılarbaşı ve Batpazarı caddelerinde teşhir edilmiştir (bkz. *Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi*, s. 162; N. Hayta-T. S. Birbudak, *a.g.e.*, s. 48-49). İngiliz Konsolosu Samson raporunda bu infaz tarihini 30 Ekim 1912 olarak vermektedir (TNA, FO, nr. 195/2438, s. 439). Edirne Alliance İsrailite Musevi Okulu Müdiresi olan A. Gueron, kuşatma günlerini konu alan günlüğünde, şehirdeki Bulgarların casusluk yaptıklarını ve gelişmeleri Bulgar ordusuna haber verdiklerini yazmaktadır (bkz. *a.g.m.*, s. 3-4). Fransız gazeteci P. D. Desiere, kuşatma öncesinde Bulgarların ajanları vasıtasıyla kale hakkında çok önemli bilgiler edindiklerini belirtmektedir (bkz. *a.g.e.*, s. 15-16). Edirne kuşatmasına katılan Bulgar General N. İvanov, bu bilgiyi doğrulamaktadır: N. İvanov, *a.g.e.*, s. 288.

⁸⁹ R. N. Kestelli, *a.g.e.*, s. 22, 25.

⁹⁰ Samson'un raporunun ekinde yer verdiği Edirne'ye uçaktan atılan Bulgar bildirisini ile buna mukabil Şükrü Paşa duyurusunun İngilizce metinleri: TNA, FO, nr. 195/2438, s. 465-466.

yaşlıları öldürmek ve köyleri yıkmakla suçlandığını, bu konu hakkında kanaatini raporunda ayrıca belirttiğini vurgulamıştı.

Ekim ayının sonlarına doğru makineli tüfeklerle donatılmış Bulgar süvarilerinden küçük bir bölümünün Edirne'nin güneyine sevk edildiği öğrenilmişti. Samson, bu birliklerin Meriç vadisi ve mücavir alanlarda yaşayan Bulgar ve Yunan nüfusu tarafından destek gördüğünü belirtiyordu⁹¹. Bölgedeki bu düzensiz milis kuvvetleri teşkilatlandırılmış ve Dimetoka ele geçirilmişti. Dimetoka'nın alınması sonucu İstanbul ile telgraf iletişiminin kesildiği 31 Ekim günü, demiryolu hattı boyunca Edirne'yi kuşatacak olan Bulgar kuvvetleri kuzeye doğru harekete geçirilmişti⁹².

Edirne Kalesi etrafında çarpışmalar sürerken Avrupa diplomasisi Balkan krizinde olumlu bir sonuca yaklaşmıştır. 28 Ekim'de Rusya ile yapılan görüşmelerde Osmanlı'nın uygulayacağı yeni reform paketinde uzlaşma sağlandı. Buna göre Edirne, Selanik, Manastır, Kosova ve Yanya özerk yapı içinde ve Hıristiyan bir vali tarafından yönetilecekti. Ancak İngilizler, bu yeni durumdan da ümitli değillerdi. Zira Bulgarlar zaferden emin iken bu türden formüllerin işleyeceğine ihtimal vermiyorlardı⁹³. İngiliz Dışişleri'nin ön görüşü kısa sürede gerçekleşti. Bulgarlar 28 Ekim- 2 Kasım tarihleri arasında Pınarhisar-Lüleburgaz muharebelerinde de başarılı olmuşlardı. Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Ordusu Çatalca'ya kadar çekilmek durumunda kalmıştı⁹⁴. Bu durumda yeni tartışma konusu reformlar değil İstanbul'un mukadderatıydı.

Çatalca'ya çekilen Türk Ordusu'nun son durumu hakkında Büyükelçi G. Lowther 31 Ekim tarihini taşıyan yeni bir rapor tanzim etmiştir. Elçi, Bulgarların ilk Edirne saldırısının püskürtüldüğünü, ayrıca Bulgar askerlerinin Meriç vadisine ne kadar sokulduklarının ise kesin olarak bilinmediğini belirtiyordu. Ancak, Türkler inkâr etse de her durumda Bulgarlar'ın Lüleburgaz'ı ele geçirdiği, böylece Selanik yolunu kontrol altına aldıkları öğrenilmişti. Bulgar birlikleri Gümülcine'de de görülmüştü. Bu durum zaten Bulgarların amacının Selanik yolunu kapatmak olduğunu gösteriyordu. Lowther, Türk Batı Ordusu'na yapılan deneyimsiz Redif askerî

⁹¹ Savaş boyunca bölgedeki Bulgar ve Rum çeteleri Havsa, Tekirdağ, İnöz, Şarköy, Mürefte, Malkara ve Keşan'da Türklere yönelik saldırılarda bulunmuşlardı. Edirne Bulgarların işgaline düşünce Rumlar da şehirdeki şiddet ve yağma hareketlerine katıldılar: İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1876-1989)*, Ankara 1990, s. 167-171; *Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi*, s. 162; M. B. Uzdil, *a.g.e.*, s. 5-6; Ahmet Efiloğlu, *Osmanlı Rumları, Göç ve Tehcir 1912-1918*, İstanbul 2011, s. 54-64.

⁹² TNA, FO, nr. 195/2438, (31 Aralık 1912 ve 65 nolu rapor), s. 439-440.

⁹³ TNA, FO, nr. 244/781, s. 200-201.

⁹⁴ M. Muhtar, *a.g.e.*, s. 129-163; Y. H. Bayur, *a.g.e.*, c. II/2, s. 37-144; R. C. Hall, *a.g.e.* s. 32-37.

takviyesinin başarı getirmeyeceğini ve malzeme sıkıntısı bulunduğunu tespit etmişti. Büyükelçi, Batı Ordusu'ndaki hatalara karşılık Edirne'de doğru bir strateji uygulandığını, burada aşırı sağlam bir ordugâhın bulunduğunu, şehir ile ulaşımın daha rahat sağlanabildiğini, nitekim Bulgarların bütün engellemelerine rağmen çevredeki birliklerle irtibat imkânının sürdüğünü ifade etmekteydi. Batı Ordusu'nun başarılı olabilmesi için Nizamiye birliklerinin iyi yer seçimi ve bunların Rediflerle desteklenmesi suretiyle savunma pozisyonunda kalınması gerektiğini belirten Lowther, şu anda uygulanan aceleci stratejilerin bir çare olmayacağını değerlendirmekteydi⁹⁵.

Başkonsolosun tespitleri büyük oranda doğrudu. Bulgarlar 25-31 Ekim tarihlerinde yürüttükleri harekât sonucu Edirne ile İstanbul'un lojistik irtibatını kesmişlerdi⁹⁶. 31 Ekim 1912 Sofya'dan Londra'ya ulaşan yazılarda İstanbul'un Selanik ve Edirne ile irtibatının kesilmesi, İmparatorluğun Avrupa ile bağının tamamen koptuğu şeklinde yorumlanıyordu⁹⁷. Dışişleri Bakanı Edward Grey'e Sofya'dan gelen bir istihbaratta, Kırkkilise ile Çorlu, Saray ve Istranca hattında çok şiddetli çarpışmalardan bahsediliyordu. Bu arada Bulgarların Edirne kuşatmasını şiddetlendirmek için sabırsızlıkla takviye 50 bin Sırp askerini bekledikleri haber alınmıştı (6 Kasım 1912)⁹⁸.

Bulgar Ordusu 1 Kasım'dan başlayarak ilk ateşkesin gerçekleştiği 4 Aralık tarihine kadar kalenin ana tahkimatını yarma ve savunmadaki Türk askerini yorma maksatlı bir dizi saldırılarda bulunmuştu⁹⁹. Konsolos Samson, bu şiddetli saldırılarda Türk birliklerinin ağırlıklı olarak Hadımköy-Ekmekçiköy, Kartaltepe ve Maraştepe mıntıklarında mevzi aldıklarını rapor etmekteydi. Bu üç mıntika kalenin batı ve güneybatısına tekabül eden noktalarıydı. Maraştepe bu üç mıntikanın en önemli yerindeydi¹⁰⁰. Edirne halkının Papaztepe olarak bildiği bu mevki aynı zamanda Arda ile Meriç nehirlerinin kesişim noktasıydı. Ancak bu bölgedeki tahkimat tam olarak tamamlanamamıştı. Bunun sebebi arazinin yetersizliği idi. İbrahim Edhem Paşa komutasındaki bu mevzide Topçu sınıfı için uygun şartlar oluşturulamıyordu; dolayısıyla tamamen tahkimattan mahrumdu. Samson, savunmadaki Türk askerlerine karşılık, kuşatma birliklerinin çok daha geniş bir alanda rahat faaliyet gösterebildiklerini tespit etmişti. Ayrıca savunmadaki aksaklıklara değinerek, savaş patlak verdiğinde Edirne'nin kale

⁹⁵ TNA, FO, nr. 195/2437, (31 Ekim 1912 tarih ve 87 nolu Rapor/Pera), s. 180-182.

⁹⁶ TNA, FO, nr. 195/2438, s. 437-438.

⁹⁷ TNA, FO, nr. 195/2437, s. 192.

⁹⁸ TNA, FO, nr. 195/2437, s. 298

⁹⁹ Muharebelerin tafsilatı için ayrıca bkz. R. Yiğitgüden, *a.g.e*, s. 45-95.

¹⁰⁰ Maraştepe'nin savaş esnasındaki durumu için bkz. R.Kazancıgil, *a.g.e*, s. 27-28.

tahkimatının Almanların sorumluluğuna verilmesinin şehirde çok eleştirildiğini de ifade etmekteydi.

Binbaşı Samson, bu bölgede Bulgarların ilk amacının şehrin batıdaki tepelikleri aceleyle ele geçirip tahkim etmek olduğunu anlaşıldığını da tespit etmişti. Bu iş için bir tümen ayrılmıştı. Batarya işçilerinin sayısı günden güne artırılmış ve silahların pozisyonları mümkün olduğunca çeşitlendirilmişti. Ayrıca bunların yerleri sürekli olarak değiştiriliyordu. Türk savunma hatlarından Kartaltepe de çok önemli bir mevkiydi ve muhtelif yönlerden saldırıya açık durumdaydı. Ancak burası hiçbir zaman ciddi bir tahkimat görmemişti. Buna karşılık Hadımköy ve Ekmekçiköy'de önemli çalışmalar yapılmıştı¹⁰¹.

Samson, Bulgar birliklerinin 1 Kasım'a kadar doğu mntikasında Musabeyli ve İskenderköy'e kadar ulaştıklarını öğrenmişti. Bu harekât öncesinde düzensiz milis birlikleri güneyde Urlu mevkiye gönderilmişti. Bu birlikler hemen Maraş'a yönelmişler ve Hadımköy-Koyunlu hattını ele geçirmişlerdi. Aslında buradaki Türk savunma birlikleri 20 Ekim 1912'de geri çekilmiş durumdaydı. Bu harekât ile Bulgarlar batıda Kemal Köyü istikametini açmış oluyorlardı. Hemen Arda'yı geçmek için Kumarlı olarak bilinen mevkiinde bir duba köprü inşa etmişlerdi¹⁰². Bu esnada Kasım'ın 2. ve 5. günlerinde Edirne'nin doğu kesimine iki saldırı olmuştu. Üçüncü saldırı daha geç tarihte güney cephesine yönelik gerçekleşmişti. İlk iki saldırıda Bulgarlar kendilerini Musabeyli ve İskenderköy tarafında konuşlandırmıştı. Üçüncü saldırı ise aniden ve çok şiddetli olarak Kartaltepe mevkinden gelmişti. Samson bu üç saldırının da başarısız olduğunu kaydetmekteydi¹⁰³. Ayın 7. günü Bulgarlar tekrar harekete geçerek batı ve güneybatı kollarından Ekmekçiköy ve Kartaltepe savunma hattına doğru genel bir taarruz başlatmışlardı. Konsolos Samson bu harekâtın doğrudan Maraştepe'yi hedef aldığını ve buranın ele geçirildiğini aktarmaktadır. Ertesi günlerdeki şiddetli çarpışmalarda Türk birlikleri bazı yerleri geri almayı başarmıştı. Konsolos'un rapor ettiğine göre bu avantajlı durum kalıcı olamamış ve Bulgar birlikleri gece saldırılarıyla buraları geri almıştı (9 Kasım). Kasım ayının ikinci haftası boyunca Bulgarların saldırıları tamamen Edirne'nin güney ve güneybatısında yoğunlaşmıştı. Bu süreçte kuşatma ve savunma birlikleri karşılıklı taarruzlarda bulunuyordu. 9 Kasım'da 2 Türk kolu Hadımköy ve Maraş'dan çıkarak Bulgarların üzerine anî bir huruç harekâtı yapmış, akşamüstü geri çekilmişti. Ayın 10 ve 11'inde başlatılan

¹⁰¹ Ayrıca bkz. R. Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 9-16, 22-28, 183-187.

¹⁰² Bulgarların Arda üzerinde yaptıkları duba köprü için bkz. G. Dinç, *a.g.e.*, s. 80, 139.

¹⁰³ Bu muharebeler ve şehirdeki etkileri için ayrıca bkz. R. Kazancıgil, *a.g.e.*, s. 33-36; R. Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 113-122; N. Hayta-S. T. Birbudak, *a.g.e.*, s. 48-49.

Türk saldırıları ise Ekmekciköy'deki Bulgar birlikleri tarafından 1,5 saatlik şiddetli muharebeler neticesi geri püskürtülmüştü¹⁰⁴. Binbaşı Samson bu son muharebeleri meslektaş Fransız Konsolosu ile birlikte Karaağaçta'ki Alman Okulu'nun üstünden bir heyet dürbünü ile takip etmiş ve Türk askerinin cesaretinden bahsetmişti¹⁰⁵.

Bu kritik günlerde Şükrü Paşa ile görüşme imkânı bulan Samson, öğrendiğine göre son saldırılarda Bulgarlar bilhassa Maraş yakınlarında çok kayıp vermişlerdi. Bu esnada iyi bir gelişme yaşanmış ve Edirne ile İstanbul arasında 5 Kasım'dan itibaren kesik olan telgraf iletişimi, Keşan yoluyla tamir edilerek kullanıma açılmıştı. Ancak 9 Kasım'da tekrar kesilmiş, 11 Kasım'da 20 saatlik bir iletişim sağlanmasına rağmen irtibat yeniden kopmuştu. 12 Kasım itibariyle ise İstanbul ile irtibat kesin olarak yitirilmişti. Samson, kaledeki askerî yetkililerin kuşatma boyunca İstanbul ile olan iletişimi Avusturyalılara ait olduğu ifade edilen ve kablosuz telgraf aparatı olan telsiz kullanarak temin ettiklerini kaydetmekteydi¹⁰⁶.

[Resim-10: Edirne Kalesi Hıdırlık mevzileri ve orta kısımda bulunan telsiz anteni (G. Dinç, s. 196)].

¹⁰⁴ TNA, FO, nr. 195/2438, (31 Aralık 1912 ve 65 nolu rapor), s. 447-448. Kale etrafında gerçekleşen 2-8 Kasım çarpışmaları ile Türk askerinin başarısıyla sonuçlanan 9 Kasım taarruz hareketinin ayrıntısı için bkz: R. Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 113-133; *Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi*, s. 165-166.

¹⁰⁵ N. Çağan, *a.g.m.*, s. 204.

¹⁰⁶ TNA, FO, nr. 195/2438, (31 Aralık 1912 ve 65 nolu rapor), s. 447-448. Necdet Raif (Kestelli) Bey hatıratında, Edirne Kalesi Hıdırlık Tabyası'nda kurulu telsizin kullanımını Osmanlı kalelerinde bir ilk olarak yazmaktadır (bkz. *a.g.e.*, s. 23). Bu telsiz 150 kilometre yarıçaplı bir alanda etkiliydi. Ayrıca 225 kilometre mesafe ile de irtibat mümkün olduğu için cephelerdeki irtibat yanısıra aileler ile görüşme mümkün olduğundan askerî maneviyatının yükselmesi sağlanıyordu (R. Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 24, 44). Telsizin motoru yetersiz kalınca şehirden kuvvetli bir motor tedarik edilerek haberleşme sağlanmıştı (C.-K. Bedirhan, *a.g.e.*, s. 31). Savaş müddetince Edirne Kalesi'ndeki telsiz, telefon ve telgraf haberleşmesi sistemi için ayrıca bkz. P. D. Desiere, *a.g.e.*, s. 58-59, 224; N. İvanov, *a.g.e.*, s. 24-25; S. T. Wasti, *a.g.m.*, s. 69; V. İvanov, *a.g.m.*, s. 20-21; S. Aşkın, *a.g.t.*, s. 11, 34.

Samson, Arda'nın güneyindeki Bulgar kuvvetlerinin Doğanca Arazi'ye vardıklarında Şükrü Paşa'nın bir Rum köyü olan Çörekköy'ün tahliyesini emrettiğini öğrenmişti. Konsolos, Türk askerlerinin köylülere karşı zalimce davrandıkları yönünde iddialar bulunduğunu, ancak dikkatli bir araştırmadan sonra bu iddiaları kanıtlayacak hiçbir emare bulunmadığını belirtmekteydi. Zira Çörekköy halen savunma birliklerinin elindeydi. Samson, 12 Kasım'da iki Türk birliği, Bulgar askerlerinin tehdidi altında olan Doğanca Arazi ve Kartaltepe'ye karşı harekete geçtiğini kaydediyordu. Türk birlikleri bu uzun süreli operasyonda başarılı olmuşlar ve Kartaltepe'yi ele geçirmişlerdi. Buradaki Bulgar birlikleri ise batı yönüne çekilmişti. Türk birlikleri bu başarılı harekâtı yaparken Koyunlu yakınlarındaki Bulgar bataryaları Maraştepe'yi bombalamakla meşguldü¹⁰⁷. Bilhassa 13 ve 14 Kasım erken saatlerden itibaren Ekmekçiköy ve ardından Maraştepe'ye yönelik şiddetli top atışları olmuştu. Samson, Kasım'ın ikinci haftasının böyle geçtiğini ve iç kısımdaki Bulgar tahkimatının gözle görülen bir biçimde güneybatı yönünde ilerlemekte olduklarını rapor etmekteydi. Fakat bu harekât hâlihazırda batı yönündeki Türk savunma birliklerine etki edecek durumda değildi¹⁰⁸.

Binbaşı Samson'un mufassal raporunda da belirtildiği gibi Edirne'ye yönelik saldırılarında başarı sağlayamayan Bulgarlar, Kasım ayının başından itibaren kuşatmadaki askerînin sayısını arttırma kararı almışlardı. Buna göre kuşatma için hazırlanan bir buçuk tümen iki tümene çıkarılacaktı. Samson, Edirne karargâhında yaptığı temaslarda da Türk komutanların kale kuşatılmasında yer alan Bulgar askerînin sayısının yetersiz buldukları kanaatini öğrenmişti. Esas takviye müttefik Sırp askerlerinin gelişiyile oldu. 14 Kasım'da şehre ulaşan Sırp birlikleri kuşatmaya katılmışlardı. Samson, bu son duruma göre kuşatma birliklerinin yeniden organize edildiği bilgisini vermektedir¹⁰⁹. Bulgar Başkomutanlığının direktifi ile yapılan düzenlemede kalenin kuzeybatısı ile batı bölgelerindeki birliklerinin başına sırp General Stepanovic getirilmişti. Aynı zamanda bu bölgeye Tuna ve Timok tümenleri yerleştirilmişti. Timok tümeninin Komutanı olan Albay Kondic ile Tuna Tümeni Komutanı General Pasic, General Stepanovic'in komutasına verilmiş, böylece Sırp birliklerinin bir arada kalmaları sağlanmışti. Son tertibatla Edirne Kalesi'nin batı cephesi ve Maraş bölgesi Sırpların, doğu ve güney cephesi Bulgarların saldırısı altına girmiş oldu¹¹⁰.

¹⁰⁷ TNA, FO, nr. 195/2438, (31 Aralık 1912 ve 65 nolu rapor), s. 447-448. 14 Kasım'a kadar olan muharebelerin tafsilatı için ayrıca bkz. R. Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 133-136.

¹⁰⁸ TNA, FO, nr. 195/2438, (31 Aralık 1912 ve 65 nolu rapor), s. 447-448.

¹⁰⁹ TNA, FO, nr. 195/2438, (31 Aralık 1912 ve 65 nolu rapor), s. 444-445.

¹¹⁰ R. C. Hall, *a.g.e.*, s. 40-41; N. Hayta-S. T. Birbudak, *a.g.e.*, s. 51-53.

5- Sırp Ordusu'nun Edirne Kuşatmasına Katılışı Sonrası Şehrin Bombardımanı

Sırp askerinin Edirne kuşatmasına katılımı ardından müttefikler saldırı stratejilerini yeniden belirlediler. Binbaşı Samson'un bildirdiğine göre takviye Sırp tümeni¹¹¹, Arda istikametine doğru Yürüş ve Koyunlu'da, iki Bulgar tümeni ise kuşatma hattının geri kalanında konuşlandırılacaktı. Bulgar Generali İvanof komutasındaki bu birlikler tahminen 60 bin askerden oluşmaktaydı. Bunların ana karargâhı Mustafapaşa mıntıkasıydı. Kuşatma birliklerinin elindeki bataryalardan 10 adedi çok güçlüydü. Bu bataryaların 8 adedi 12 cm çapında, kalanı 15 cm çapındaydı. 12 cm çapındaki bataryaların ikisi Sırlara aitti. Samson, kuşatma birlikleri hakkındaki istihbaratından emin olmadığını, ancak Şükrü Paşa askerleri hakkında daha doğru tahminler yapabileceğini rapor etmekteydi¹¹².

[Resim-11: Kuşatmada 12'lik bir top bataryası (G. Dinç, s. 227)].

General Stepan Stepanovic komutasındaki Sırp birlikleri 15 Kasım 1912'den itibaren aktif olarak operasyonlarda yer aldı. Konsolos Samson'un çarpışmalara şahit olanlardan edindiği bilgilere göre, 14 Kasım'da başlatılan operasyonlar Sırların gelişiyle daha da şiddetlenmişti. Arda ve Meriç vadilerinin sisle kaplı olduğu 15 Kasım'da Kartaltepe'nin batısındaki sırtlarda konuşlu Bulgar birlikleri, bu tepeyi ele geçirmek için başarısız bir saldırı gerçekleştirmişti. Bu taarruzun ertesi günü başlayan Kartaltepe'nin bombardımanı ise gece boyu devam etmişti. 15 Kasım öğle sonrasında itibaren Türk karşı hamleleri gelmeye başladı. Nitekim 6. Redif Taburu'na mensup bir birlik ile 3 Sahra Topçu Taburu, İstanbul yolunun kuzey tarafına doğru hareket ettirilmişti. Hedef, Musabeyli tarafında stratejik mevkiye

¹¹¹ R. Rankin, Edirne'ye gelen Sırp askerinin sayısını 55 bin olarak kaydeder (bkz. *a.g.e.*, s. 446). Fransız gazeteci P. D. Desiere bizzat Sırp komutanlardan edindiği bilgiler göre muhasarada 46.600 asker ve 738 subay piyade, 40 subay ile 970 erden oluşan topçu askerinin mevcudunu tespit etmişti (bkz. *a.g.e.*, s. 347-348). R. Hall bu sayıyı 47.275 olarak verir: *a.g.e.*, s. 41.

¹¹² TNA, FO, nr. 195/2438, (31 Aralık 1912 ve 65 nolu rapor), s. 444-445.

bulunan ve Maltepe ile Mezartepe'deki Türk birliklerini tehdit eden Bulgarları durdurmakta. Bu harekât iki gün boyunca İstanbul yolundaki daimî bataryalar ile Topyolcu hisarından temin edilen 10.5 cm çapında ağır sahra bataryaları tarafından desteklenmişti. Türk birlikleri bu harekâta başarılı olmuş ve Bulgarlar durdurulmuştu. Binbaşı Samson, 14 Kasım'a kadar Edirne'nin güneyinde konuşlu Bulgar kuvvetlerinin önemli kısmının düzensiz birliklerden oluştuğunu öğrenmişti. Bunların çok azı düzenli süvari birliğiydi. Bu nedenle Türk saldırısına karşı çok az direnç göstermişlerdi. Ancak tam o günlerde Sırp'ların gelişiyile durum değişmişti. Sırp'lar, Arda ile Meriç arasındaki bütün operasyonlardan sorumlu duruma gelince, kaybedilen yerlerin geri alınması için güçlü saldırılar başlatılmıştı. Sırp'lar 16 ve 17 Kasım sabah erken saatlerde doğrudan Maraştepe'ye taarruz gerçekleştirmişlerdi. Binbaşı Samson, harekâtın ilk üç gününde Sırp'ların Kazan, Yeşil ve Yassitepe yakınlarında bulunan Türk ileri karakollarına kadar ulaştıklarını öğrenmişti. Böylece Sırp'ların son saldırılarıyla Bulgarların kaybettikleri pozisyonlar geri alınmış oluyordu¹¹³.

Cephedeki belirsizlik sürerken, 19 Kasım'da Bulgar-Sırp güçleri Koyunlu yakınındaki 5 büyük batarya ile Maraştepe istikametine ateşi yoğunlaşmıştı. Bu arada Türk askerinin Kartaltepe harekâtı esnasında Bulgarları püskürttükları Doğanca Köyü, öğleden sonra saat 6'da müttefiklerin eline geçmişti. Bu çarpışma sonucunda Türk askerî Ahırköy'den de çekilmek zorunda kalmıştı. Güney cephesindeki saldırılar ise 20 ve 21 Kasım'da Kartaltepe ve Doğanca'ya yönelik devam etmekteydi. Bu saldırılardaki amaç kaybedilen yerlerin geri alınmasıydı. Ancak Bulgar-Sırp askerleri yine başarılı olamadı¹¹⁴.

Bulgarlar, 22 Kasım'a gelindiğinde gayretlerini tamamıyla ellerindeki Kartaltepe'yi muhafazaya yoğunlaştırmıştı. Zira burası Türklerin Arda (Kakabil) hisarı ve birkaç gün önce bölgeye nakledilen özel 10.5 cm ebatındaki sahra bataryaları tarafından çok şiddetli ateş altında tutuluyordu. Ahırköy yakınlarındaki Türk-Bulgar çarpışmaları ise bütün şiddetiyle devam etmekteydi. 23 Kasım'da gelindiğinde güney cephesine devamlı olarak piyade saldırıları gerçekleşmişti. Ertesi gün harekât genişletilerek Doğanca-Çörekköy ve Pamukköy-Ahırköy arasındaki Türk hatlarına yönelik genel bir saldırıya dönüştürülmüştü. Bulgarlar bu son taarruzda başarılı oldular ve bu bölgeleri geri aldılar. Buna rağmen kara harekâtından istedikleri sonucu alamayan müttefikler, kendilerine avantaj sağlayan şehrin şiddetli bombardımanı taktiğini uygulamaya koydular. Nitekim Kasım ayının 3

¹¹³ 15 Kasım'dan itibaren saldırıların şehirdeki korkunç etkisi için ayrıca bkz. *Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi*, s. 168-170.

¹¹⁴ TNA, FO, nr. 195/2438, (31 Aralık 1912 ve 65 nolu rapor), s. 448-451.

haftası bittiğinde doğu yönündeki Bulgar bataryalarından şehre yönelik bombardıman şiddetli ve öldürücü bir hal almaya başlamıştı¹¹⁵.

[Resim-12: Seri atışlı bir Bulgar sahra topu (G. Dinç, s. 186)].

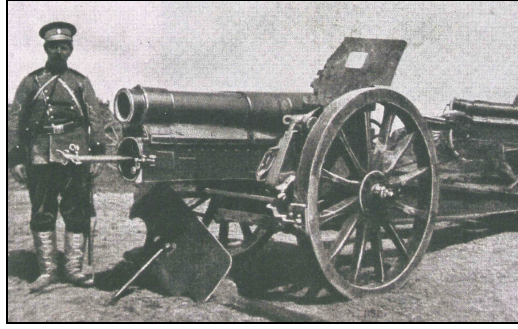
Konsolos Samson, 25 ve 26 Kasım'daki askerî harekât hakkında bilgi edinmemişti¹¹⁶. Fakat güneydeki Türk savunma hatlarında güvenliğe dair bazı olumsuzlukları haber almıştı. Bu nedenle Karaağaç köyündeki siperlerde inşaaata başlanmıştı. 27 Kasım'da Sırplar şehrin güney savunma bataryalarını hedef alabilmek için Kartaltepe'nin batısında bulunan Çeşmebayır ve Pamukdere tepelerine 12 cm çapında bataryaları çıkarmayı başarmışlardı. Ayrıca Kartaltepe'ye bir telefon hattı ile bir de projektör koyarak ara vermeden gece boyunca ateş etme imkanı sağlamışlardı. Maraş'taki görgü tanıklarının ifadesine nazaran, üst tarafta ve batı kısmında mevcut tepe bataryaları geri çekilmiş, bu silahlar aşağıdaki rampalara yani batıdan Çörekköy'e hâkim kısımlara yerleştirilmişti. Bu arada Bulgarların 28 Kasım gecesini Çörekköy yakınındaki Türk mevzilerine yönelik iki saldırı düzenledikleri öğrenilmişti. Fakat köye nüfuz edemedi. Çeşmebayır bataryalarıyla Arda (Maraş) hisarına yönelmişlerdi. Her iki yöndeki toplar güney kısmını saat 6.30'dan öğleden sonra 8.30'a kadar bombardımana devam etmişti. Bu şiddetli bombardımanlar sonucu Karaağaç'ın düştüğü haberi alınmıştı.

¹¹⁵ Kuşatma esnasında Edirne'de bulunanların kaleminden bombardıman ve şehirdeki etkileri için bkz. C.-K. Bedirhan, *a.g.e.*, s. 36-57; P. D. Desiere, *a.g.e.*, s. 88-96; H. Cemal, *a.g.e.*, s. 122-123; R. Kazancıgil, *a.g.e.*, s. 26-59; "Edirne Alyans Musevi Okulu Müdiresi Angel Gueron'un 1912-13 Edirne Bulgar Kuşatması Anıları", *Yöre*, s. 3-18; R. N. Kestelli, *a.g.e.*, s. 61-63; *Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi*, s. 169-178; R. Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 146-158, 174; Ayşe Terzioğlu, "I. Balkan Savaşı ve Edirne'nin Bulgarlar Tarafından İşgali", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sayı 157 (Temmuz-Ağustos 2005), s. 161-180.

¹¹⁶ Hafız Rakım Bey, 25 Kasım'da tatil edilen okulların açıldığını yazmaktadır: R. Kazancıgil, *a.g.e.*, s. 50.

Karşılıklı şiddetli top ateşi muharebeleri 29 Kasım öğleden sonra tekrar başlamıştır. Yoğun Bulgar bombardımanı karşısında zorunlu olarak Karaağaç tren istasyonunun güneyindeki kışla boşaltılmıştı. Samson, Kasım ayı sonlarında Türk öncü birliklerinin doğu, batı ve güney cephelerinde durumlarını koruduklarını kaydetmekteydi. Kasım ayının son günü sabah erkenden Kartaltepe'nin batısındaki istihkâmlardan güney savunma tabyalarına yönelik top atışı başlamıştı. Bu saldırı 1 Aralık'a kadar fasılalarla devam etmişti¹¹⁷.

Kuşatmada Aralık ayına girilirken Edirne'de gündem Balkan ülkeleri ile yapılan ateşkes görüşmeleri idi. Aslında Osmanlı Hükümeti bu hususta Kasım ayının ortalarından itibaren çeşitli girişimlerde bulunmuştu. Kamil Paşa Hükümeti 12 Kasım'da Rusya Büyükelçisi vasıtasıyla Bulgar Çarı Ferdinand ile temas kurmuş ve ateşkes müzakeresi talebinde bulunmuştu. Buna göre Türk ve Bulgar Generaller bir araya gelip şartları konuşacaklar ve önbarış yapacaklardı. Bulgarlar bu talebi reddettikleri gibi Çatalca'ya yönelik şiddetli bir saldırı başlatmışlardı. Fakat 18-20 Kasım 1912 saldırılarından istedikleri sonucu elde edemediler. Bulgar Ordusu'nda salgın hastalık da başlayınca bu sefer kendileri ateşkes şartlarını Osmanlı Hükümeti'ne bildirdiler. Tarafların müzakereleri olumlu sonuçlandı ve 3 Aralık 1912'de genel ateşkes imzalandı. Ateşkes görüşmeleri başladığında Edirne'ye telgrafla emir gönderilerek durum bildirilmişti¹¹⁸.

[Resim-13: Bulgarlar tarafından vurulan bir Türk topu (G. Dinç, s. 227)].

Konsolos Samson, bu hususta Kale Komutanı Şükrü Paşa'ya 1 Aralık gecesi ve 2 Aralık'ta İstanbul'dan telgrafla yeni talimatlar verildiğini kaydetmektedir. Bu telgraflarda müttefik Bulgar-Sırp delegelerinin Edirne'de kabul edilmesi ve yerel idarecilerle birlikte ateşkese dair müzakere yapılması isteniyordu. Samson'un bildirdiğine göre 2 Aralık'ta öğleden

¹¹⁷ TNA, FO, nr. 195/2438, (31 Aralık 1912 ve 65 nolu rapor), s. 450-451.

¹¹⁸ TNA, FO, nr. 195/2438, s. 260-433; R. C. Hall, *a.g.e.*, s. 69-70; N. Hayta-T. S. Birbudak, *a.g.e.*, s. 53, 59-61.

sonra saat 2’de iki Bulgar delege bir albay ve ihtiyaten bir Sırp görevli, Türk temsilcilerle¹¹⁹ Mustafapaşa köprüsü yolunda, Hadımköy’ün güneyinde bir araya gelmişlerdi. Bu buluşmada müttefikler Türk delegasyonuna Edirne’nin teslimini talep eden bir mektup vermişlerdi. Türk delegeleri böyle bir durumu tartışmaya yetkili olmadıklarını belirterek, ateşkesin detayları ve mektuba cevabı için 2 gün süre istediler.

Edirne’de görüşmeler yapılırken 3 Aralık sabahı Pamukdere bölgesinde küçük çaplı çarpışmalar başlamış ise de gece kesilmişti. Ancak saat 8’de Epçeli, Koyunlu, Yürüş ve Kemal mevkiilerinde bulunan yarım daire şeklindeki Sırp ve Bulgar bataryalarından Maraş kısmındaki Türk hedeflerine çok şiddetli top atışı başlatılmıştı. Bu ateş saat gece 9.30’da kesilmişti. Fakat şehrin doğu kısımları, 2-8 numaralı top bataryalarından saat 11.15’e kadar gelişigüzel olmak üzere yoğun biçimde bombalanmıştı. Konsolos Samson, müttefiklerin bu son bombardımanlarını hatalı bulmuştur. Zira Maltepe, Mezartepe ve Pamukdere’deki Türk hedeflerine yönelik bu yoğun saldırılar, ateşkes görüşmelerinde saldırgan tarafın ortaya çıkmasını sağlamış ve Türklere üstünlük kazandırmıştı. Konsolos, Edirne ana karargâhındaki görevlilerden edindiği bilgilere göre Bulgarlar ateşkesin yapıldığı 4 Aralık’ta bile Hadımköy’e saldırıda bulunmuşlardı¹²⁰.

Edirne Valisi Halil Bey, 4 Aralık’ta şehirdeki konsolosluk heyetini kabul ederek Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ ile ateşkesi hazırlayıcı mahiyette barış müzakerelerine başlanacağını bildirmişti. Ertesi gün Bulgar-Sırp komisyonu ile Türk yetkililer Mustafapaşa yolundaki Papazçeşme mevkinde mütareke ve tarafsız bölgenin belirlenmesi maksadıyla tekrar bir araya gelmişlerdi. Nihayet 5 Aralık itibarıyla ateşkes imzalanmıştı.

Konsolos Samson barış görüşmelerinin yapıldığı 4 Aralık tarihi itibarıyla Türk ileri ordugâhının pozisyonunu rapor etmişti. Buna göre Türk bölgesi; doğu cephesinde Meriç’in sol kıyısındaki Paşaçayırı’ndan Mezartepe, Maltepe, Hasanağa, Gülbaba’dan Tunca’daki bataklığa; batı cephesinde Havaraz ile Akpınar arasından Ekmekçiköy ve Kadıncıköy içinden Meriç’e; güney cephesinde Maraş’ın 3 kilometre batısından başlamak üzere, Doğanca ve Çöreköy’den Pamukdere ve Ahırköy ile Boşnakköy arasından Meriç’in sağ cenah sahil kısmına uzanıyordu. Samson, verdiği bu bilgiler içinde

¹¹⁹ Edirne Müstahkem Mevki Kumandanlığı adına Bulgar heyeti ile ateşkes müzakereleri için 10. Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Kazım (Karabekir) ile karargâhtan Kurmay Yüzbaşı Remzi (Yiğitgüden) görevlendirilmişti: N. İvanov, *a.g.e.*, s. 167-170; R. Kazancıgil, *a.g.e.*, s. 46-47; R. Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 158-172.

¹²⁰ TNA, FO, nr. 195/2438, (31 Aralık 1912 ve 65 nolu rapor), s. 451-452.

özellikle kale dışındaki gelişmelere dair olanlarının gözlemlere dayandığını ve bir takım eksikliklerin olabileceğini belirtiyordu¹²¹.

Samson Kasım ve Aralık aylarında şiddetlenen Edirne bombardımanında şehrin gördüğü zarara ayrıca yer ayırmıştı. 21 Kasım 1912 saat 15.15'te başlayan bombardıman, 28-29 Kasım'da Karaağaç Mahallesi'ne düşen mermilerle etkili olmaya başlamış ve 3 Aralık gecesine kadar devam etmişti. Ataşkes görüşmeleri esnasında dahi fasılalarla saldırı sürmüştü. Bu top mermileri dört mekanizmalı bir bataryadan atılıyordu. Bu bataryalar 12 ve 15 cm çapındaydı ve Bulgarların Şumnu Kalesi Topçu Alayı'na aitti. Saldırı esnasında zaman zaman bu bataryaların yerleri değiştirildiğinden mevkiilerinin tespiti mümkün olamıyordu. Samson, bu müstakil konuşlu bataryalardan 2 adedinin Musabeyli-Köşen Çiftliği hattında 328 metre mesafede olduğunu, bunlardan daha ileride güneyde İskenderköy yakınında da 2 adet batarya bulunduğu bilgisini paylaşıyordu. Bulgarların bombardımanında yaygın olarak kullandıkları top mermileri 7 ile 10 senelikti. Bu mermiler patlama esnasında etkinin artırılması için kaliteli siyah barutla imal edilmişti.

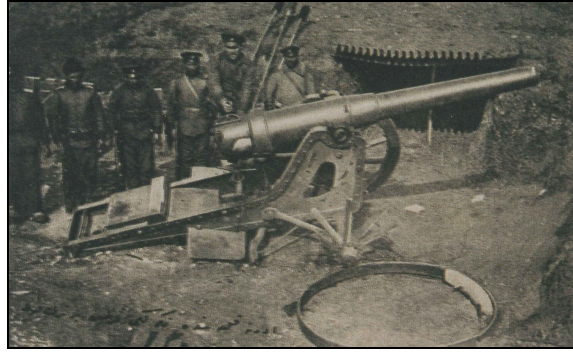
Samson'un Türk memurlardan edindiği bilgilere göre Edirne ile Karaağaç arasındaki bombardımanda atılan 1070 mermiden 133'ü şarapneli. Ancak bombardımanda meydana gelen hasar umulandan daha az olmuştu. Şehirdeki evler o kadar dayanıksız malzemeden yapılmıştı ki, çoğu kere mermiler daha patlamadan duvarları delip geçiyordu. Türk resmî raporuna göre bu bombardımanlarda 16 ölü ve 53 yaralı olmuş, 333 bina da yıkılmıştı. Konsolos bu bilgiden ölü ve yıkılan bina sayısının doğru olduğunu, ancak yaralı sayısında beklenmedik bir fazlalık görüldüğüne dikkat çekmektedir.

Şehre yönelik ilk bombardımanlar belirli zaman aralıklarında sürmüştü. Ancak sonraki saldırılarda günde ortalama 10 veya 11 defa taarruzlar gerçekleşmeye başlamıştı. Özellikle 3 Aralık 1912'deki bombardımanda 50'yi bulan şiddetli ateş devreleri gece boyu devam etmişti. Samson, bu şiddetli bombardımanların yıkıcı etkisinin az olmasına rağmen, Edirne hakkında umulmadık paniğe sebep olduğunu gözlemlemişti. Şehrin kuzey ve doğu taraflarındaki halk kuşatma başlar başlamaz zaten yerlerini boşaltmıştı. Fakat sonradan silah menziline giren bütün Türk mahalleri gelişigüzel yapılan bombardımanın hedefi haline gelmişti. Panik olan halk aceleyle evlerini terk etmiş, birçok devlet memuru şehir merkezine gelmişti. Şehir merkezi de ateş altına düşünce, menzil dışında kalan Tunca'nın sağ yakasındaki Yıldırım-Kummahalli'ne sığınmışlardı. Saldırlardan korunmak için Vali Halil Bey ve Kale Komutanı Şükrü Paşa sürekli yer

¹²¹ TNA, FO, nr. 195/2438, s. 452-453.

değiştirmektedirler. Askerî ana karargâh ise geçici olarak şehir merkezindeki Piyade Kışlası'na taşınmıştı. Bu güvenli bölgeye şehirdeki Gayrimüslim unsurlarda başlarında dinî liderleri olduğu halde sığınmışlardı¹²².

Edirne'deki yabancı uyruklular Avusturya dinî topluluğuna ait olan Soeurs d'Agram okulunda toplanmıştı. Okulun temeli sağlam olduğu için top mermilerinden belirli bir koruma sağlıyordu. Bombardıman münasebetiyle ilk günlerde birçok yangın çıkmıştır. 27-28 Kasım'da bombardımanın şiddeti artınca Konsolos Samson, Avusturyalı ve Fransız konsoloslarının maiyetleriyle yerleştiği bu okula, Karaağaç'taki ve şehirdeki bütün İngiliz uyrukluların taşınması emrini vermişti. 5-6 Aralık'ta evlerine dönen bu yabancı uyruklular arasında herhangi bir zayiata rastlanmamıştı. Bu esnada Soeurs d'Agram okuluna isabet eden bir top mermisi üst katlara zarar vermekle beraber binanın temeline nüfuz edememişti. Türk mahallesinde bulunan Rus Konsolosluğu bombardımanın merkezinde bulunmaktaydı. Samson'un bir Rus arkadaşı 29 Kasım'da Yunan Konsolosluğuna sığınmak zorunda kalmıştı. O günkü saldırıda bir bomba, boşaltılmış olan Yeniden Diriliş Topluluğu (The Resurrections Community)'na ait okula isabet etmişti. İngiliz konsolosluğu evrakı yangın tehlikesine karşı muhafaza için şehirdeki iki jandarmanın temin ettiği güvenli bir yere nakledilmiş ve yangından son anda kurtarılmıştı.

[Resim-14: Bulgarların eline geçen bir Türk topu (G. Dinç, s. 226)].

Kale Komutanı Şükrü Paşa 22 Kasım'da bombardıman dolayısıyla galeyana gelen halkı yatıştırmak için bir bildiri daha yayınlamıştı. Samson, tercümesini raporuna eklediği ve halkı uyarmak için kaleme alınan bu bildiriye çok kaderci bulunmuştu¹²³. Konsolos, bildirinin yayımlanmasından başka ne sivil ne de askerî otoriteler tarafından bombardımanın etkisi

¹²² TNA, FO, nr. 195/2438, s. 453-554.

¹²³ Şükrü Paşa'nın bildirisinin İngilizce metni: TNA, FO, nr. 195/2438, s. 469.

azaltmaya yönelik hiçbir adım atılmadığını belirtmekteydi. Bu nedenle Edirne halkı güvenlik kaygısıyla sığındığı geçici barınaklarda çok kötü şartlarda yaşamaktaydı¹²⁴.

Samson raporuna Vali Halil Bey ile Şükrü Paşa'dan aldığı iki telgrafı da eklemişti. Vali yazısında yabancılara değinmekteydi. Şükrü Paşa'nın Konsolosluk heyetine gönderdiği sirküler ise savaş teamüllerine aykırı bir şekilde icra edilen bombardımana yönelikti. Şükrü Paşa, bombardımandaki esas amacın hastane ve camilerin olduğunu ifade ediyordu¹²⁵. Samson, Paşa'nın bu ifadelerinin aksine camilerin çok az zarar gördüğünü rapor etmekteydi. Konsolosun gözlemlerine göre özellikle Selimiye Camii'ne yalnızca bir top mermisi isabet etmiş, o da fazla zarar vermemişti¹²⁶.

Bombardımandan en fazla etkilenen yerler Edirne'deki sağlık kuruluşlarıydı. Saldırılarda hastahane binaları isabet alıyordu. Bombardıman şiddetlenince yaralı sayısı artmış ve büyük binaların çoğu geçici hastahane olarak kullanılmaya başlanmıştı. Ancak bu büyük binalar küçük olanlara göre daha rahat hedeftiler. Samson, doğrudan bunların hedef alındığına dair bilgi olmadığını belirtmektedir. Konsolosa göre sağlık kurumların isabetinde tek istisna Karaağaç mıntıkasındaki Kızılhaç hastanesiydi. Rahipler Okulu'nun (Non-Commisioned Officer) binası olan bu hastahaneye Çeşmebayır mevkinden atılan bir top mermisi zarar vermişti.

Bu arada 29 Kasım ve 1 Aralık günlerindeki bombalama olayının ardından Kızılay hastanesi Baştabibi Doktor Bahaeddin Şakir Bey İngiliz Konsolosu Samson ile görüşerek, bu bombalama olaylarının kasten hastaneleri hedef aldığını ifade etmişti. Ancak Konsolos, hastahanelerin kasten hedef alındığı iddialarını doğrulayacak bilgilerin de mevcut olmadığını raporuna ilave etmişti. Samson, bu bombalamalarda daha ziyade hastane yakınındaki yeni piyade kışlası ile un ve bisküvi depolarının hedef almış olabileceği tahminini yapmaktaydı. Zira 29 Kasım'da hastane yanına

¹²⁴ TNA, FO, nr. 195/2438, (31 Aralık 1912 ve 65 nolu rapor), s. 453-555. Bombardıman karşısında Edirne'de alınan tedbirler için ayrıca bkz. H. Cemal, *a.g.e.*, s. 114-119, 122-123.

¹²⁵ TNA, FO, nr. 195/2438, s. 470-471.

¹²⁶ Şehrin bombalanması esnasında Selimiye Cami'nin isabet alması hususunda bazı kaynaklarda değişik bilgilere rastlanır. Konsolos Samson gibi Fransız gazeteci P. D. Desiere de Selimiye'nin hedef alınmadığını, hedef alınsa yerlebir edilebileceğini, camiye isabet eden mermilerin kasıtlı olmadığını yazıyordu (bkz. *a.g.e.*, s. 91-92). Balkan Savaşları sonrası hazırlanan ve Justin McCarthy'in ifadesiyle tamamen Bulgar yanlısı tanzim edilen (*Ölüm ve Sürgün*, (Çev. B. Umar), İstanbul 1998, s. 153-155), meşhur Carnegie raporunda da cami ve kütüphänenin iyi durumu gözler önüne serilmeye çalışmıştır (bkz. Endowment for International Peace, *a.g.e.*, s. 115-116). Şehirdeki Osmanlı gazetecileri ise caminin saldırılarda tahrip olan kısımlarını gösteren fotoğraflara yer vermişlerdi (bkz. Nazmi-Kenan, *a.g.e.*, s. 6-7). Bu hususta ayrıca bkz. N. Hayta- T. S. Birbudak, *a.g.e.*, s. 55-65.

bir piyade taburu kurulmuştu. Konsolos, şehir bombardımanının insanî ilkelere uygun bir şekilde, sorumlulukla icra edildiği kanaatini Londra'ya bildirmekteydi. Kendisine göre bütün bu bombalama süresince şehirde tek bir defa dahi yüksek hasar veren patlama vuku bulmamıştı¹²⁷.

Kuşatma altındaki şehirde tartışmalardan biri Bulgarların yaralı ve ölümlerle ilgilenen Kızılhaç birliklerine ateş açması iddiasıydı. Samson raporunda bu hususa da değinmiştir. Maraş yakınlarındaki çarpışmalarda yaralı Türk askerlerinin taşınması esnasında Kızılhaç görevlilerine ateş açıldığı iddia ediliyordu¹²⁸. Bu iddiaya yönelik olarak 17 Kasım'da Şükrü Paşa'nın isteği üzerine Vali Halil Bey tarafından hazırlanan bir protesto metni konsolosluk yetkililerine iletilmişti. Kızılhaç görevlilerine saldırılar kınanmaktaydı. Samson bu protesto metnini raporunun ekine koymuştur. Konsolos, savaş alanlarında birkaç gün boyunca gömülmeden kalan cesetlerin miktarını ve yaralılara yaklaşmakta yaşanan zorluk yüzünden sahipsiz kalan yaralıların durumunu, temelde savaş alanının vaziyetine bağlanmaktaydı¹²⁹. Ayrıca bu konuya dair Şükrü Paşa'nın iddialarının gerçekliğini kişisel gözlemleriyle doğrulayamayacağını, ancak Türklerin 12 Kasım'da Bulgar Kızılhaç'ının herhangi bir müdahale olmadan Maraştepe batısındaki sırtlara girmelerine izin verdiklerini bizzat müşahade ettiğini belirtiyordu¹³⁰.

Edirne garnizonunun bir bölümü 4 Aralık'tan sonra siperlerden çekilmişti. Bunlar son bir haftadır aynı zamanda ileri karakol görevi de yapan Piyade Kışlası'nda konuşlandırılmıştı. Samson, kalenin uzun süre başarılı bir şekilde savunulmasına rağmen kuşatma harekâtının ağırlaşmasıyla Türk birliklerinin moralinin bozulduğunu tespit etmişti. Rahatlıkla konuştuğu üst düzey askerî otoritelerden düşmanın üstünlüğünü kabul eden ve kendi subaylarına karşı güvensizliği belirten intibalar edinmişti. Komutanlar, kaledeki Redif tümenlerinin yetersizliğini ve düzenli Bulgar birlikleri karşısında tehlikeye neden olduklarını ifade etmekteydiler. Bu Redif tümenleri kuşatma süresince belirli düzeyde tecrübe edinmişlerdi. Ancak bu askerleri sahada kullanmak için henüz güvenli bir durum yoktu.

¹²⁷ TNA, FO, nr. 195/2438, (31 Aralık 1912 ve 65 nolu rapor), s. 452-456.

¹²⁸ Beyaz bayrak taşıyan görevlilere ateş edilmesi hakkında bkz. C.-K. Bedirhan, *a.g.e.*, s. 42-43.

¹²⁹ Bulgar Ordusu'nda görevli sağlık personelinin yetersizliği ve bu nedenle savaş alanında yaşanan sağlık sorunları için bkz. R. Rankin, *a.g.e.*, s. 60-61; C. S. Ford, *a.g.e.*, s. 138-147; G. Dinç, *a.g.e.*, s. 75-78.

¹³⁰ TNA, FO, nr. 195/2438, s. 446. Vali Halil Bey'in Kızılhaç yetkililerine saldırıyı kınayan protesto metninin İngilizce sureti: TNA, FO, nr. 195/2438, s. 468.

Edirne savunmasındaki olumsuzlukları da dikkate alan Samson, tarihteki savaşlarda görülen ve Türk askerini karakterize eden inatçı savunma niteliklerinden bahsedebilmek için burada daha fazla kanıt ihtiyacı olduğunu düşünmekteydi. Türk subayları, Bulgar subaylarının Sırlardan daha üstün olduklarını ifade etmekteydiler. Fakat aynı kanaat Türk subaylarına yönelik olarak Bulgar subaylar arasında görülmemekteydi. Samson, savaş hususunda Şükrü Paşa'ya bazı tekliflerde bulunduğunu, ancak buna itibar edilmediğini raporuna yazmıştır. Karargâhın bir yabancı ile savaş taktiklerine dair görüşleri paylaşmayı uygun görmediğini belirtmektedir. Konsolos, savaşta Türk düzenli birliklerinin başarısız olmasının ordudaki Gayrimüslimlere fatura edildiğini tespit etmişti. Özellikle bu Gayrimüslim unsurların Bulgarlara olan yardımları dile getiriliyordu. Samson bu durumun Türklerin moralini önemli derecede bozduğunu gözlemlemişti¹³¹.

Aralık ayında kuşatmada hadiseler artık kronik hale gelmişti. Binbaşı Samson, her türlü olumsuzluğa rağmen Türk Ordusu'nun yüksek kademelerinde ve halkın daha düşük sınıflarında askerî bir zafere olan inancın sürdüğünü müşahade etmişti. Konsolos, Şükrü Paşa tarafından 4 Aralık'ta ilan edilen bildirinin ilk iki paragrafında ve valinin bir beyanatında Bulgar kayıplarını 100 bin gösteren ifadelerin¹³² bu inancı gösterdiğini belirtmektedir.

Şükrü Paşa 6 Aralık'taki bir diğer bildirisinde Edirne ile İstanbul arasında askerî karargâh dışında hiçbir iletişim olamayacağını, şehirde dolaşan söylentilere inanılmaması gerektiğini duyurmuştu. 5 Aralık'ta Vali Halil Bey, Sadrazamdan aldığı telgrafın bir bölümünü Samson dâhil konsoloslara okumuştur. Vali tarafından okunan telgrafın muhtevası Edirne Kalesi'nin genel mütarekeden istifade edeceğine dairdi. Zaten şehirde durumun böyle olacağına ilişkin yaygın bir kanı bulunmaktaydı. Ancak, mütareke şartlarının Edirne'nin tekrar alınmasına imkân vermemesine ilişkin hükümleri öğrenildiğinde hem halkta hem de karargâhta hayal kırıklığı yaşanmıştı.

Yapılan ateşkes uyarınca 13 Aralık'ta Bulgar tedarik trenleri şehirden geçmeye başlamıştı¹³³. Bulgarlar Edirne istasyonundan 13-31 Aralık arasında 2430 kamyon tedarik malzemesini geçirmişlerdi. Edirne'nin bu

¹³¹ TNA, FO, nr. 195/2438, (31 Aralık 1912 ve 65 nolu rapor), s. 462-463.

¹³² Şükrü Paşa 100 bin Bulgar kaybına dair bilgiyi Babıâli'den almıştı. Sadaretin yazısı için bkz. H. Cemal, *a.g.e.*, s. 127; R. N. Kestelli, *a.g.e.*, s. 34.

¹³³ Bulgarlarla 3 Aralık 1912'de yapılan Çatalca protokolü gereği Osmanlı Devleti Karadeniz Limanları'ndaki ablukayı kaldırmayı, Bulgar askerlerine Karadeniz yoluyla erzak naklini ve doğal olarak askerî trenlerin Edirne'den geçişini kabul etmişti. Bu protokolün onayından sonra Yunanistan dışındaki ülkeler Osmanlı ile ateşkes imzalamıştır: R. Rankin, *a.g.e.*, s. 438-445; P. D. Desiere, *a.g.e.*, s. 98-103; N. Hayta- T. S. Birbudak, *a.g.e.*, s. 60-74.

tedarikten yararlanması mümkün olmamıştı. Türk tarafından geçilirken trenlerden Fransızca, Almanca ve Bulgarca gazeteler atılıyordu. Samson, Bulgarların bunu yaparak Türk Hükümeti'nin askerî durumu gizlemeye yönelik çabalarını etkisiz hale getirmeyi, Edirnelilere gerçek durumu sızdırmayı amaç edindikleri görüşünü dile getiriyordu¹³⁴.

1912 Aralık ayına gelindiğinde Osmanlı Orduları hemen hemen her cephede yenilgiye uğramış durumdaydı. İki ay gibi kısa sürede Osmanlı'nın Avrupa topraklarında Edirne'den başka düşman eline geçmeyen ve direnen sadece Yanya ve İşkodra vilayetleri kalmış durumdaydı. Bunlardan Yanya 5 Mart'ta, Edirne 26 Mart'ta ve İşkodra ise 22 Nisan'da düşecekti.

[Resim-15: Bulgarların öldürerek Arda'ya attığı Türkler (Carnegie, s. 122)].

6- İngiliz Konsolosu Samson'un Kuşatma Esnasında Edirne'nin Sosyo-Ekonomik Durumuna Dair Gözlemleri

Kuşatma sürecinde Edirne'de birçok sorunla karşılaşılmıştı. Konsolos Samson yazılarında bilhassa kuşatma öncesi ve sonrası şehirdeki sosyal durum hakkında önemli bilgilere yer vermiştir. Samson bu dönemde şehrin en önemli sorununu, erzak tedarikinde yaşanan sıkıntılar olarak kaydediyordu. Nitekim Kasım ayının ortalarına gelindiğinde erzak kıtlığı askerî otoriteleri endişelendiren ciddi bir mesele haline gelmişti. Tedbir olarak 31 Aralık'tan itibaren askerî ekmeği % 25 oranında azaltıldı. Et de haftada üç kez verilmeye başlanmıştı. Sivil halk ise Aralık ayının sonlarına doğru gıda eksikliğinden muzdaripti. Özellikle ekmeğin için gereken unda kıtlık yaşanıyordu. Fırıncıların değirmencilerden kısıtlı miktarlarda un almasına izin verilmekteydi. Bir somun ekmeğin fiyatı olan 1 kuruş değişmemesine rağmen ekmeğin ağırlığı 1 okkadan 200 dirheme düşürülmüştü. Bu durum fakir halkı çok sıkıntıya sokuyordu. Ayrıca ticaretteki durgunluk nedeniyle esnaf işlerini yapmaz hale gelmişti. Savaşın

¹³⁴ Şehirde Bulgar tren konvoylarının geçişinin Edirne halkı üzerindeki olumsuz tesiri ve yapılan Bulgar propagandası için ayrıca bkz. R. Kazancıgil, *a.g.e.*, s. 51-53; R. N. Kestelli, *a.g.e.*, s. 46-53; "Edirne Alyans Musevi Okulu Müdiresi Angel Gueron'un 1912-13 Edirne Bulgar Kuşatması Anıları", *Yöre*, s. 8; *Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi*, s. 178-179; R. Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 164-167; G. Dinç, *a.g.e.*, s. 189-192.

başlamasıyla şehre gelen 25 bin mülteciye hükümet günlük olarak un dağıtsa da en çok acı çekenler bu kesimdi¹³⁵.

[Resim-16: Edirne’de bir Türk muhacir kampı (G. Dinç, s. 190)].

Savaş ilanından birkaç gün öncesinde Edirne’deki Gayrimüslimler düzenli olarak İstanbul’a gitmeye başlamışlardı. Samson 18 Ekim’den itibaren günlük olarak şehirden çıkışlarda belirgin bir artış gözlemlemişti. Özellikle şehrin önde gelen şahsiyetleri ve Türk memurları ailelerini başkente yollamışlardı. Bu gelişme üzerine demiryolu yetkilileri Uzunköprü ve Babaeski’de toplanan askerlerin lojistik ihtiyaçlarını dikkate alarak, sivil yolcu ve eşya taşımaya sınırlama getirdiler. Bu arada Edirne’deki konsoloslar vatandaşlarını şehirde kalmaya devam ettikleri takdirde karşılaşılabilecekleri riskler hususunda uyarılmışlardı. Bununla da yetinmeyip Vali Halil Bey ile görüşerek şehirden acilen ayrılması gereken konsolosluk çalışanlarına öncelik verilmesi hususunda söz almışlardı.

Samson, 23 Ekim’de başlayan Bulgar saldırısı ve şiddetli bombardımanın şehir ahalisi üzerine çok etkili olduğunu, ertesi gün halkın çoğunun tren istasyonuna akın ettiğini belirtmekteydi. Bu ahaliden önemli kısmı, Edirne ile İstanbul’un irtibatının tamamen kesildiği 28 Ekim’den önce şehirden çıkabilmeyi başarmıştı. Konsolos, 1-27 Ekim 1912 tarihleri arasında ayrılanların tahmini rakamının 10 bin olduğunu öğrenmişti. Edirne’den İstanbul’a hareket eden son trenin yolcuları arasında mevcudiyetleri şehirde sakıncalı bulunarak tutuklanan, içlerinde Bulgar okulu öğretmenleri dahil 139 Osmanlı vatandaşı Bulgar da bulunuyordu. Bulgarların şehirden uzaklaştırılmalarının sebebi çete faaliyetleri iddiasıydı. Şehrin en fakir mahallelerinden biri olan Kummahalle’deki komitacıların faaliyetleri belirlenmiş, toplantının yapıldığı bir han jandarmalar tarafından kuşatılmıştı. Bu operasyonda üç komitacı öldürülmüş, kalanları ise tutuklanmıştı.

¹³⁵ TNA, FO, nr. 195/2438, s. 457-459.

Samson raporunda, Bulgar Ordusu'nun harekâtından kaçarak şehre akın eden 25 bin Türk mültecinin durumu hakkında önemli bilgiler vermişti. Evlerinden aceleyle apar topar firar eden bu köylüler, doğal olarak yanlarında ihtiyaç duyacakları yiyecekleri getirememişlerdi. Yük arabalarına öncelikli olarak yatak eşyalarıyla kap ve kaçaklarını yüklemişlerdi¹³⁶. Samson köylülerin gelişi sonrası ihtiyaçlarının karşılanmasının Edirne'deki yetkililerin sorunlarını daha da artırdığını kaydetmekteydi. Konsolos, köylülerin gelişinin ardından Edirne'nin nüfusuna dair rakamlar vermişti. Normal zamanlarda Edirne şehrinin nüfusu 100 bindi. Bunlardan 10 bini kuşatma öncesi İstanbul'a gitmişti. Bulgarlar'dan kaçarak şehre sığınan 25 bin köylü¹³⁷ ile birlikte Edirne'nin sivil nüfusu 115 bin olmuştu¹³⁸. Buna garnizondaki 57 bin askerî de ilave edince toplam nüfus 172 bine çıkmıştı. Bu durumda kuşatma altındaki şehirde gıda temini en önemli sorun haline gelmişti¹³⁹.

[Resim-17: Bulgarlardan kaçan Türk köylüleri (G. Dinç, 117)].

¹³⁶ Hafız Rakım (Ertürk) Bey, Samson'un gözlemlerini doğrulamaktadır. Hatta kendisi göç eden bu köylülerle görüşmüştü. Perişan haldeki muhacirlerin geri dönme ümidi taşıdıklarından yanlarına hiçbir şey almadıklarını öğrenmişti: R. Kazancıgil, *a.g.e.*, s. 13-14.

¹³⁷ Bulgar Ordusu'ndan kaçarak Edirne'ye sığınan bu muhacir köylülerin sayısı bazı kaynaklarda 20 bin olarak verilir (C. S. Ford, *a.g.e.*, 1915, s. 37; J. McCarthy, *a.g.e.*, s. 157). Fransız gazeteci P. D. Desiere, Bulgarların kendisine bu sayının 40 bin olduğunu söylediklerini kaydeder (bkz. *a.g.e.*, s. 48). Carnegie raporunda Samson gibi 25 bin rakamı zikredilir: *a.g.e.*, s. 335.

¹³⁸ Balkan Harbi'nden kısa süre önce 1909 yılının başında Edirne'ye Bulgaristan'dan benzer şekilde göç yaşanmıştı. Şarkî Rumeli Vilayeti'nin ilhaki sürecinde yaşanan bu göçte bölgeye haftada ortalama 100 aile geliyordu. İngiliz belgelerine yansıdığı kadarıyla Gümölcine ve Vize çevresine yerleştirilen bu muhacir ailelere çok iyi muamele edilmiş, her türlü yardım yapılmıştı. Aynı dönemde Edirne'deki Bulgar aileler ise Kırklareli (Kırkkilise)'ye göçmüştü: *British Documents on foreign Affairs*: 1983, c. I/20, s. 140-141.

¹³⁹ TNA, FO, nr. 195/2438, s. 440-441. Kuşatma esnasında şehirde öğretmen olan Hafız Rakım (Ertürk) Bey anılarında, muhacirler geldikten sonra şehrin nüfusunun 150 bin olduğunu yazmaktadır (*a.g.e.*, s. 9). Aynı bilgi Mustafa Şevket Bey'in anılarında da yer alır (bkz. *Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi*, s. 178). Bulgar General N. İvanov da muhacirlerle birlikte sayıyı 150 bin şeklinde kaydeder (*a.g.e.*, s. 181). Fransız P. D. Desiere, toplam sayıyı 178 bin olarak tespit etmiştir: *a.g.e.*, s. 48

Samson'un tespitlerine göre Edirne'de 8 Ekim 1912 tarihi itibarıyla 7,5 milyon okka (9463 ton) hububat stoku bulunmaktaydı. Bunların bir kısmı takviye için kamyonlarla getirilmişti. Ancak gelen bu son erzak kontrolsüz biçimde yönlendirilmişti. Şehirdeki stoğun 4 milyonu değirmencilerin¹⁴⁰; 1,5 milyonu devletin ve 2 milyonu da özel şahısların elindeydi. Bunlara ilaveten 8 Ekim'den önce İstanbul'dan trenlerle 6 bin çuval un getirilmişti. Samson, bu stokların ancak 15 hafta boyunca hem garnizona hem de nüfusa yetecek miktarda olduğunu belirtiyordu. Bulgar saldırıları sonrası şehre Türk göçü başladığından¹⁴¹ bu stoklar ancak iki hafta kadar yetebilecekti. Daha savaş ihtimali belirir belirmez Edirne'deki buharlı un değirmenlerini işleten Ordu tedarikçi şirketi (Syndicate of Army Contractors) büyük miktarda hububat ithal etmişti. Değirmencilerin stokları bu ithalin göstergesiydi. Böylesi bir hububat satın alım işlemi tam anlamıyla spekülasyon ve hiçbir şekilde devlet garantisi altında olmayan bir girişimdi. Eğer askerî otoriteler, şehirde bulunan kamu ve özel şahıslar elindeki hububat miktarına güvenmiş olsalardı, bu sadece 7 hafta kadar yeterli olurdu. Nitekim 23 Aralık 1912 tarihine gelindiğinde tüketilmeyen tek stok özel şahısların elindekilerdi. Bu hububat, nehir kenarlarında veya bankalara ait depolarda saklanmaktaydı. Bu depoların sahiplerinin çoğu şehirden ayrılmıştı. Samson, stokların azalması ve artan fiyatlar nedeniyle yetkililerin satın alma ve el koyma tedbirlerini hızlandırdıklarını yazmaktadır. Hububata el konulması tedbirine Edirne'deki banka yetkilileri karşı çıkmış iseler de hükümetin ricası karşısında rıza göstermişlerdi¹⁴².

Savaş öncesinde Dâhiliye Nezareti'nden Vali Halil Bey'e gelen bir emirde şehrin 2 aylık erzak ihtiyacının giderilmesi istenmişti. Bu 2 aylık takvim, 25 bin kişilik muhacir köylülerin gelişiyiyle alt üst olmuştu. Buğdaydan başka kuşatmanın ilk günlerinden itibaren şehirde tuz, şeker, petrol ve benzin sıkıntısı yaşanmaya başlamıştı. Samson, Edirne'de savaş boyunca hiçbir zaman et sıkıntısı yaşanmadığını belirtmekteydi. Şehrin kuşatılması tamamlanmadan önce büyük miktarda büyükbaş hayvan getirilmişti¹⁴³. Erzak tedariki hususunda en yetkili kurum Duyun-ı Umumiye

¹⁴⁰ Edirne'de en büyük un fabrikası Fındıklıyan Kumpanyası adıyla faaliyet gösteriyordu. Bunun dışında küçük çaplı olmak üzere Hüseyin ve İbrahim Bey fabrikaları vardı: R. Kazancıgil, *a.g.e.*, s. 35.

¹⁴¹ Bulgar ilerleyişi karşısında ilk olarak Mustafapaşa, Çöke ve Üsküdar'daki köylerden kabileler halinde ahali şehre gelmeye başlamıştı: *Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi*, s. 157.

¹⁴² TNA, FO, nr. 195/2438, s. 440-441.

¹⁴³ Çevre köylerden Edirne'ye gelen muhacirler beraberinde getirdikleri davar ve sürülerini çok düşük bedelle, hatta bir lokma ekmeğe satmaktaydı. Muhasaranın ilerleyen dönemlerinde bir çok temel gıda maddesi gibi et sıkıntısı da yaşanmaya başlanmıştır: H. Cemal, *a.g.e.*, s. 153-154; "Edirne Alyans Musevi Okulu Müdüresi Angel Gueron'un 1912-

görevlileriydi¹⁴⁴. Ancak kuşatma altındaki endişeli halkın ancak küçük ihtiyaçları satın alınabiliyordu.

Fırıncılar ilerleyen zamanlarda ekmek yapımında kullanılmak üzere gerekli olan tuzu, peynir suyundan sağlamaya başlamışlardı. Fakat 15 Aralık itibarıyla ekmekler tuzsuz çıkıyordu¹⁴⁵. Tüccarın karaborsa faaliyetleri ve aşırı fiyat artışlarının önlenmesi için belediye tarafından bazı gıda ürünlerinin fiyatlarına tarife konulmuştu. Bu tarife 20 Ekim'de kumandan tarafından ilan edilmişti. Bu ilanda, tayin edilen fiyattan daha yükseğe mal satanların askerî mahkemeye sevk edileceği duyurulmuştu. Samson, bu hususta kurallara uymayan birkaç kişinin cezalandırılmasının yararının görüldüğünü kaydetmektedir. Edirne'de Kasım ayının sonuna gelindiğinde, çok az miktarlar dışında, şeker, tuz ve petrolün karaborsa haricinde açıktan satın alınması mümkün değildi. Müttefiklerle barış görüşmeleri başlayana kadar yani Ekim, Kasım ve Aralık ayı boyunca Edirne'de gıda maddesi fiyatları ise üç kat artmıştı.

Savaş ilanından hemen sonra kale komutanlarının emriyle şehirde daha bolca bulunan benzine el konulmuştu. Gerekçe olarak un değirmenlerinin çalıştırılması gösterilmişti. Şehirde yakacak odun normal zamanlarda civar köylerden temin edilmekteydi. Bu imkânın yitirilmesinden sonra Edirne içinde ve nehir boyunda bulunan ağaçlar kesilmeye başlanmıştı. Bu ağaçlar yemek pişirmede kullanılıyordu¹⁴⁶. Şark Demiryolu Şirketi'nin bahçesinde bulunan kömüre de el konulmuştu. Şükrü Paşa'nın emri üzerine el konulan bu kömürden az miktarlarda olmak üzere halkın satın almasına izin verilmişti.

Kuşatma esnasında Edirne'nin en önemli sorunlarından biri temiz su teminiydi. Samson raporunda, savaş öncesinde şehrin suyunun Provadi (Kızılcalı)'den borularla getirildiğini, ancak 21 Ekim'de Bulgarlar tarafından bu kaynağın kesildiğini aktarmaktadır. Bunun üzerine daha fakir halk içme

13 Edirne Bulgar Kuşatması Anıları”, *Yöre*, s. 5, 8; *Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi*, s. 165.

¹⁴⁴ Kuşatma süresince Edirne halkından binlercesi tuz alabilmek için Duyun-ı Umumiye İdaresi önünde toplanmaktaydı: S. Aşkın, *a.g.t.*, s. 78.

¹⁴⁵ Şehirde bilhassa tuz yokluğundan kaynaklanan büyük sıkıntılar ve bu sıkıntının giderilmesi için alınan tedbirler: C.-K. Bedirhan, *a.g.e.*, s. 18-20; Nazmi Çağan, “Balkan Harbinde Edirne (1912-1913)”, *Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağanı*, Ankara 1965, s. 202; R. Kazancıgil, *a.g.e.*, s. 25, 42-43, 53, 56; “Edirne Alyans Musevi Okulu Müdiresi Angel Gueron'un 1912-13 Edirne Bulgar Kuşatması Anıları”, *Yöre*, s. 17; R. N. Kestelli, *a.g.e.*, s. 41, 56.

¹⁴⁶ Hafız Rakım Bey, yakılan odunlar nedeniyle Edirne'nin civarındaki bağ ve bahçelerin tamamen harap olduğunu, ağaç namına bir şey kalmadığını yazmaktadır. Kale dışındaki ağaçları ise Bulgar askerleri kesiyordu: *a.g.e.*, s. 50.

suyunu Arda Nehri'nden, diğer ihtiyaçlarını ise şehirdeki kuyulardan gidermeye çalışmıştı. İçme suyu az miktarlarda da olsa şehrin dışındaki pınarlardan elde edilerek tahkim hattının iç kısmına getirilmişti. Ancak bu suyu nakletme sorunları şehir içindeki kullanımı azaltmış ve çok yüksek maliyetler ortaya çıkmıştı¹⁴⁷. Samson, su sıkıntısının ardından, şehirdeki şartlar dikkate alındığında tuhaf bir biçimde 1912 senesinin son üç ayında salgın hastalık görülmediğini kaydetmektedir. Sadece 10 Aralık'ta belirtileri koleraya benzer bir hastalık vuku bulmuştu. Belirlenen hastalar askerî hastanede karantina altına alınmıştı. Kolera Aralık ayının sonuna doğru azalma emaresi göstermişti¹⁴⁸.

İngiliz Konsolosu'na göre Edirne'de askerî otoritelerin yetkisi altında olan hastaneler, çarpışmalar boyunca taleplere tam manasıyla cevap verecek durumda değildi. Askerî hastanelere ek olarak Sultani ile İdadi okulları ve son olarak Bulgar Okulu devreye sokulmuştu. Bu hastanelerde yaralılar için belirli bir mekân bulunmakla beraber, sayı arttıkça müdahale hususunda sorunlar yaşanmaya başlanmıştı. Bu olumsuzluklar neticesi yaralılar hastanelere varışlarından itibaren bazen zemin üzerinde yatarak bazen de aç susuz saatlerce beklemek zorunda kalıyordu. Yaralılar için uygun elbiseler de bulunmamaktaydı. Ayrıca hastane çalışanlarının şartları çok kötüydü. Türk doktorlar aşırı derecede kötü şartlar altında, büyük bir özveri ile saatlerce çalışmaktaydılar. Fakat bu özverileri talepleri karşılamakta yeterli olamamaktaydı. İstanbul'dan tıbbî malzeme desteği alınamamıştı. Bu şartlarda hastaların acı çekmesini önlemek için şehirdeki İngiliz kolonisi, konsolosluğun denetimi ve Kızıllaç birliğinin organizasyonu ile Karaağaç'ta bulunan Rahipler Okulu (Non-Commissioned Officer School) içinde bir hastane oluşturmuştu. Yeterli olmamakla birlikte İngiliz toplumundan 125 dolar bağış temin edilmişti¹⁴⁹. Bu arada hastahane haline getirilen bu okulun içinde Yahudilere yönelik İncil propagandası yapmak amacıyla bir de misyoner topluluğu ihdas edilmesi teklif edilmiş ise de bunun hastahane amaçlarıyla uygun olmayacağı kanaatiyle vazgeçilmişti.

Edirne'deki yerel otoriteler, yabancı misyona yakın bir zamanda ilkokul olarak inşa edilmiş ve 50 yatak kapasiteli bir okulu hastahane yapmalarını teklif etmişti. Bu okul 19 Aralık'ta açılmıştı. Fakat devam eden bombardımanda burası hedef haline geldiğinden hastahane Karaağaç'taki

¹⁴⁷ Şehirdeki su sıkıntısı ve halkın tedbirleri için ayrıca bkz. C.-K. Bedirhan, *a.g.e.*, s. 62-72; P. D. Desiere, *a.g.e.*, s. 49; R. Kazancıgil, *a.g.e.*, s. 25; *Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi*, s. 162; S. T. Wasti, *a.g.m.*, s. 64; S. Aşkın, *a.g.t.*, s. 34-35.

¹⁴⁸ TNA, FO, nr. 195/2438, (31 Aralık 1912 ve 65 nolu rapor), s. 441-444.

¹⁴⁹ Konsolos Samson'un şehir halkı tarafından da takdir gören hastaneler hususundaki faaliyetleri için bkz. C.-K. Bedirhan, *a.g.e.*, s. 21-23.

Kızılhaç hastanesine taşınmıştı. İngiliz konsolosluğunun girişimiyle açılan bu hastahane Edirne'deki misyoner gruplardan The Sister of Assumptionist Community dini topluluğuna üye kadınlar gönüllü hemşirelik hizmeti yapmışlardı. İngilizler hem kendi cemaatinden ve diğer topluluklardan Osmanlı sahra hastanesinde hemşirelik hizmeti için de gönüllüler temin etmişlerdi. Bu hastahane Edirne'de İngiliz hastanesi olarak biliniyordu. Bütün kıyafetler İngilizler tarafından temin edilmişti. Samson'un belirttiğine göre gönüllü hemşireler bombardıman altında cesaretle hizmet görmüşlerdi. Konsolos, Edirne'deki hastanelerin kendilerinin desteği olmadan iş göremez durumda olduklarını belirtmekteydi. Fransız konsolosu da aynı fikirdeydi ve ülkesine bunu rapor etmişti. Şehirdeki Türk sivil ve askerî yetkililer İngiliz kolonisinin göstermiş olduğu çabalardan ve hastanenin kurulmasından dolayı şükranlarını iletiyorlardı. Vali, Osmanlı Hükümeti'nin şükranlarını ihtiva eden bir mektubu konsolosluğa göndermişti¹⁵⁰.

Binbaşı Samson raporunda Edirne'deki mahallî otoritelere dair şahsî de gözlemlerini aktarmıştır. Seferberlik ilanından itibaren şehirde merkez komutanı sıfatıyla Mehmet Şükrü Paşa bütün işlerin eşgüdümünden sorumluydu. Edirne Polisi, Şükrü Paşa'nın emrindeydi ve olağan muameleleri, askerî devriyelerin yardımıyla icra etmeye devam ediyordu. Samson'a göre Vali Halil Bey şehirde gerçek otorite sahibi Şükrü Paşa ile tam bir uyum içinde çalışmaktaydı¹⁵¹. Fakat vali, kuşatma boyunca bir genel valide olması gereken nitelikleri ortaya koyamamıştı. Halka güven veren bir tutum sergileyemeyen Halil Bey, makamından nadiren çıkmaktaydı. Samson'un görüştüğü Türkler, valinin son üç aydan beri makamına yaraşır hiçbir şey yapmadığını söylemişlerdi. Konsolosluk heyeti ile mahalli otoriteler arasındaki ilişkiler oldukça samimi ve sürtüşmeden uzak bir ortamda gerçekleşiyordu. Samson, bu yakınlığa rağmen savaş alanında icra

¹⁵⁰ TNA, FO, nr. 195/2438, (31 Aralık 1912 ve 65 nolu rapor), s. 460-461.

¹⁵¹ Konsolos Samson'un bu gözleminde yanlışlığı anlaşılmaktadır. Zira Vali Halil Bey, şehrin düşüşünden sonra 20 Nisan 1913'te Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'yı ziyaretinde Şükrü Paşa'nın kaleyi iyi müdafaa edemediğini söylemişti. Sadrazam da Şükrü Paşa'dan memnun kalmamıştı. Sadrazam, bir suikastla öldürüldüğü ana kadar düzenli görevi boyunca tuttuğu günlüğünde, Şükrü Paşa'yı Edirne'de bıraktığına pişman olduğunu yazmaktaydı. Sadrazam, bu ziyaret sonucunda Halil Bey ile Şükrü Paşa'nın hiç iyi geçinemedikleri izlenimini günlüğüne kaydetmişti (*Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'nın Günlüğü*, İstanbul 1988, 102-103). Kuşatma sırasında şehirde öğretmen olan Hafız Rakım Bey ise Vali Halil Bey'i görevini layıkıyla yapmamakla, hatta bir takım yolsuzluklarla, Kale Komutanını ise tedbirsizlikle suçlamaktadır (bkz. R. Kazancıgil, *a.g.e.*, s. 14-15, 26-27, 35). Aynı şekilde Dağdevirenzâde Mustafa Şevket Bey özellikle zahire sıkıntısı hususunda ihmalleri bulunduğunu düşündüğü Vali ile birlikte İsmail Paşa'yı da eleştirmektedir: *bkz. A.g.e.*, s. 160.

edilecek askerî operasyonların nerede yapılacağına düzenli bir şekilde kendilerinden gizlendiğini raporunda açıklıkla belirtmekteydi¹⁵².

Savaşla birlikte sıkıyönetim kanunları devreye girince¹⁵³, bu kanunların yabancılara uygulanması hususu tartışmaya neden olmuştu. Vali, yabancılara etkileyen hiçbir konuda yetkili olmadığını ve bu gibi hususların Şükrü Paşa'yla halledilmesini uygun bulmuştu. Samson, bütün meslektaşları adına Şükrü Paşa ile yaptığı bir görüşmede, kendileri açısından sıkıyönetim kanunlarının ilanından önceki durumun devamının daha uygun olacağını bildirmişti. Bu hususa bir sorun 18 Aralık'ta yaşanmıştı. Avusturya uyruklu bir şahıs tutuklanmış ve konsolosluk temsilcisinin haberi olmadan yargılanmıştı. Şehirdeki yabancı misyonların ve Avusturya konsolosunun bu şahsın salıverilmesine yönelik bütün girişimleri sonuçsuz kalmış ve şahıs dört günlük bir mahkûmiyete çarptırılmıştı. Samson'un dâhil olduğu bir konsolosluk heyeti hemen valiye çıkarak, harp kanunlarının yabancılara uygulanmasından duydukları rahatsızlığı iletilmişlerdi. Bunun üzerine vali, olaydan büyük üzüntü duyduğunu ve askerî otoritelerin bu kişiyi Osmanlı tebaasından zannettiklerini ve bundan sonra benzer bir durumda konsolosluk heyetinin haberdar edeceğini bildirmişti¹⁵⁴.

Konsolos Samson, mütarekeden önce şehirde siyasî parti faaliyetlerinin bulunmadığını ifade etmektedir. Ancak İttihat ve Terakki Partisi'nin küçük çaplı da olsa şehirde faaliyet emarelerini gözlemlemişti¹⁵⁵. Parti, Edirne'de merkez komitesi üyesi sıfatıyla bulunan Akın Bey ve Doktor Bahaeddin Şakir Bey tarafından temsil edilmekteydi. Samson bu kişilerin Osmanlı Hükümeti'nin Balkan ülkeleri ile mütareke şartlarını kabul etmesine karşı ağır eleştiride bulduklarını belirtmekteydi. Kale Komutanı Şükrü Paşa bu

¹⁵² TNA, FO, nr. 195/2438, s. 459.

¹⁵³ Edirne'de 9 Ekim 1912'den itibaren sıkıyönetim ilan edilmiştir: R. Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 40.

¹⁵⁴ TNA, FO, nr. 195/2438, (31 Aralık 1912 ve 65 nolu rapor), s. 458-460.

¹⁵⁵ Edirne'deki parti çekişmeleri 1908'de Meşrutiyetin ilanı sürecinde hız kazanmıştı. Nitekim, İngiliz Dışişleri için hazırlanıp kitap halinde getirilen dokümaner çalışmada, Avrupa'daki Türkiye başlığı altında Edirne'nin o dönemdeki durumu yansıtılmaktaydı. İstihbarat raporlarına göre 1909 yılının ilk üç ayında Edirne tamamen ordunun ve dolayısıyla İttihat ve Terakki'nin denetimindeydi. Şehirde Sadrazam Kamil Paşa'nın politikalarını eleştiren mitingler yapılmaktaydı. 31 Mart Vak'ası sırasında Edirne'de rakip olan İttihatçı ve liberal siyasî gruplar arasında ciddi tartışmalar olmuşsa da nihayet III. Ordu'nun İstanbul'a yürüyüşü desteklenmişti. Hatta Edirne Valisi silah desteği sağlamıştı. 1911 yılında Makedonya meselesi nedeniyle İttihat ve Terakki güç kaybetmeye başlayınca Edirne'de de yeni siyasî gelişmelere zemin oluşmuştu. İngilizlere göre liberal görüşlü Hürriyet ve İtilaf Partisi üyeleri Edirne'yi ziyaret edip burada teşkilat kurmak istemişlerdi. Fakat şehirde bekledikleri ilgiyi görememişlerdi: *British Documents on foreign Affairs*, 1983, c. I/20, s. 140-141, 332-335.

partiye karşı duruşuyla biliniyordu¹⁵⁶. Binbaşı Samson bütün bu gelişmelere rağmen genel olarak Edirne'deki subayların iç siyasî meselelere az ilgi gösterdiklerini müşahade etmişti. İngiliz Konsolosu'nun tespitlerine göre gelinen son aşamada hem sivil hem de askerî cenahta memleketin onuruna uygun şartlar olduğu müddetçe genel bir barışın tesisine yönelik büyük bir arzu bulunmaktaydı¹⁵⁷.

Samson raporunun en son kısmını Bulgar mezalimi iddialarına ayırmıştır. Bu husus Şükrü Paşa tarafından 1 Kasım tarihli yazıda dile getirilmişti. Burada Türk kadınları ve yaşlıların öldürülmesi, köyler yakılması hususları ele alınmaktaydı. Konsolos, iddialara yönelik olarak hakikati ortaya koyacak ve bunları kanıtlayacak güçlü bir delilin bulunmadığını ülkesine rapor etmiştir. Konsolos, bu gaddarlıkları Bulgarların işlediğine yönelik tespit yapılamadığından, bu konuya dair raporunda herhangi bir ifadeye yer vermediğini belirtiyordu. Türklerin mezalim olduğunu ifade ettikleri köyler Edirne'nin güneyinde Meriç Vadisi içinde yer alıyordu. Dimetoka'ya kadar olan bölgedeki Müslüman mahallelerinin Bulgarlar tarafından yakıldığı ve vahşet uygulandığı da belirtilmişti. Konsolos iddia edilen aşırılıkların, bu bölgede operasyon icra eden düzenli Bulgar birliklerinin arasına serpiştirilmiş silahlı milis köylüler tarafından işlenebileceğini tahmin ediyordu¹⁵⁸. Samson'a göre, doğal olarak bu düzensiz güçlerin kontrolü zor olmaktadır ve bu gibi aşırılıkların yaşanması da muhtemeldir¹⁵⁹.

7- Edirne'nin İşgali

Samson'un bu son belirttiklerinden de anlaşılacağı gibi İngiliz belgelerinde Edirne kuşatması süreci ve şehrin işgaline dair bilgilerde önemli eksiklikler dikkati çekmektedir. Belgere bakıldığında İngiltere'nin, bilhassa ateşkesin ilanından sonra tamamen savaşın genel gidişatıyla ilgilenmeye başladığı anlaşılmaktadır. Arnavutluk krizi, Ege Adaları'nın durumu, müttefik Balkan ülkeleri arasındaki anlaşmazlıklar, Rusya'nın izleyeceği politikalar, İstanbul dahil Bulgar Ordusu'nun hedefleri gibi hususlar İngiltere'nin gündemini meşgul ediyordu¹⁶⁰. Bu süreçte Edirne'deki durumu aktarabilecek olan Konsolos Samson, şehirdeki duruma dair son bilgiyi 31

¹⁵⁶ Şükrü Paşa'nın İttihat ve Terakki hakkındaki görüşleri için bkz. N. Hayta-T. S. Birbudak, *a.g.e.*, s. 29-30.

¹⁵⁷ TNA, FO, nr. 195/2438, (31 Aralık 1912 ve 65 nolu rapor), s. 464.

¹⁵⁸ Konsolos, Bulgar milis veya çeteleri hakkındaki tahmininde yanılmıyordu. Bulgarların Edirne ve çevresinde Müslüman halka saldırıları için bkz. C.-K. Bedirhan, *a.g.e.*, s. 30-31; Mahmud Belig, *Bulgar Komitaların Tarihi ve Balkan Harbi'nde Yaptıkları*, İstanbul 1936, s. 1-64; J. McCarthy, *a.g.e.*, s. 148-186; İlker Alp, *a.g.e.*, s. 167-171; *Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi*, s. 162.

¹⁵⁹ TNA, FO, nr. 195/2438, s. 463-464.

¹⁶⁰ *British Documents on the Origins of the War (1898-1914)* 1934, c. IX/2, s. 356 vd.

Aralık 1912 olarak tarihlendirdiği raporunda vermişti. Konsolos, şehrin 26 Mart 1913'te Bulgar işgaline düşüşünden bir hayli sonra ülkesine döndüğü halde, raporunu 31 Aralıkla sınırlı tutmayı tercih etmiştir. Hâlbuki Edirne'de kuşatmanın ikinci safhasında ve şehrin işgale uğrayışından sonra çok büyük hak ihlalleri ve dramlar yaşanmıştı.

Bu arada Balkan Savaşı'nın genel gidişatı Osmanlı Devleti'nin aleyhine gelişmeye devam ediyordu. Ateşkes sonrası Londra'da elçilerin katılımıyla bir konferans toplanmıştı (17 Aralık 1912). Müttefikler burada Edirne'nin terkinin istedikleri. Osmanlı delegeleri şehirle tarihî bağları hatırlatarak kesinlikle buna karşı çıktılar¹⁶¹. Görüşmeler sürerken 1913 yılının ilk ayında Babiâli Baskını olarak anılan hükümet darbesi gerçekleşti. İttihat ve Terakki mensupları, savaştaki başarısızlık ve Edirne'nin düşmana terkine rıza gösterileceği gerekçesiyle Kamil Paşa yerine Mahmut Şevket Paşa kabinesinin işbaşı yapmasını sağladılar (23 Ocak)¹⁶².

Osmanlı'da iç karışıklık yaşanırken Çatalca hattında ilerleme kaydedemeyen Bulgarlar¹⁶³ 4 Aralık 1912 mütarekesinin ardından 3 Şubat 1913'de Edirne'ye tekrar saldırı başlattılar. Şehre yönelik bombardımanın şiddeti arttırılmıştı. Mütarakeye rağmen hiçbir yardım alamayan Edirne halkının durumu günden güne kötüleşmekteydi. Erzak sıkıntısı dayanılmaz boyutlara ulaştı. Ağır kış şartları savunma direncini kırıyordu¹⁶⁴. Bu durum Bulgar Ordusu'nu bile etkilemişti. Ağır zemin nedeniyle saldırıya cesaret edemiyorlardı. Bu nedenle Mart ayından itibaren müttefikler bombardımanın şiddetini artırarak şehri teslim zorlamak istedikleri. Bu arada İngilizler dahil şehirde sayıları 1398 olan yabancılar Şükrü Paşa'ya müracaat ederek ayrılmak istediklerini bildirmişlerdi¹⁶⁵. Konsoloslar daha sonra bu isteklerinden vaz geçtiler ve kalmaya gönüllü oldular.

Şehirde şartlar iyice zorlaşırken 24 Mart'ta Bulgar ordusu bütün cephelerden saldırı başlatmıştı. Başarılı geçen bu saldırıların ardından birçok tabya düştü. Bu gelişmeler üzerine Bulgar yetkililerle ateşkes ve teslim için görüşmeler başlatılmış ve Edirne 26 Mart'ta Bulgarların eline geçmiştir.

¹⁶¹ Daha fazla bilgi için bkz. N. Hayta, *a.g.e.*, s. 21-63.

¹⁶² *British Documents on foreign Affairs*, 1983, c. I/20, s. 408-416.

¹⁶³ Bulgar Ordusu'nun başarısızlık sebepleri hakkında İngilizlerin görüşü için bkz. TNA, FO, nr. 195/2438, s. 70-75, 220-223, 250-253.

¹⁶⁴ Şehirde çekilen büyük sıkıntılar ve yaşanan dramlar için ayrıca bkz. C.-K. Bedirhan, *a.g.e.*, 73-126; R. Kazancıgil, *a.g.e.*, s. 55-102; "Edirne Alyans Musevi Okulu Müdürü Angel Gueron'un 1912-13 Edirne Bulgar Kuşatması Anıları", *Yöre*, s. 8-18; *Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi*, s. 179-193.

¹⁶⁵ Yabancıların 10'u İngiliz, 12'si Rus, 500 Yunanlı, Bulgar ve Sırp, 98 Fransız, 163 İspanyol, 437 Avusturyalı, 42 Alman, 90 İtalyan, 4 İsviçreli ve 10'u Romen'di: N. İvanov, *a.g.e.*, s. 231.

Şehrin düşmesiyle başta Kale Komutanı Mehmet Şükrü Paşa olmak üzere 50 bin Türk askerî esir edilmiştir¹⁶⁶. Dönemin kaynaklarında Bulgar Ordusu'nun Edirne muhasarasında toplam kaybının 11 bin, Sırların ise 453 ölü 1917 yaralı kaybının olduğu yazılıdır¹⁶⁷.

[Resim-18: Bulgar askerlerinin şehre girişi (G. Dinç, s. 219)].

Şehirde esas sorunlar bu işgalden sonra yaşandı. Türklere karşı şiddet ve yağma hareketleri görüldü. Esir edilen binlerce Türk askerî Tunca Adası'nda çok zor şartlarda kötü muameleler gördü¹⁶⁸. Ancak, ne Konsolos Samson'un ne de diğer İngiliz yetkililerin yazılarında Edirne'deki bu tartışmalı döneme dair bilgiye tesadüf etmek mümkün olamamaktadır.

Edirne düşünce Avrupa'da tartışılan husus Bulgarların İstanbul üzerine yürüyüp yürümeyeceği, Rusların buna rıza gösterip göstermeyeceği hususuydu. Hatta diplomatik müzakerelerde Padişahın Bursa'ya nakledileceği dedikoduları bile gündeme gelmişti¹⁶⁹. Görüşmelerde, Türkiye'nin İstanbul'u elinde tutması gerektiği, Meriç Nehri'nin doğu tarafındaki bölgenin Edirne'nin kuzeyinden Karadeniz tarafına kadar Midye-Enez çizgisinin oluşturulması kabul görmüştü. Bulgarlar bu karara ikna edilmişti. İngiliz diplomatlar bu görüşmelerde Rusya'nın Balkanlar'da

¹⁶⁶ Edirne'nin düşüşü için bkz. *British Documents on foreign Affairs*, 1983, c. I/20, s. 408-416; C.-K. Bedirhan, *a.g.e.*, 111-126; P. D. Desiere, *a.g.e.*, s. 109-222; R. Rankin, *a.g.e.*, s. 446-455; N. Çağan, *a.g.m.*, s. 207-212; N. İvanov, *a.g.e.*, s. 173-287; R. C. Hall, *a.g.e.*, s. 86-90; R. Yiğitgüden, *a.g.e.*, s. 173-256; A. Terzioğlu, *a.g.m.*, s. s. 170-180.

¹⁶⁷ P. D. Desiere, *a.g.e.*, s. 246-247. Dönemin Osmanlı kaynaklarında Sofya'dan edinilen bilgiler referans gösterilerek Bulgar kayıplarının 19800 kadar olduğu belirtilmekteydi: C.-K. Bedirhan *a.g.e.*, s. 120.

¹⁶⁸ J. McCarthy, *a.g.e.*, s. 148-186; N. Çağan, *a.g.m.*, s. 207-211; İ. Alp, *a.g.e.*, s. 167-171; A. Terzioğlu, *a.g.m.*, s. s. 165-180. Şehrin düşüşü sonrası gelişmelere dair verilen bilgilere ihtiyatla yaklaşılması kaydıyla ayrıca bkz. Carnegie Endowment for International Peace, *a.g.e.*, s. 109-116, 326-406

¹⁶⁹ TNA, FO, nr. 244/781, s. 269; *British Documents on the Origins of the War (1898-1914)*, 1934, c. IX/2, s. 110-111; *British Documents on Foreign Affairs*, 1983, c. I/20, s. 376-379.

reform taleplerinin yanı sıra kaledeki tahkimat yıkılmak şartıyla Edirne'nin Bulgarlar'da kalmasına rıza göstereceğini de öğrenmişlerdi¹⁷⁰.

Birinci Balkan Savaşı, 30 Mayıs 1913'te Osmanlı Devleti ile Yunanistan hariç Balkan ülkeleri arasında imzalanan barış antlaşması ile son bulmuştur. Antlaşmaya göre Midye-Enez hattı Osmanlı-Bulgar sınırı olarak kabul edilmişti. Böylece Edirne ve Dedeağaç Bulgaristan'a bırakılıyordu. Ancak savaşın sonuçları, müttefik Balkan devletlerini tatmin etmedi. Paylaşımdaya çıkan sorunlar nedeniyle savaşın bir sonraki safhası, yani İkinci Balkan Harbi başladı. Bulgaristan 23 Haziran 1913'te Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'a, 10 Temmuz'da ise Romanya Bulgaristan'a savaş ilan etti¹⁷¹.

Bulgarlara karşı olan müttefik ülkelerin Sofya'ya doğru ilerledikleri bir sırada İttihad ve Terakki yönetimi durumdan yararlanarak harekete geçmiştir. Nihayet Enver Paşa komutasındaki Türk Ordusu 19 Temmuz 1913'te Edirne'ye girerek şehri ele geçirmiştir¹⁷². Bu arada İkinci Balkan Savaşı 10 Ağustos 1913'te Bulgaristanla Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ arasında imzalanan Bükreş Antlaşması ile son bulmuştur. Osmanlı-Bulgar antlaşması ise İstanbul'da 29 Eylül 1913 tarihinde imzalanmıştır¹⁷³.

Sonuç: Balkan Savaşları, yaşanan son derece dramatik hadiseler ve gelecek nesillere ibret olacak gelişmeler nedeniyle her yönden araştırılması ve tartışılması gereken önemli bir tarihi süreçtir. Savaş sonucunda Balkanlar'daki asırlık Türk hâkimiyeti neredeyse tamamen son bulmuştur. Yüz binlerce Balkan Türkü yaşamını yitirirken, milyonlarcası vatanlarını terke mecbur edilerek Anadolu'ya göçe zorlanmıştır. Bu göçlerin sosyal ve ekonomik etkileri yıllarca devam etmiştir.

Balkan Harbi'nden olumsuz etkilenen vilayetler arasında Edirne'yi muhakkak zikretmek gerekir. Serhat şehri Edirne, savaşın her aşamasını ve bütün olumsuzluklarını yaşamış; yıkıma, işgale ve katliamlara maruz kalmıştır. Birinci Balkan Savaşı'nda Bulgar ve Sırp işgaline uğrayan şehir, İkinci Balkan Harbi'nde kurtarılmış ise de bu yıkım ve işgalin olumsuz tesiri uzun müddet sürmüştür.

¹⁷⁰ TNA, FO, nr. 244/807; *British Documents on the Origins of the War (1898-1914)*, 1934, c. IX/2, s. 619-629. İngiltere'nin Makedonya ve Arnavutluk sorunlarına bakışı, Balkanlara dair Avrupa büyük devletlerinin beklentileri hakkında rapor: TNA, FO, nr. 195/2437, s. 275-279.

¹⁷¹ 1913 yılından itibaren savaşın gelişimi için bkz. TNA, ADM, nr. 116/1195; FO, nr. 421/296 (1912-1914), s. 1-814; C. S. Ford, *a.g.e.*, s. 65-124.

¹⁷² *British Documents on Foreign Affairs*, 1983, c. I/20, s. 428-429; Hüsnü Ersu, *1912-1913 Balkan Savaşı'nda Şarköy Çıkarması ve Bolayır Muharebeleri*, (Haz: A. Tetik-Ç. Aksu), Ankara 2006, s. 28-33.

¹⁷³ TNA, FO, nr. 881/10566; FO, nr. 195/2448, s. 32 vd.

Balkan Savaşı son bulup, şehir geri alınca Edirne'deki yabancı görevlilerin özellikle İngiliz Konsolosu Samson'un kuşatma esnasındaki faaliyetleri eleştiri konusu olmuştur. Konsolosun şehirdeki idarecilerle hatta Kale Komutanı Şükrü Paşa ile yakın ilişkileri, Bulgarlara bilgi sızdırmış olabilecekleri şüphesini doğurmuştu. Bulgar ve İngiliz konsoloslarının barış döneminde av partileri bahanesiyle savunma istihkâmları hakkında önemli bilgiler edindikleri söyleniyordu. Bu nedenle Bulgarların savaşa girilirken Osmanlı Ordusu hakkındaki ayrıntılı bilgilerinin buradan kaynaklanmış olabileceği dile getirilmişti¹⁷⁴.

Samson'un ülkesi adına hazırladığı raporlarından da anlaşılacağı gibi bilgi sızdırma hususu çok da doğru bir tespit olarak görülmemektedir. Zira Konsolos açık bir şekilde askerî yetkililerin kendisine karşı ketum davrandıklarını belirtmektedir. İngiliz Konsolosu'nun bilgi sızdırma iddiası kanıtlanmaya muhtaç olmakla birlikte, bu ülkenin İstanbul Askerî Ataşesi Tyrell'in Balkan Savaşı'nın hemen öncesinde İstanbul'daki Bulgar Ticarî Ataşesi yetkililerine, Türk Ordusu hakkında İngiliz Savaş Bakanlığı'ndan edindiği bilgileri sızdırdığı öğrenilmişti¹⁷⁵.

Bilgi sızdırma meselesinde Osmanlı Ordusu'nda görevli Alman subaylar hakkında da ciddi deliller bulunmaktadır. Zira savaş öncesi ve esnasında hem Osmanlı ve hem de Osmanlı ordularında Alman uzmanlar görev yapmaktaydı. Bu husustaki en somut bilgi ise 1913 yılında Sofya Askerî Ataşeliğinde görevli bulunduğu esnada Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından edinilmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Bulgar Genelkurmay Başkanı Fichtev (Fişev) ile yaptığı bir görüşmede Balkan Harbi'nde Osmanlı Ordusu'nun harekât planları hakkında Alman subaylardan çok önemli bilgiler aldıklarını öğrenmiş, bunu hükümete rapor etmişti¹⁷⁶.

¹⁷⁴ Remzi (Yiğitgüden) Bey, konsolosun bu gibi faaliyetleri hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır: “ *Buna karşılık Edirne şehri içindeki Bulgar ve İngiliz konsoloslarının göz önündeki faaliyeti hiçbir şekilde engellenemiyordu. Bir kere bunlar av bahanesi ile bütün barış süresince savunma çevresinin gezmedik yerini bırakmamışlardı. Edirne'deki bütün konsoloslar, mülki ve askeri büyük memurlarımızın bazıları ile dostluk tesisine çok çalışmışlar ve bu yüzden meydana gelen garip siyasi nezaketten istifade edilerek en gizli yerlerimize girip çıkmak istemişlerdir. Özellikle kale subayı ile temaslar aramaya İngiliz Konsolosu Kurmay Binbaşı Samson'un barıştaki temas ve tedkiklerinde kale hakkında bazı ipuçları elde edip etmediği ve konsolosluk ortak çalışmasının gerektirdiği karşılıklı çalışmayla Bulgarları gereken hususlarda aydınlatıp aydınlatmadığı düşünceye değer meselelerdir*” (bkz. *a.g.e.*, s. 21). Bu hususta ayrıca bkz. S. Aşkın, *a.g.t.*, s. 33; N. Hayta-T. S. Birbudak, *a.g.e.*, s. 41; G. Dinç, *a.g.e.*, s. 175-176.

¹⁷⁵ C. S. Ford, *a.g.e.*, s. 23-24.

¹⁷⁶ *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2002, s. 183-185.

Savaş sonrasında bir diğer tartışma mevzusu şehrin gıda sıkıntısı ve açlıktan mı, yoksa askeri gerekliliklerden mi düştüğüydü¹⁷⁷. Bu konuda her iki görüşü haklı çıkaracak gelişmelerin olduğu söylenebilir. Fakat kuşatma süresince Edirne’de yaşananları Yahudi Alliance Okulu Müdürü Angel Gueron’un günlüğündeki şu ifadeler yoruma gerek bırakmayacak biçimde ortaya koymaktadır¹⁷⁸:

“*Tarih kitaplarının sararmış sahifelerinde muhasara olaylarını okumak belki de zevklidir. Açlığın, mutsuzluğun hüküm sürdüğü bir dönemde top mermisi ateşi altında yaşamak korkunç bir şey*”.

Edirne, Balkan Harbi’ne gelene kadar iki defa Rus istilasına uğrayarak hasar görmüştür. Bunlardan ilki 1828-29 Osmanlı-Rus Savaşı’nda, diğeri ise 93 Harbi’nde gerçekleşmişti. Şehir her defasında Türk idaresi ile yeniden buluşmuştur. Milli Mücadele döneminde Yunan işgaline düşen şehir (1920), tekrar kurtarılarak Cumhuriyet sınırları içerisindeki yerini almıştır (25 Kasım 1922)¹⁷⁹.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

The National Archives-London (TNA):

Record of Admiralty, Naval Forces, Royal Marines, Coastguard (ADM),

Nr. 116/1190; nr. 116/1195; nr. 116/1197.

Foreign Office (FO),

nr. 141/802; nr. 195/2437; nr. 195/2438; nr. 195/2448; nr. 244/807; nr. 244/781; nr. 421/296; nr. 881/10110X; nr. 881/10566.

War Office (WO),

nr. 33/603, (1912).

B. Basılı Kaynaklar

Alp, İlker, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1876-1989)*, Ankara 1990.

Aşkın, Sevgi, *Balkan Savaşlarında Edirne*, (Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2007.

Aydın, Mahir, “Prenslikten Krallığa Bulgaristan”, *Berlin Antlaşması’ndan Günümüze Balkanlar*, (Haz. M. Bereketli) İstanbul 1999, s. 35-47.

Balkan Harbi (1912-1913), c. I, Genelkurmay Yay., Ankara 1993.

¹⁷⁷ Alman Subay G. V. Hochwächter, Edirne’nin açlığa mahkûm olmasa teslim olmayacağını yazmaktadır (bkz. *a.g.e*, s. 110). Fransız gazeteci P. D. Desiere, şehrin düşmesinde erzak sıkıntısının etkisi olmadığını, askerî gelişmeler sonucu olduğunu iddia etmektedir: *a.g.e*, s. 48.

¹⁷⁸ “Edirne Alyans Musevi Okulu Müdürü Angel Gueron’un 1912-13 Edirne Bulgar Kuşatması Anıları”, *Yöre*, s. 4.

¹⁷⁹ Bekir Sıtkı Baykal, “Edirne’nin Uğramış Olduğu İstilalar”, *Edirne’nin 600. Fetih Yıldönümü Armağanı*, Ankara 1965, s. 179.195.

BALKAN HARBI'NDE EDİRNE KUŞATMASINA DAİR İNGİLİZ BELGELERİ (1912-1913)

- Baykal, Bekir Sıtkı, "Edirne'nin Uğramış Olduğu İstilalar", *Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağanı*, Ankara 1965, s. 179-195.
- Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılap Tarihi*, c. II/1-2, Ankara 1991.
- Bedirhan, Celadet-Kamiran, *Edirne'nin Sükûtinin İç Yüzü*, İstanbul 1329.
- Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yay., Ankara 2002.
- Beliğ, Mahmud, *Bulgar Komitalarının Tarihi ve Balkan Harbi'nde Yaptıkları*, İstanbul 1936.
- Beydilli, Kemal, "Balkanlarda Dönüm Noktası: 93 Bozgunu ve Sonrası", *Berlin Antlaşmasından Günümüze Balkanlar*, (Haz: M. Bereketli), İstanbul 1999, s. 25-34.
- British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from the Foreign Office Confidential Print, The Near and Middle East (1856-1914), The Ottoman Empire Under the Young Turks (1908-1914)*, (Ed: David Gillard), c. I/20, University Publications of Amerika 1983.
- British Documents on the Origins of the War (1898-1914): The Balkan Wars, The Prelude; The Tripoli War*, (Ed: G.P. Gooch- H. Temperley), c. IX/1, London 1933.
- British Documents on the Origins of the War (1898-1914): The Balkan Wars, The League and Turkey*, (Ed: G.P. Gooch- H. Temperley- L. Penson), c. IX/2, London 1934.
- Carnegie Endowment for International Peace, *Report of The International Commission to Inquire into The Causes and Conduct of The Balkan Wars*, (Direktör: Nicholas Murray Butler), Washington 1914.
- Çağan, Nazmi, "Balkan Harbinde Edirne (1912-1913)", *Edirne'nin 600. Fetih Yıldönümü Armağanı*, Ankara 1965, s. 197-213.
- Dağdevirenzâde M. Şevket Bey'in Edirne Tarihi ve Balkan Savaşı Anıları*, (Haz: Ratip Kazancıgil- Nilüfer Gökçe), Edirne 2005.
- Desiere, Pierre Dumont, *Edirne Muhasarası (1912 Teşrin-i sani-1913 Mart)*, (Trc: Mülazım S. B), İstanbul 1331.
- Dinç, Güney, *Mehmed Nail Bey'in Derlediği Kartpostallarla Balkan Savaşı*, İstanbul 2008.
- Ersu, Hüsnü, *1912-1913 Balkan Savaşı'nda Şarköy Çıkarması ve Bolayır Muharebeleri*, (Haz: A. Tetik-Ç. Aksu), Ankara 2006.
- "Edirne Alyans Musevi Okulu Müdiresi Angel Gueron'un 1912-13 Edirne Bulgar Kuşatması Anıları", *Yöre*, yıl 8, sayı 85, (1987), s. 3-18.
- Efiloğlu, Ahmet, *Osmanlı Rumları, Göç ve Tehcir 1912-1918*, İstanbul 2011, s. 54-64.
- Ford, Clyde Sinclair, *The Balkan Wars*, Kansas 1915.
- Gibbs. Philip-Grant, Bernard, *The Balkan War, Adventures of War with Cross & Crescent*, Boston (t.y.).
- H. Cemal, *Yeni Harb: Başımıza Tekrar Gelenler: Edirne Harbi Muhasarası, Esaret ve Esbâb-ı Felaket*, İstanbul 1332.

- Halaçoğlu, Ahmet, “Balkan Savaşları (1912 – 1913)”, *Türkler*, c. 13, Ankara 2002, s. 296-307.
- Hall, Richard C., *The Balkan Wars 1912-1913, Prelude to the First World War*, London 2000.
- Hayta, Necdet-Togay Seçkin Birbudak, *Balkan Savaşları'nda Edirne*, Ankara 2010.
- Hayta, Necdet, *Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912-11 Ağustos 1913)*, Ankara 2008.
- Hochwächter, Gustav von, *Balkan Savaşı Günlüğü, “Türklerle Cephe”*, (Çev: S. Toydemir), İstanbul 2007.
- İvanov, N., *Balkan Harbi (1912-1913), 2. Ordu Harekatı, Edirne Kalesi'nin Muhasarası ve Kaleye Hücum*, (çev: M. Murat), c. 1, İstanbul 1937.
- İvanov, Valeri Velkov, “Bulgar Genelkurmayının XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti ile Savaş Durumunda Muharebe Sahasını Değerlendirmesi”, *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasî İlişkileri*, Genelkurmay ATASE Yay., Ankara 2005, s. 9-26.
- Jelavich, Barbara, *Russia's Balkan Entanglements (1806-1914)*, Cambridge 1991.
- Kazancıgil, Ratıp, *Hafız Rakım Ertür'ün Anılarından Balkan Savaşlarında Edirne Savunması Günleri*, Kırklareli 1986.
- Kent, Marian, “Great Britain and the end of the Ottoman Empire 1900-23”, *The Great Powers and the end of the Ottoman Empire*, (Ed: M. Kent), London 2005, s. 172-205.
- Kestelli, Raif Necdet, *Osmanlı İmparatorluğunun Batışı (Ufûl), Edirne Savunması*, (Haz: V. Özdemir), İstanbul 2001.
- Krivorov, İgnat, “Bulgar Ordu Komutasının XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'ne Karşı Savaşma Anlayışındaki Evrim”, *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasî İlişkileri*, Ankara 2005, s. 27-36
- Küçük, Cevdet, “Balkan Savaşı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. V, İstanbul 1992, s. 23-25.
- Kuran, Ahmet Bedevi, *İnkılap Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul 2000.
- Lesiçokof, İvan, *Balkan Muharebatı Hatıratından: Kırkkilisenin Sükutu*, (çev. M. Nuri), Filibe 1913.
- Mahmud Muhtar, *Balkan Harbi, Üçüncü Kolordu'nun ve İkinci Doğu Ordusu'nun Muharebeleri*, (Haz. Z. Engin), İstanbul 1979.
- McCarthy, Justin, *Ölüm ve Sürgün*, (Çev. B. Umar), İstanbul 1998.
- Medlicott, W. N., *The Congress of Berlin and After, A Diplomatic History of the Near Eastern Settlement (1878-1880)*, London 1938.
- Meram, Ali Kemal, *Belgelerle Türk-İngiliz İlişkileri*, İstanbul 1969.
- Nazmi-Kenan, *Edirne'de Altı Ay, Musavver Edirne Tarih-i Mahsuriyeti*, Cüz I-II, İstanbul 1329.
- Öztuna, Yılmaz, *93 ve Balkan Savaşları, Avrupa Türkiyesi'ni Kaybımız, Rumeli'nin Elden Çıkışı*, İstanbul 2006.
- Rankin, Reginald, *The Inner History of The Balkan War*, London 1914.

BALKAN HARBI'NDE EDİRNE KUŞATMASINA DAİR İNGİLİZ BELGELERİ (1912-1913)

- Sadrızam ve Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'nın Günlüğü*, İstanbul 1988.
- Şıvgın, Hale, "Kilise ve Mektepler Kanunu", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sa. 148, (Şubat 2004), s. 133-146.
- Sloane, William M., *The Balkans a Laboratory of History*, New York 1914.
- Sumner, B. H., *Russia and The Balkans (1870-1880)*, Oxford 1937.
- Terzioğlu, Ayşe, "I. Balkan Savaşı ve Edirne'nin Bulgarlar Tarafından İşgali", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, sa. 157, (Temmuz-Ağustos 2005), s. 161-180.
- The Balkan Wars*, (Ed. V. Kolev –C. Koulouri), Thessaloniki 2009.
- Türk Silahlı Kuvvetler Tarihi, *Osmanlı Devri, Balkan Harbi*, c. II/1-2, Ankara 1993.
- Uçarol, Rifat, "Balkan Savaşı Öncesinde Terhis Olayları ve Seferberlik İlanı Sorunu", *Dördüncü Askerî Tarih Semineri, Bildiriler*, Ankara 1989, s. 257-277.
- Ulubelen, Erol, *İngiliz Gizli Belgelerinde Türkiye*, İstanbul 1982.
- Wasti, Syed Tanvir, "The 1912-13 Balkan Wars and the Siege of Edirne", *Middle Eastern Studies*, c. 40/4, (July 2004), s. 59-78.
- Yiğitgüden, Remzi, *Balkan Savaşı'nda Edirne Kale Muharebeleri*, (Yay. Haz. Z. Türkmen, B. Turan, A. Kaptan, Ö. Demireğen, T. Kılıç), c. I-II, Genelkurmay ATASE Yay., Ankara 2006.
- Uzdil, Mahmud Belig, *Balkan Savaşı'nda Mürettep 1 inci Kolordunun Harekâtı*, (Yay. Haz: A. Tetik-Ş. Büyükcan), Genelkurmay Yay., Ankara 2006.
- Yarım, Hüseyin, *1912 Edirne Müdafası ve Komutan Şükrü Paşa*, (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Bitirme Tezi), İstanbul 1976.
- Zamacı, Ayşe, "Birinci Balkan Harbi'nde Edirne Semalarında Bulgar Tayyare ve Balonları", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c. 1, sa. 2, (Temmuz 2011), s. 199-225.

